

ԲԱԳԻՆ *Pakine*

ՅՈՒՆԻՍԿՈՒ, ՕԳՈՍՏՈՍ, ՄԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010, ԽԸ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 3

◆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ◆ ԱՐՈՒԵՍ ◆ ԻՄԱՑԱԿԱՆ-ԱՇԽԱՐՀ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐԻՋ ԽՄԲԱԳԻՐ
Յակոբ Պալեան

ՓՈԽ ԽՄԲԱԳԻՐ
Անդա Գրիգորեան

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄ
Անուշ Թրուսնց (Լիբանան)
Մարգիս Կիրակոսեան (Լիբանան)
Մովսէս Հերկելեան (Լիբանան)
Հրանդ Մարգարեան (Միացեալ Նահանգներ)
Արքմենիկ Նիկողոսեան (Հայաստան)
Յարութիւն Պէրալերեան (Գանատա)
Յակոբ Տէր Ղուկասեան (Լիբանան)
Ջաքար Քէշիշեան (Լիբանան)

Գեղարուեստական նկարներու
ընտրութիւն՝ Մովսէս Ծիրանի

Էջադրում
Անի Փէիլիվանեան-Մարգիսեան

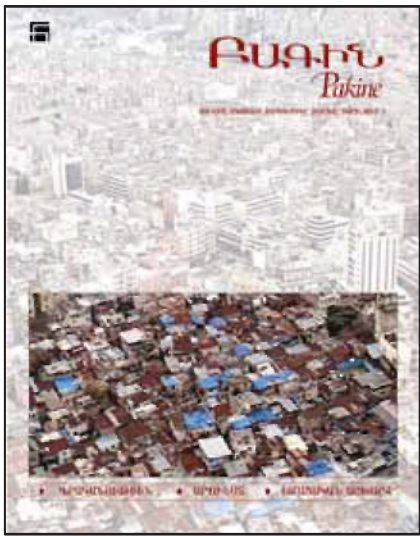
Հասցէ՝
Պուրձ Համուս
Ծաղոյեան կեդրոն
Բ. յարկ
E-mail:
pakim@hamazkayin.com
Հեռ. 00961-1-241072

Տպագրութիւն՝
Համազգայինի
«Վահէ Սէթեան»
տպարանի

Յրուումի կեդրոն՝
Համազգայինի
Գրատարած,
Ծաղոյեան կեդրոն,
Պուրձ Համուս
Հեռ. (01) 241263/4
Ֆաքս՝
(01)260329
Փոստարկղ՝
80-1096 Պ. Համուս
E-mail:
imphamaz@inco.com.lb

Հրատարակութիւն՝
Համազգայինի
Կեդրոնական Վարչութեան

ԲԱԳԻՆ

ՅՈՒԼԻՍ, ՕԳՈՍՏՈՍ,
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2010,
ԽԸ. ՏԱՐԻ, ԹԻՒ 3

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԲԱԳԻՆԻ ԱՅՍ ՀԱՄԱՐԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԱՌԻԹՈՎ - 1

ՈԳԵԿՈՉՈՒՄ

ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑ - Յ. ՊԱԼԵԱՆ - 3

ՏԱՍՐ ՏԱՐԻ ԱՌԱՆՅ ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆԻ - ՍԱԳՕ ԱՐԵԱՆ - 5

ՎԵՐՋԻՆ ԲԵՌՆԱԿԻՐԻ - ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆ - 9

«ՀԱՅ ԿՆՈՋ ՏԱՐԻ»

ՀԱՅ ԿԻՆՐ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ - ԾԱՀԱՆԴՈՒԽՏ - 15

ԸՆԴԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՅՈՅՍ ԱՌԱՒՕՏ - ԾԱՂԿԱՁՈՐ - ՍՋՆԻԻ ԳՍՐԱԼԷՔԵԱՆ-ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ - 17

«ԵՒ ՀՈՐԻՋՈՆԻՑ ՔԱՄԻՈՒՄ Է ԲԱՌԻ՝ ՆՈՒՌԻ ԵՐԿՆՔԻ» ԾԱՐՔԻՑ - Ռ. ԵՍԱՅԵԱՆ - 19

ՔԵՐԹՈՒԱԾՆԵՐ - ԱՐՈՒՍԵԱԿ ՕՀԱՆԵԱՆ - 25

ԵՐԿՈՒ ՔԵՐԹՈՒԱԾ - ՎԱՀԱՆ ՄԻՍԱԿԵԱՆ - 30

FAUSSES NOTES - ՅԱԿՈՐ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ - 31

ՓԱՐԻՋԻ ԵՐՐԵՔ ՆՈՐ ՋԻ ԼԻՆՈՒՄ... - ՎԱՀԷ ԱՐՍԷՆ - 33

ԱՐՁԱԿ

ՍԱՐԵԿԻՆ ԵՐԳՐ - ԱՆԵՏԻՍ ՀԱՃԵԱՆ - 37

ԹՈՐՈՆԹՕ - ԱՐԱՄ ՊԱՋԵԱՆ - 42

ՆԱԽԱՊՏՈՅՏԻ ՕՐԱԳԻՐ - Յ. ՊԱԼԵԱՆ - 47

ԳՐԱՆՕՍԱԿԱՆ

«ԵՒ ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱՆԵՄ» (ՀԵՂԻՆԱԿ՝ Պ. ՀԵՐԿԵԼԵԱՆ) ՄԻՐՎՍՐԴ Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ - 67

ԱՐԽԻՔ

ՅԱԿՈՐ ՕՇԱԿԱՆԷՆ ՆԱՄՍԿ ՄՐ ՊԵՏՐՈՍ ԶՍՐՈՅԵԱՆԻՆ - ՎԱՐԴԱՆ ՄՍՏԹԷՈՍԵԱՆ - 68

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ

ՎԵՐԱ ՓԱՒԼՈՎԱ - ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ - ՍՐԾՈՒԻ ԲԱՍՋԻՆԵԱՆ - 70

ԱՐՁԱԳԱՆԳ

ՆԱՄՍԿ՝ ՆՍՄԱԿԱԳՐԻՆ - Ռ. ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ - 74

ԱՐՈՒԵՍՏ

ՄՐԳԱՐ ԹՈՒՄՍՅԵԱՆԻ ՈՍՊՆԵԱԿՈՎ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ՄՐ

ԵՒ ՀԱՄՅՅՆՔԻ ՄԸ ՊՍՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ - 75

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ - 80

Կողքի նկար՝

«Պուրձ Համուս հայաւանը»
Գործ՝ Մարգար Թումայեանի

THE ARMENIAN AMIRA CLASS OF ISTANBUL

Հեղինակ՝
ՅԱԿՈՐ Լ. ՊԱՐՍՈՒՄԵԱՆ

Հայաստանի Ամերիկեան համալսարան
Երեւան - 2007

ELMOP L. BARBOURIAN

THE ARMENIAN
AMIRA
CLASS OF ISTANBUL

AMERICAN UNIVERSITY OF ARMENIA
YEREVAN - 2007

ԹԱՏԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Երեք հատորով)

Հեղինակ՝
ԱՐԱ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Արեւմասիայերէնի վերածեց
եւ խմբագրեց՝
ԱՐԹՈՒՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿԵԱՆ

Երեւան
«ՎՄՎ - ՊՐԵՆՏ»
2010

ՆԱՄԱԿՆԵՐ
ՊԷՅՐՈՒԹԷՆ
(Բ. հատոր)

Հեղինակ՝
Արմէն Յարութիւնեան

Խմբագիր՝
ԵՐՈՒԱՆԴ. ՔԱՍՈՒՆԻ

Պէյրուք
2010

ԼՈԱԾ ԼԵՋՈՒՆ ԽՕՍԵՅԱԻ

Հեղինակ՝
ԾԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

Խմբագիր՝
Կ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Համազգայինի «Վահէ Սէթեան» տպարան

Պէյրուք
2010

«ՍՓԻՒՌ» ԳԻՏԱՌԻՍՈՒՄՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆ
«Յովսէփ եւ Գարոլին Նալպանտեան» մատենաշար թիւ 7

ԸՆՏՐԱՆԻ

Հեղինակ՝
ՎԱԶԳԷՆ ՇՈՒՇԱՆԵԱՆ

Գլխաւոր խմբագիր՝
ՍՈՒՐԷՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Երեւան
2010

ԶՂՋՈՒՄԻ
ԿՈՂՄՆԱՅՈՅՏԸ

Հեղինակ՝
ԳՐԻԳՈՐ Ծ. ՎՐԴ.
ՅԻՖԹՃԵԱՆ

Ամբիլիաս
2010

ԲԱԳԻՆԻ ԱՅՍ ԸԱՄԱՐԸ ԵՒ ԱՆՈՐ ԱՌԻԹՈՎ

ԲԱԳԻՆԻ աշխատակիցներու թիւը կ'աճի, երբ սովորութիւն է խօսիլ հայերէն ընթերցողներու նուազման մասին: Զոյգ երեւոյթները հաստատելի են Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Սփիւռքներու մէջ: Ի հարկէ վիճակագրութիւններ չկան, որպէսզի գնահատումները ենթակայական չըլլան:

Ինչպէ՞ս կարելի պիտի ըլլայ հայերէն գրողներու աճին վրայ գումարել որակ եւ արժէք: Քաղաքական եւ մշակութային կաղմակերպութիւններու եւ ընդհանրապէս ղեկավարութիւններու օրակարգ պէտք է ըլլայ հարցը: Նաեւ ներդրումի, որպէսզի հայ գրողը աստիճանաբար իր գրիչով ապրելու հնարաւորութիւն ունենայ:

Ընթերցողներու նուազումը բացատրող պատճառաբանութիւնները բազմաթիւ են. համաշխարհայնացում, համացանց, տնտեսական կացութիւն, ժամանակ, հայերէն գիրքի ցրումի դժուարութիւն: Բայց նաեւ աղօթային գաղափարախօսութեան գումարափում, երբ կարգախօսային աղմուկը տեղ չի ձգեր ոգիի եւ ոգեկան ժառանգութեան որ կը ստացուի գիր-գրականութենէ եւ մշակոյթէ: Իրաւ ղեկավարութիւնները, երկարաշունչ պայքարի համար ինքնութեան վերաբերող այս խնդրին քաղաքական առաջնահերթութիւն չեն տար, որ պարզ ձեւով կը սահմանուի. հայ գիրն ու գրականութիւնը հասցնել իւրաքանչիւր հայու տուն: Կրկին՝ ներդրումի եւ կաղմակերպութեան խնդիր կայ: Նոյնիսկ եթէ այդ դոյզ առաջադրանքները հասութաբեր չեն, մարմարեայ ցուցանակով շէնք չեն:

ԲԱԳԻՆԻ այս համարով կրկին պիտի գտնեք ինքնագիր էջեր, վաւերագրային նիւթեր, մօտիկ անցեալէն յիշեցումներ: Նամակ-արձագանգ Պոլիսէն, Ռուպէր Շատտէճեան, որ կը հետեւի: Մինչ կը բացակային հակազդող ընթերցողները, որոնք չեն խօսիր: Լնհատական հանդիպումներու ընթացքին կը լսուին կարծիքներ: Ժողովական մը կ'ըսէ թէ «գրուածները բարձր են իրեն համար», ուրիշ մը իր «բաժանորդագրութիւնը դադրեցուցած է որովհետեւ բոլոր բառերը չի հասկնար»: Ինչո՞ւ ձիգ չընել եւ ըմբռնել որ գրականութիւնը նաեւ լեզու եւ ոճ է: Եթէ մաշումներու պատճառով մեր բառամթերքը խեղճացած է, ինչո՞ւ աստիճանաբար դայն չձոխացնել: Միթէ՞ օտարալեզու գիրք երբ կը կարդանք բառարան չենք բանար:

Լկյս հաստատումները նորութիւն եւ տպաւորող վերլուծում չեն: Լնոնց համար գտնուած լուծումները ընկերամշակութային յառաջընթացին կը նպաստեն: Լնոնց համար պատասխանատու ենք անհատաբար, մեծերը եւ փոքրերը, արհեստաւորը, առեւտրականը, ուսուցիչը, համալսարանականը:

Եւ վաղուան չսպասել, որովհետեւ իւրաքանչիւր օրուան ուշացում կը բազմապատկէ տեղատուութիւնը:

Գրողը բեմի պէտք ունի: Վերջնական զտումը կ'ընէ ժամանակը: Լկյո բեմը տպագրուած թուղթն է, որուն սպառողը ժողովուրդը պիտի ըլլայ: Իւրաքանչիւր հայ ընթերցող իր անձին օրինակով ինքզինք պիտի բազմապատկէ, պիտի խօսի, պիտի բացատրէ, պիտի առաջարկէ որ քոյրը, եղբայրը, զաւակը, զարմիկը, դրացին, մասնակից ըլլան հայերէն գիրի ու գիրքի տարածման, դառնան ընթերցող: Շայերէն գիրք ու թերթ կարդալ վարժութիւն է, որ կը սկսի օր մը, առաջին փորձը կրկնելով, կրկին եւ կրկին...

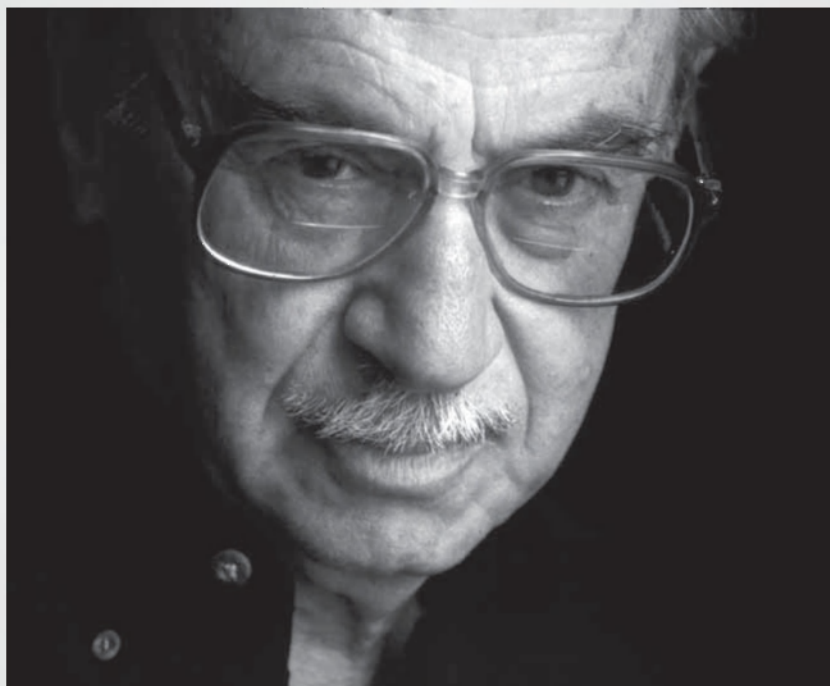
ԲԱԳԻՆԻ ընթերցումը ոչ դիւրին է ոչ դժուար: Ժամանակակից է իր ապրող գրողներով, այսինքն՝ քիչ մը մենք: Լկյս ըսել մենք մեզի եւ մեր շրջապատին, եւ ան կ'ըլլայ մշակոյթի գործիչի աշխատանք:

Լկյս թիւով պիտի յիշեք Վահէ Օշականը, պիտի ծանօթանաք սփիւռքածին երիտասարդին որ հայերէնով գրականութիւն կը մշակէ, պիտի բաբախէք հայրենի բանաստեղծներու հետ, պիտի ապրիք ապրող-նուաղող հայաքաղաքով:

Գրականութիւն՝ ոչ աւելի ոչ պակաս բաբելական միւս լեզուներով մշակուողներէն: Բայց ՄԵՐ գրականութիւնը, որ պիտի ըլլայ ՎԱՂ-ԻԼԸ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹԻՒՆ:

ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆԻ ՄԱՀՈՒԱՆ ՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵԼԻՑ

Յ. ՊԱԼԵԱՆ

ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆ

Արդէն տասնամեակ մը: Եթէ մեզի հետ ըլլար պիտի ըսէր ինչո՞ւ տասնամեակ սպասել բաներ մը ըսելու համար:

Վահէ Օշական նախ մտաւորական էր, անհանդարտ միտք մը որ նորին եւ տարբերին ցանկութիւնը ունէր, հակասութիւններէն չէր խուսափեր, ընդհակառակն, անոնց բախման մէջէն կ'ուզէր գտնել... Ի՞նչ բան: Այսօր չեմ գիտեր թէ կա՞ն ընկերներ, բարեկամներ, իր ըմբռնում-

ներուն որպէս հետեւորդ ներկայացողներ, որ կարենան խիտ տարազով մը ըսել թէ ի՞նչ էր իրապէս իր որոնման թիրախը: Մտաւորական էր այս բառին ազնիւ իմաստով — ոչ իմաստակ, ոչ տիրացու:

Տեւական որոնում, հարցադրումներ՝ առանց անպայման պատասխանի յանդերձ: Այդպէս էր որպէս ընկեր, բանաստեղծ, գրող, ուսուցիչ, յանձնառու ազդեցիկ: Կրկնութիւններէ խուսափելու մնայուն լարում

մը, որ երբեմն մտածել կու տար թէ խա՞ղ էր կամ ապրում: Իմաստասիրութիւն կ'ուսուցանէր բայց կը թափառէր դրականութեան եւ բանաստեղծութեան սահմաններուն վրայ: Չկրկնելու եւ ստեղծելու ճիգ, որ ուղղուած էր իրեն, իր անձին, բայց իրեն հետ շփուողները կը խորհէին՝ որ «կուրու» համարուած Վահէ Օշականի խօսքը իրենց հասցէագրուած էր, մինչդեռ իր ըմբռնումներուն հակասութիւնն էր կրկնուիլ, հետեւորդ ունենալ: Ինչպէ՞ս կարելի է հինը քանդելու, նորը ստեղծելու գաղափարը կտակել կամ ժառանգել, հետեւելով, կրկնելով, կապկելով:

Դարու դասակարգումները կը բացատրէր որպէս ուսուցանող. Աջ, ձախ, պահպանողական, յառաջդիմական, բայց այդ կաղապարները իրեն համար չէին, ինք անոնցմէ ասդին էր կամ անդին: Քաղքենիութիւնը մերժող էր, բայց անկէ չէր կրնար ձերբադատիլ, այդպէս էին իր առօրեան, կեանքը, յարաբերութիւնները:

Վահէ Օշականի դրականութիւնը, արձակ եւ բանաստեղծութիւն, կը դրսեւորեն այս երկուութիւնը, դասականի եւ յեղափոխականի: Այս պատճառով ալ կը ճմռթկէ բառերը, որպէսզի անոնք իրենց արձակունակ իմաստէն տարբեր բան ըսեն, արտայայտեն տարազուելու դժուարութիւն ունեցող իր զգացումները, ասպարէզ կարդան եղածին, սովորութեան, կայունին, ընդունուածին, հասարակ տեղիքին եւ հինին: Իրմէ

առաջ եւ իրմէ վերջ եղած են եւ պիտի ըլլան նորին ճամբան հարթելու համար հինը քանդելու առաջադրանքով ներկայացողներ, ոչ միայն դրականութեան մէջ, այլ նաեւ արւեստներու, քաղաքականութեան: Յեղափոխական Վիթոր Զիւկօ այժմ դասական է, ինչպէս որ դասական է Մոնէ: Այս կացութեան դիտակցելով է որ Վահէ Օշականի համար կրնանք ըսել որ չպայծառացող մթնոլորտ մըն է: Մեկնակէտը հակադրութիւնն է, որ խեղդամահ կ'ըլլայ, եթէ տեղ մը խարխախ նետէ:

Վահէ Օշական պէտք է կարդալ ոչ թէ նմանելու, չափանիշ մը ունենալու համար, այլ վառ պահելու համար իրաւ մտածողի առաքինութիւնը, միշտ բառին հռոմէական իմաստով՝ հոգիի ուժ, virtus, որպէսզի հարցադրումներու ճամբով յառաջդիմութիւնը շարունակուի: Սաւառնող այլախոհ մըն էր Վահէ Օշական, մեր իրականութեան մէջ միշտ չհանդուրժող խամրող մարդատեսակ մը:

Ուրիշներու միջնորդութեամբ չկատարել Վահէ Օշականի դործերու ընթերցումը, դայն չվերածելու համար բրածոյի: Այս միտումով է որ ոչ դիրք յիշեցի ոչ ալ մէջբերում ըրի: Ամեականեր եւ յոբելեաններ ձեւականութիւններ են եթէ չյանդգնինք ջուրը աղբիւրէն խմել:

Այսինքն՝ բանալ դիրք, դիրքեր:

10 Սեպտեմբեր 2010

ՏԱՍԸ ՏԱՐԻ ԱՌԱՆՑ ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆԻ

ՍԱԳՕ ԱՐԵԱՆ

«Միթերը պայթեցնել կ'ուզեմ, որպէս-
զի ձմարտութեան հասնիմ: Այսինքն,
գրականութիւնը արժէք ունի ինծի հա-
մար այն չափով որ զիս կը մօտեցնէ
ձմարտութեան»:

Վ. ՕՇԱԿԱՆ

7 Ապրիլ 1991, «ՅԱՌԱՋ»

Բացակայութիւն, սերունդ եւ խնդիրներ:

Ձեմ ուղեր հաւատալ որ արդէն տասը տարիէ ի վեր կ'ապրինք ու կը պայքա-
րինք առանց Վահէ Օշականի: 2000ի Յուլիսին ան մեղմէ կը բաժնուէր առ յա-
ւէտ...: Ու նոր չէ որ կեանքի թաւալքին հարուածները կրնան աստղանիշեր
դառնալ մէջդ կամ վերածուիլ վէրքերու: Վէրքեր, որոնք պիտի դառնան սպի:

Սպինները սակայն պաղած լաւաներ են, որ կեանքի ամէնօրեայ պայքարին
ընթացքին կրնան բորբոքիլ ու յիշեցնել որ ժամանակը, որուն մէջ կաս ու
կ'արարես, նոյնը չէ, նախկինը չէ: Առաջ կար Վահէ Օշականը: Մեր բառարա-
նին մէջ իրեն հաւասարող անուն չունիմ այսօր, ծանօթներ, գրողներ, մօրու-
քաւոր մարդիկ, մտածողներ, համբաւի տէր, նուազ ծանօթ, լռութեան աղմու-
կին մէջ:

Բառ մրտտողներ, տարին հեղ մը երկու գիրք հրատարակողներ գուցէ եւ
կան բայց չկայ Վահէ Օշական ու հաւանաբար իր նման մէկը պիտի չյայտնը-
ւի այս պարապին մէջ: Ոչ թէ անոր համար որ ժամանակներն են փոխուած, այլ
անոր համար որ տարբեր է Վահէ Օշական իր էութեամբ, իր անկորնչելի բա-
ռով, խիղախութեամբ եւ մանաւանդ՝ ամրութեամբ...: Ան ամրօրէն կանգնած
է ժամանակի հոսքին դիմաց ու աւելի քան երբեք կը խիղախէ, կը մտրակէ, կը
դարմացնէ իր բառով, կը փոխէ ու կը վերափոխէ:

Մեր կեանքը այսօր աւելի քան որեւէ ժամանակ, պէտք ունի Վահէ Օշականի
պէս մտածողներու, որոնք պիտի կարենան կանգնիլ ու լսելի դարձնել մտաւո-
րականի ձայնը ամէնուրեք: ՄԵՐ սերունդը ծարաւն ունի Օշականի, որովհե-
տեւ ան խորի չէր դներ «խենթ», անկարող կամ անտաղանդ երիտասարդնե-
րուն միջեւ: Առիթ կու տար բոլորին, կը հաւատար որ երիտասարդութիւնը
պէտք է հաւաքել Բանի շուրջ: Գիտէր որ երիտասարդը կրնայ սխալիլ, սխալիլ

ու վերադառնալ, կենսափորձով գտնել իր ուղին....

Այսօր եթէ մեր կեանքի գրական շառաւիղին բոցերը նկարագրելու ելլենք, պիտի տեսնենք որ Սփիւռքի դանադան ասերուն կան գրական խմորումներ, բայց կը պակսի իրական շարժումը: Կան անուններ: Կայացած գրականութիւն չկայ, կայ բանաստեղծական երանգ, բայց կը բացակայի բանաստեղծութեան հղօր ձայնը: Կան ուշադրութեան արժանի նորեր, բայց մտաւորական կեց- ուածք ընդհանրապէս գոյութիւն չունի:

Թուեցի առկայ խնդիրները:

Նոր սերունդը արժանի է ուշադրութեան:

Վահէ Օշական ամէնէն առաջ եկաւ քանդելու մեր բանաստեղծութեան կուռքերու, կեղծ կուռքերու կաւ արձանները ու յաջողեցաւ: Մեր բանաստեղ- ծութիւնը այսօր կ'ընթանայ երկու ուղղութիւններով: Առաջինը՝ Չարենցէն աւանդ հասած բանաստեղծութեան կրակէ թելն է, երկրորդը՝ ժողովուրդի «բուռն փափաք»ով գրուած անտաղանդ գրչակներու ձախող ոտանաւորներն են: Հետաքրքրական է նաեւ որ մեր ժողովուրդին մօտ բանաստեղծութեան ժա- մացոյցը կանգ առած է Յովհաննէս Շիրազի, Սիւրբանուշի, Պարոյր Սեւակի, Կապուտիկեանի մօտ: Սփիւռքը իր ամէնէն խուլ ու անծանօթ անկիւններուն մէջ կը պահէ այս անուններուն պաշտամունքը, տեսակ մը սրբութիւնը: Անդին, նորարար բանաստեղծութիւնը թէկուղ նոր տարագնեքով եւ նոր անուններով, կը մնայ մասնակի երեւոյթ:

Բանաստեղծութիւնը, նորը, անոր աղատագրումը առաւելաբար գործն է հայ մամուլին որ կը թերանայ: Աւելի կարեւոր են Սփիւռքի նախարարուհիին լորձնաշուրթն յայտարարութիւնները կամ Տաւութօղլուի վերջին հնարքները: Բանաստեղծութիւնն ինչ ընել, կ' ուտուի՞ բանաստեղծութիւնը, հարց կրնայ տալ խմբագիրը, սակայն քանի որ այսօր կը խօսինք Վահէ Օշականի մասին, հարկաւոր է բանաստեղծութիւնը աղատագրել փորձել գէթ իր յիշատակը յար- գելու համար...

Միանագամայն ըսել, յայտնել, որ շատ են այն բարեկամները, անոնք որոնք Վահէ Օշականի բանաստեղծութեան ծաղրով մօտեցած են: Այդ կ'ըսէ Աբրա- համ Այիբեան յառաջաբանի մը մէջ, գրուած Օշականի Պէյրութ ացելութեան առթիւ, «Մաշթոց» մատենաշարի կողմէ հրատարակուած «Հատընտիր»ին մէջ. «Տասնամեակներու երկայնքն ի վար ետեւ ետեւի քերթուած, արձակ, քննադա- տութիւն, հրապարակագրութիւն եւ մասամբ նորին: Առաջին երկուքով անն- ման թելադրանքն այս տեսլականի եւ մնացեալով՝ հակառակ ամենատեղաց հայհունչներու եւ պիրկապուունկ քրթմնջիւններու, աննահանջ հաստատումն ու լռելեայն պաշտպանութիւնն անոր: Եւ ասիկա տարիներ, տարիներ շարու- նակ: Ահա դարմանալի Վ. Օշականը»:

Իսկ գլխաւոր արժանիքը Վահէ Օշականի այն է որ ինք ամէնէն աւելի կը հա- ւատայ կեանքին, կը գրէ այդ կեանքէն, եւ կը պատկանի անոր: Ան աշտարակին մէջ ամփոփուած պարտեալ, մինակութեան ախտով բռնուած քերթողը չէ: Դարն այլեւս անցած է, բանաստեղծը թոքախտով չի հաղար, նոյնիսկ եթէ հա- ղայ արիւն չի փսխեր, ինչպէս Վահէ Օշական պիտի ըսէր իր յոբելեանին առի- թով ստորագրուած յօդուածին մէջ, խօսելով իր երկրորդ եւ կարեւորագոյն հատորին մասին...: «Բուռն անկիւնադարձը պիտի գար «Քաղաք»ով (1963),

գիրք մը որ պատկերը կը կարծէր ըլլալ իր սերունդին - կեդրոնախոյս, կուս-
քանդ, անպատկառ, ինքնատիպ: Ոչինչ կը պատրաստէր անոր գալուստը ոչ հե-
ղինակին կեանքէն ոչ ալ գրականութեան մառաններու պահեստներէն»:

Վահէ Օշականի ամբողջ բանաստեղծութիւնը եղաւ այդպիսին. կեդրոնա-
խոյս, կուսքանդ, անպատկառ եւ ինքնատիպ:

Կը տեսնէ Քառսը, կ'ապրի այդ քառսին մէջ ու իր բանաստեղծական ճիգը կը
նկատէ դիւցաղներգական փորձ մը: Բարեփոխելու համար իրադրութիւնը
կամ առնուադն ամենայնի անհեթեթին մէջ կը փորձէ որոշ օրէնք մը հաստա-
տել: Կը յաջո՞ղի ան, կամ Վահէ Օշական յաջողեցա՞ւ իր փորձին մէջ: Պատաս-
խանը կարեւորութիւն չի ներկայացներ, որովհետեւ միով բանիւ կարեւորա-
գոյնը հոս ճիգն է: Ճիգը որ մղում է Օշականի համար: Ու ան անտարբեր մնա-
լու իրաւունք չունի կատարուածին ահաւորութեանը առջեւ: Հոս կը ծագի այլ
խնդիր մը, որ շատ յաճախ մեր օրերուն սխալ կը մեկնաբանուի. յանձնառու
գրողի եւ յանձնառու գրականութեան խնդիրն է ատիկա: Շատեր մեր սերուն-
դէն չեն ընդունիր, կամ առնուադն մէկ աչքով կը նային յանձնառութեան
խնդրին: Վահէ Օշական իր կուսքանդութեան մէջ անգամ յանձնառու բանաս-
տեղծ էր:

Բանաստեղծը իրաւունք չունի լուռ եւ վերապահ ըլլալու, դինք ու իր աշ-
խարհը յուզող խնդիրներուն առջեւ: Կը քայլէ ան իր ցաւի արահետներով: Ո՞վ
պիտի պաշտպանէ մարդուն դատը, ճշմարտութեան դատը, արեան դատը եւ
կեանքին դատը եթէ ոչ բանաստեղծը ինք: Անոր համար արուեստի սալոնային
եւ շփացած բոլոր չափանիշները կ'իյնան դետին եւ փուլ կու գան երբ այնքան
պիրկ եւ սլացիկ բառերով կը փորագործէ իր տողերը, անոր տողերը չեն դրուիր
թուղթին այլ կը դաջուին մեր հողիններուն վրայ... անոր տողերը կը ճամբորդեն
մեղի հետ, կ'ապրին մեղի հետ, կ'արարուին մեր մէջ, կը բանաստեղծուին մեր
մէջ...: Ինչքան պիրկ այնքան երազող, ինչքան առարկայական այնքան թռչող,
ինչքան բողոքաւոր այնքան ողբեղէն:

Վահէ Օշական կարդալու համար, ամբողջ կեանք մը տալու պարտականու-
թիւնը վերցուցած են շատերը մեղմէ, որովհետեւ ան եղաւ նոր ճանապարհ բա-
ցողներուն հետ եւ կողքին, առաջինը որ խօսեցաւ մեր լեզուով, իրաւութեան լեզ-
ւով: «Յովհաննէս Մկրտիչին նման, բանաստեղծին դործն է դգալ կեանքին
ահարկու անհեթեթը, դգալ վտանգը «էջ նահատակ» երթալու եւ լուրը տալ
մարդոց»: Ահա այսպէս պիտի բնութագրէ ան բանաստեղծին դերը, առանց
լալկան ըլլալու, մանաւանդ առանց սեփական ցաւին բեռան տակ կքելու, այլ
անձնամոռ եւ սլացիկ, ցաւէն վեր, աւելի վեր...

Յայտնատեսական բան մը կայ անոր տողերուն տակ, որովհետեւ անոր տո-
ղերն ու բառերը շաղկապուած են կեանքով, կը պատկանին անոր ու սնունդ կը
ստանան այդ կեանքէն: Կեանքէն մահ վաղող, շուարած, փախչող ահաղանդի
մէջ ինկած, քաղաքի պատուհաններէն քառսը երգող, քառսը նկարագրող, քա-
ռսը նաեւ դասաւորող բանաստեղծն է Օշական ու այդ արկածներուն կամ մեծ
պայթումներուն առջեւ անկարելի է որ մնայ անտարբեր: Անտարբեր չի կրնար
անցնիլ, այլ աչքերը լայն բացած կը հետեւի, նաեւ մերթ կը մասնակցի իրադար-
ձութիւններուն: Կը խօսի յայտնատեսութիւն ընելու պէս, կը խօսի ժամանակէն
վեր, կը խօսի անդրային բառերով: Կը խօսի պատերազմէն, մահէն, ուրուա-

կաններէն ու մարդկային դոյութեան «ապսիւրտ»էն...: Սակայն Վահէ Օշական «ապսիւրտ»ը լեցնելու համար չի գրեր, այլ զայն իր պարունակէն պարպելու...: Որովհետեւ իր բառը յայտնատեսական է:

Կը խոսափի պատգամներէն, անոնց փոխարէն կայ հեգնանքը, ունի կեանքը հեգնելու ձեւ մը որ միայն ի՛ր ձեւն է... այդ հեգնանքին մէջ գուհակութիւն չկայ, չարութիւն չկայ: Բարի է անոր բառին ուժը: Պայթիւն կայ անոր բառին մէջ ու առաւել քան որեւէ ժամանակ Սփիւռքն է ան իր աղմուկով ու ահադանդով...:

Հարկ է կարդալ, վերակարդալ դինք:

Կը թերթէի Անթիլիաս հրատարակուած եւ «Գէորգ Մելիտինեցի» գրական մրցանակին արժանացած Վարդան Մատթէոսեանի «Գրական-Բանասիրական Ուսումնասիրութիւններ» հատորը որ բաղմբանդ է եւ հարուստ իր մատենագիտական թէ գրական պաշարով: Հատորի «Անդրադարձներ» գլուխին տակ, հեղինակը, այլ գրողներու կողքին, անդրադարձ մը դրած է Վահէ Օշականին մասին. կը վկայէ թէ Վահէ Օշական հայր մըն էր ամէնէն առաջ: Վահէ Օշականի հայրութիւնը կը կրենք բոլորս, անոր հայրութիւնը չի չափուիր այլ կ'ապրուի, ան տունը նստած հայր մը չէ, այլ մեր երթին, մեր խօլ քայլերուն հսկող այնքան դործնապաշտ հայրը: Հայր բառին ամբողջական իմաստով:

Նոյն ակնարկին մէջ, - էջ 635 -, Վարդան Մատթէոսեան կը դրէ. «Վահէ Օշական կրաւորական «հայր» մը չէր, որ պատուանդանի վրայ կանգնած մնար, այլ իր « հայրութիւնը» կը տարածէր ամէնուրեք, փորձելով քաջալերել, ունկնդիր դառնալ բոլոր այն ձայներուն, որոնք վաւերական կերպով կը մարմնաւորէին փոփոխութեան ճիւղը»: Նոյն ակնարկին մէջ դինք հրձիգ կոչելով, Մատթէոսեան կ'անդրադառնայ Սփիւռքի պահպանողական ըլլալու փաստին ու կը թուէ այն բոլոր առիթները, երբ Օշական դարձած է թիրախը ծանր ամբաստանութիւններու եւ քննադատութիւններու:

Յօդուածս պիտի տանիմ իր աւարտին: Վառած եմ մոմս իր յիշատակին ու չեմ մարսեր յիշատակ բառը երբեք:

Վահէ Օշականը իմ «Հայր»ն է, ու հայր ու որդի յարաբերութիւնը բաւականին բարդ է: Այս յօդուածը կրնայի իր ողջութեանը դրել, բայց դիտէի որ նման բան ընդունելի պիտի չըլլար իրեն համար, պիտի մերժէր գովասանքը, պիտի մերժէր դեղեցիկ բառերու հանդէսը, պիտի մերժէր դինք կուռքի վերածելու ողորմելիութիւնը:

Այո՛, Վահէ Օշական կուռք մը չէ, ան խաչակիր հայր, անընկճելի հրձիգ, ջիւղերը լարած եւ կռուի դացող միսթիք է, իր մէջ կը դոյակցին բոլոր այս տուեալները: Գրողի իր խաչը բռնած կը նայի մեղի, հեռուէն կը հսկէ մեղ, որ ամէն առիթի տեղի չտանք, որ ամէն առիթի չընկրկինք:

Պատգամը հին է, սուրբ դրային ժամանակներէն հասնող պատգամ, տաճարը մաքրելու ելած Տիրոջ սրբացեալ պատկերին պէս:

Այդպէս դաստիարակեց մեղ Վահէ Օշական, այդպէս կերակրեց մեղ ու այդպէս է որ այսօր մեծ երանութեամբ նորէն ու նորէն, իր մահուրնէն տասը եւ դուցէ աւելի ու աւելի տարիներ անց, պիտի դրենք իր մասին: Խաչը ձեռքին, բառի սրբութիւնը իր մէջ քամող խաչակիր՝ Վահէ Օշական:

ԱՆՏԻՊ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ ՄԸ ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆԷՆ

ՎԵՐՋԻՆ ԲԵՌՆԱԿԻՐԸ

ՎԱՀԷ ՕՇԱԿԱՆ

Պահրէյնի օղակայանի անվերջանալի, լուռ, ամայի, անբիծ միջանցքի մոտ-քին կայնած եմ, աննշան եւ անձկալի ճամբորդ մը: Քովէս, միջին տարիքի թուխ պաշտօնեան, մեքենական քաղաքավարութեամբ ետ կու տայ անձնագիրս:

- Դուռ թիւ 18, չիտակ եւ ձախ:

Ետ կը նայիմ սառած, գիրուկ դէմքին: Անանուն մտահոգութիւն մը կը սեղմէ սիրտս:

- Որքա՞ն ժամանակ կայ: Պիտի հասնի՞մ, հեռո՞ւ է դուռը:

Աղերսագին շեշտս կը դարմացնէ դիս: Ինչո՞ւ այդքան խեղճ կը հնչեմ: Անծանօթ վայրերու մէջ ես միշտ օտար, խոցելի ու վտանգուած կը զգամ: Զայնս դուրսէն ետ կու գայ ու կը դորացնէ օտարութեան զգայնութիւնս: Մարդը դբաղած է ուրիշ ճամբորդով մը: Յետոյ կը խօսի իմ ուղղութեամբս:

- Հինգ վայրկեան:

Ասանկ տեղեր ժամանակի գիտակցութիւնս ալ կը տարտամի. «Հի՞նգ վայրկեան»: Մարդուն բառերը կը կրկնուին մտքիս մէջ. «Որքա՞ն կ'ընէ հինգ վայրկեանը», կը մտածեմ:

- Աճապարեցէ՛ք:

Միջակ մեծութեան երկու պայուսակներս, սեւ ու անշարժ կը նստին փայլուն քարին վրայ: Անոնց ծանրութեան գաղափարը արդէն կը ճնշէ վրաս: «Աճապարեցէ՛ք» բառը կ'արձագանգէ մէջս, կը հրմշտկէ պրկուած ջիղերուս փխրուն հաւասարակշռութիւնը. «Ինչպէ՞ս աճապարեմ», կը մտածեմ հաղարերորդ անգամ, «սրտիս ցաւը կու գայ, անկարելի է, ես չեմ կրնար աճապարել, սրտի կաթուած կ'ունենամ, կը մեռնիմ»: Մարդուն կը դառնամ.

- Վստա՛հ էք որ ասիկա Սիտնի գացող օղանաւն է:

Ողորմելի հարցում ... յիմար, անխելք: Մարդը գլխով հաստատական նշան կ'ընէ: «Ոչ իսկ կը խօսի հետս, վրաս կը խնդայ», կը մտածեմ, մինչ երկու հոգի քովէս կ'անցնին արագ արագ ու վճռական: «Ուշ պիտի մնամ ... պիտի փախցընեմ օդանաւս, պիտի կորսուիմ, գիտեմ», կը մտածեմ՝ «ի՞նչ կրնամ ընել հիմա»: Բայց մտածումը ամբողջ անձս վարակած է իր անձկութեամբ:

Յուսահատ, կը ծռիմ, կը վերցնեմ պայուսակներս ու կը սկսիմ քայել: Մարմնէս կախ ծանրութիւնը իրականութեան կը բերէ դիս, ուժ կը թուի տալ ինծի: «Պէտք է աճապարեմ», կը կրկնեմ: Հինգ քայլ առած եմ արդէն ու մեղմ ցաւ մը կայ թեւերուս տակ: Քանի մը քայլ եւս եւ կուրծքիս աջ կողմը, խորը, ներսերը, առաջին ճնշումը կը դգամ: «Գիտեմ, գիտեմ ... ցաւը հոնկէ կը սկսի», կ'ըսեմ ինքնաբերաբար, ու վար կը դնեմ պայուսակները, «պիտի չհասնիմ»: Ճնշումը հոն է դեռ, քիչ մը աւելի ղօրաւոր, ու հիմա քրտինքի թեթեւ խաւ մը կը դգամ ամբողջ մարմնիս վրայ: «Պէտք է հանգչիմ, որ մարմինս ինքզինք գտնէ», կը մտածեմ, «միշտ ատանկ եղած է»: Շուրջս կը նայիմ, ճարահատ: Աջիս երկայն, գետին հասնող ճերմակ էնթարիով պահրէյնցի մը կայնած է, նայուածքը ինծի՞ դարձած, չեմ գիտեր: Յանկարծ աճապարանք մը մտեր է մէջս, եւ համարձակութիւն կու տայ ինծի: «Բեռնակի՞ր է աս մարդը», կ'անցնի միտքէս ու խենթ յոյս մը կը ծագի մէջս: Ետիս, հեռուն, անձնագրի պաշտօնեային կը դառնամ, միակը որ դիս մարդու տեղ դրած է:

- Այս մարդը ... կրնա՞յ ինծի օգնել պայուսակներս տանելու:

Հարցումը կը հասնի՞ մարդուն թէ ոչ, չեմ գիտեր: Որո՞ւն հոգը - ան ուրիշ մարդոցմով դբադած է: Կը կրկնեմ հարցումս, քիչ մը աւելի ուժով, աղերսագին շեշտ մը դնելով ձայնիս մէջ, որ գթայ վրաս: Զի դիջանիր պատասխանելու ինծի պէս խեղճին, ու գլխու պղտիկ շարժում մը կ'ընէ միւսին: Անշշուկ, քովս է մարդը: Սովորական, իմ տարիքիս ու հասակիս մէկն է: Տղայական ուրախութիւն մը կը լեցնէ դիս, կ'ուղեմ իր աչքը բռնել, եթէ պէտք է կրնամ ձեռքը համբուրել...: Բայց արդէն գլուխը կախ, կը վերցնէ պայուսակները, խաղալիքի մը պէս:

- Կը վճարեմ ձեզի, շնորհակալութիւն, Դուռ թիւ 18, Թայ էրլայնդ, շնորհակալութիւն, սիրտս հիւանդ է գիտէ՞ք, չեմ կրնար...:

Կեանքիս վերջին անկապ խօսքերը պիտի ըլլային մարդկային էակի մը ուղղուած - բայց չէի գիտեր ատիկա, տակաւին: Մարդը չի՞ լսեր, թէ արժէք չի տար ինծի, կարելի է օտար եմ իր աշխարհին, կամ ալ գոյութիւն իսկ չունիմ իրեն համար: Նոր կ'անդրադառնամ թէ այս անծանօթը իրապէս անծանօթ մը չէ, թէ իմ թանկագին պայուսակներս չալկողը իմ տեղս էր որ կ'ապրէր այդ վայրկեանին եւ անոր այդ պահուն հոն գտնուիլը արկած մը չէր, ոչ ալ բախտի արարք մը: «Հապա ի՞նչ էր», հարց տուած պահուս կը գիտակցիմ թէ ան արդէն գլուխը առեր կ'երթար:

Միջանցքը աւելի լուսաւոր կը թուի հիմա, ու նոր ուժ առած կ'որոշեմ հետեւիլ իր կերպարանքին, հակառակ ցաւին: Ճերմակ, ճօճուն էնթարին կը հեռանար ամէն քայլի, ձախ պայուսակին մէջ ամբողջ ձեռագիրներս թխմած էի, կեանքիս էն կարեւոր առարկաները, «սխալ տեղ չտանի միայն», կը մտածեմ հիմա, քիչ մը մտահոգ, մինչ կուրծքիս մէջ ճնշումը մէկ անգամէն սաստկացած է: Մարդը բաւական հեռացած է, քանի մը քայլ կ'առնեմ, «խերն եմ անիծեր սրտի

հիւանդութեան», կ'ըսեմ միտքէս, մարդիկ կ'անցնին քովէս գրեթէ վազելով, «պիտի ուշանամ», կը խորհիմ, պզտոր կերպով աչքէս հեռացող պայուսակներու հետեւելով: Վախ մը կը մտնէ փորս:

- Հէ՛յ պարոն...:

Ձայնս՝ չնչատ, անզօր, չի հասնիր մարդուն ու կը սպառի իր արձագանգին հետ: Լայն, բարձր միջանցքը աւելի ամայի կը թուի, անկարելի է լեցնել զայն ներկայութեամբս ու շուրջիս պարապը կը թուի թափիլ վրաս, կ'ոգոգէ գիս: Սիրտս ուժգին կը զարնէ վախով ու ցաւով, եւ կանգ կ'առնեմ որպէսզի ճշուամը իջնէ: Սակայն կը թուի աւելի ուժովնալ, «Նայթրոն, Նայթրոն» կը լսեմ բառը ու կամաց մը կը հանեմ սրուակը գրպանէս: Մեզմ դոգ մը մատներուս՝ շունչս բռնած, կը ջանամ բանալ, առանց տեսնուելու մարդոցմէ: Մէկը չկայ շուրջս, ու կափարիչը չի բացուիր, թաց են մատներս: «Վայ սրիկայ» կը շշնջեմ, «բացուիր ծօ», բարկութիւնս քրտինք բերած է ճակտիս, մարդիկ կ'անցնին քովէս, կը փնտռեմ իմ մարդս որ հեռուները կը թուի: Խուճապի մը սկիզբը կը գգամ ու յանկարծ կափարիչը կը բացուի, թոյլ մատներով քառակուսի, պզտիկ դեզահատը լեզուիս տակ կը դնեմ, կը շտկուիմ, պարապ անցքին մէջտեղը, բնական կ'ուզեմ երեւիլ դուրսէն, «ես բան մը չունիմ, պարզ կեցեր եմ հոս, անանկ», կը խորհիմ, բայց գիտեմ որ տեղէ մը ինծի նայող կայ: Կը սպասեմ որ կուրծքիս ցաւը մեղմանայ, բայց «ճենեպէթ» Նայթրոն մէկ վայրկեան կ'ուզէ ազդելու համար: Յանկարծ ամէն տեղէ նոյն ատեն վայրագ բարձրախօսներ արաբերէն բան մը կը պոռան: «Թայ էրլայնզ» բառերը կը լսեմ, «իմ օդանաւս է» կը կրկնեմ իրար անցած, «պիտի փախցնեմ» ու խենթ վախ մը կը սուրայ գիտակցութեանս մէջէն:

Կուրծքիս ճշումը քիչ մը մեղմացած կը թուի, մինչ խուճապի զգայնութիւնը թափ կ'առնէ արդէն. «Պէտք է քալեմ, հասնիմ օդանաւիս», կը մտածեմ խառնակ ձեւով: Բայց ո՛ւր է մարդս:

- Հէ՛յ...:

Կը փորձեմ պոռալ բայց ձայնս չ'ելլեր: Մարդը արդէն հասած է միջանցքին ծայրը ինձմէ կարելի է քսան քայլ առաջ: Նոյն վայրկեանին, առանց ետին՝ ինծի նայելու, ձախ կը դառնայ ու կ'անհետանայ: Հիմա կատարելապէս մինակ եմ ցաւին ու վախին հետ, օտարութեան մէջտեղը կորսուած: Ո՛չ առաջ կրնամ երթալ, ոչ ետ, ոչ ալ եզած տեղս մնալ:

Վիճակիս գիտակցութիւնը դեռ յստակ չէ մտքիս մէջ: Շուրջս պզտոր կը թուի զգայարանքներուս, եւ թակարդը ինկած ըլլալու զգացումը, որ ամէնօրեայ մտային վիճակս է՝ կը նուաճէ գիս հիմա: Ու պահ մը անշարժացած, քար կտրած մտիկ կ'ընեմ սրտիս ուժգին, անզսպելի հարուածները: Դիմացէս սեւ, երկայն շղարչի մէջ փաթթուած կիւն մը կ'աճապարէ դէպի Դուռ 18ը: «Ժամանակը, ժամանակը», կը լսեմ բառը, բայց կը վախնամ, չեմ կրնար ժամացոյցիս նայիլ: «Ի՞նչ պիտի ընեմ հիմա», կը կրկնեմ ես ինծի ու կը տեսնեմ գիս նստած, փռուած գետինը, անկիւն մը, միս-մինակ, նետուած, լքուած անծանօթ տեղ մը, մարդիկ կ'անցնին վրայէս կ'երթան, «չո՛ւտ, աճապարէ՛» կը լսեմ, բայց օգուտ չունի: Հիմա կայնած՝ կը սպասեմ, չեմ գիտեր ինչի:

Մէկէն, տեսողութեանս սահմանին, միջանցքին ծայրէն կը նշմարեմ մէկը ձեռքով նշան կ'ընէ ինծի: Անգիտակցաբար կ'ուրախանամ ու կը գգամ թէ

խուճապը դապուճած է հիմակուհիմա: «Առանձին չեմ», կ'ըսեմ ես ինծի ու կը տեսնեմ պահէնցին մէկ պայտուակը գետինը դրած, միւսը՝ շալկած, միջանցքին մէջ կայներ, կը սպասէ: Ձեռքը նորէն կը ճօճէ, ու ճերմակ կերպարանքը ուրուականի կը նմանի, որ հիմա կը խօսի, բայց ձայնը չեմ լսեր: Այդ ատեն է, որ բարձրախօսները նորէն կը թնդան, ճերմակ պատերուն մէջ աւելի ուժեղ կը հնչեն՝ «պէտք է քայլեմ, պէտք է հասնիմ», կը կրկնեմ առանց մտածելու:

Եւ նորէն կը դգամ, թէ ցաւին ու վախին հետ կը շարժիմ: Իմ մարդս մէջտեղ չկայ, նորէն անհետացած է: Չեմ գիտեր ինչպէս քայլերը արագացած են, եւ արդէն մօտն եմ անկիւնին, «քիչ մըն ալ», կուրծքիս ցաւը սաստկացեր է, շունչս, շո'ւնչս, մէկ քայլ եւս...:

Յանկարծ կուրծքիս ներսերէն, խորերէն, աջ կողմէն, սեւ, խիտ ու սուր ցաւը բանտէն փախածի նման կը նետուի դուրս, կը կտրէ մարմինս, կը տարածուի դէպի ձախ կողս, կ'անցնի ուսիս վրայէն ու կը խրի կռնակիս վերի մասին մէջ: Կ'անշարժանամ, անկարող քայլ մ'իսկ նետելու, «ասիկա լուրջ է» մտածումը կը կառչի մտքիս, բայց դեռ խուճապ չկայ, «հիմա կը հանդարտի», կը շարունակեմ, «տեղ մը ըլլար՝ նստէի»: Յոգնած եմ ու կայնած տեղս ծանրութիւն մը կը թուի կախուեր է թեւերէս ու ծունկերէս, վար կը քաշէ դիս, բայց կուրծքիս մէջի ցաւն է, որ կը սեղմէ ամբողջ գիտակցութիւնս: Պաղ քրտինքը նորէն կը տարածուի կռնակիս վրայ ու վրիս շուրջը, մինչ ցաւի կլոր գունտը կ'ուժովնայ, կը լեցնէ կուրծքիս վանդակին երկու կողմերը:

Ուժասպառ՝ կայնած եմ ու կը դիտեմ աչքերը գոց, ցաւերու մէջ կոտտացող, անշարժ կերպարանքը միջանցքին մէջտեղը, որ ոչ ոք կը նշմարէ, լքուած եւ անյոյս: «Նայթրոն, Նայթրոն, շուտ», կը կառչին բառերը մտքիս, հանած եմ արդէն սրուակը, երկու հոգի դէպի ինծի կու գան, աչքերը վրաս գամած, բայց անգիտակցաբար չեմ ուղեր որ տեսնեն դեղ առնելս, այս անգամ արագ մը կը բացուի կափարիչը, մէկէն պղտիկ դեղահատը կ'իյնայ մատներէս, բայց չեմ համարձակիր ծռիլ: Անդօր՝ կը նայիմ մարդուն, գիտեմ գլխուն գալիքը, մեղք է... կը դգամ անոր ցաւը, պաղ քրտինքը, «շունչս, շունչս կը հատնի կոր» վախի բառերը կը դառնան մտքին մէջ, «մեղք է սա մարդուն» կը կրկնեմ, թուքս կ'ուղեմ կլել, սակայն վար չ'երթար ու կը խրի, կը մնայ կոկորդիս մէջ, յետոյ կը սկսի տարածուիլ դէպի ականջներս: Հիմա տաք, կաշուն հեղուկի նման բան մը կը մագլցի կոկորդէս վեր, կը փորձեմ կլել՝ չեմ կրնար, մինչ ցաւը աւելի կը մխրճուի դէպի կուրծքիս կեդրոնը: «Նայթրո, Նայթրո» կը կրկնեմ, բայց ցաւը չէ մեղմացած:

- Ասիկա շատ գէշ նշան է, Վահէ...

Գրեթէ բարձրաձայն՝ յաղթելու համար վախը, որ սակայն կը կոտտայ սրտիս դարկին հետ, «ի՞նչ պիտի ընեմ», շուրջս կը նայիմ օգնութեան համար, բայց կատարեալ ամայութիւն է: Հոն եմ, գիտեմ, կը տեսնեմ մարդը, որ հաղիւ կրնայ կայնիլ, ես միշտ հոս էի, իրեն համար ու իրեն հետը, ինքը օտար չէ ինծի համար, չեմ գիտեր ինչու կը վախնայ, «մահը բառ մըն է միայն, ուրիշ ոչինչ»: Այն ատեն է որ առաջին անգամ խուճապին հետ մահուան գաղափարը կը մտնէ մէջս, «չէ, չէ... չեմ մեռնիր, ատիկա ուրիշներուն կը պատահի», կը շարունակեմ ցաւին բիրտ հարուածներուն հետ: Հիմա հաղիւ ուժ ունիմ ոտքի կայնելու, ականջներս ուժգին կը վժժան, շունչս կը կարճնայ, կը տկարանայ ու կը դգամ

թէ ներսէս, անծանօթ տեղէ մը բան մը կը քայքայուի: Բարձրախօսին ձայնը կրկին կը լեցնէ անջրպետը, սակայն այլեւս կարեւորութիւն չունի ինծի համար: «Պատին քով պէտք է երթամ, հոն կը պաշտպանուիմ» մտածումը կու գայ կ'անցնի, եւ արդէն պղտիկ քայլերով պատ հասած եմ ու կը դգամ ինչպէս մարդուն մարմինը կամաց-կամաց վար կը սահի, կը հասնի դետին, կը փլի: Ու նոյն ատեն, դուրսէն, կը դիտեմ տեսարանը:

Որքա՞ն ատեն մնաց հոն, պատին տակը, այդ ուժաթափ, հաղիւ գիտակից մարդկային մարմինը: Ես չեմ գիտեր, որովհետեւ ինքն ալ չի գիտեր: Կը վախնամ աչքերս դոցելու, կը վերցնեմ գլուխս, «ո՛ւր եմ» հարցումը կապ չունի ինծի հետ, ոչ ալ դուրսը եղածին հետ, ու միայն ցաւը իրաւ է այս ամբողջ պղտորութեան մէջ: Կաշուն հեղուկը դեռ կը մագցի կոկորդիս մէջէն, կ'ուղեմ ետ հրել, կլլել - անօգուտ է: Բայց դեռ յոյս ունիմ, որ այս բոլորը իրական չէ, հիմա կ'անհետանայ, ոտքի կ'ելլեմ, աս մարդոց պէս կը կայնիմ, կը քալեմ: Յետոյ մտածումը կ'անցնի կ'երթայ: «Ի՞նչ գործ ունիմ հոս» անիմաստ հարցումը ետ կու գայ, ու շուրջի պատկերը նորէն պղտոր է: Այն ատեն է, որ փսխելու անդիմադրելի ալիք մը խեղդելու աստիճան կը ճնշէ ներսէս, «ոչ, ոչ, պէտք չէ փսխեմ» կը կրկնեմ ու կը դգամ որ վարժուած եմ խուճապին, որ մինչեւ հիմա կը քանդէր դիս ներսէն: «Աստուած իմ, բան մը չըլլայ ինծի», բայց ցաւը կառչեր է մարմնիս, չի թողուր աղատ շունչ քաշեմ: «Ես կրնամ դիմանալ», կը մտածեմ մութին մէջ, «այո՛ւ»: Աչքս կը բանամ, դէմք մը կայ առջեւս, յստակ չեմ տեսներ, ինծի կը նայի, չրթունքները կը շարժին, կը դոցուին աչքերս:

- Խառաձա, ի՞նչ ունիք խառաձա:

Հաղիւ կը լսեմ, բաց են աչքերս նորէն, այո, գիտեմ, մարդն է, պայուսակներս, ձեռագիրներս, բայց շունչ չկայ մէջս որ խօսիմ, քրտինքը կը հոսի երեսէս, մարդուն երեսը կ'աւրուի, «սիրտս, սիրտս, պիտի պայթի ցաւէն, օգնեցէ՛ք ինծի, շատ կը ցաւի կոր, շատ կը...» բառերը կ'անցնին միտքէս, ձեռքս սրտիս պիտի տանիմ, ուժը չունիմ թեւս վերցնելու:

Գլուխը կուրծքին կ'իյնայ նորէն, պահճեցնին պայուսակները վար կը դնէ, նորէն բան մը կ'ըսէ անոր, երկու մարդ եկած են քովը կայնած, բարձրախօսին սեւ ձայնը կը լեցնէ միջանցքները, «ինչ կ'ըսէ կոր» բառերը ինծի կը հարցնեն, «ամէն ինչ կը լմննայ կոր, Վահէ», բայց ուրիշ ձայն մըն ալ կայ՝ «կեանքը վերջ չունի», մինչ ցաւը, ցաւը կտոր-կտոր կ'ընէ դիս:

Փսխունքը հիմա բերնէս վար կը հոսի, գետինը պառկած եմ, ոտքերս վեր քաշած, ինչպէս մանկութեանս կ'ընէի երբ հիւանդ պառկած կրակներու մէջ կը դողայի, յետոյ աշխարհը առաւ-տարաւ հայրս մայրս փողոցները տուներու մէջ երկիրները կեանքս գնաց մամաս սիրել կայ ճանօ սիրել... գրէ գրէ... ապրիլ մը կայ... ես Վահէն եմ... եթէ ապրիլ մը կայ հոս է հոն է ամէն տեղ է... ա՛խ:

Կղպուած կղակս կը դողայ վախէն, «ես ինչ կրնամ ընել, տարէք ցաւը մէջէս, շունչ տուէք որ ապրիմ... ալ ուժ չունիմ, ինչ մութ է ներսը... ա՛ս է մահը, կը մեռնիս կոր, Վահէ»: Պահճեցնին կը կայնի դժուարութեամբ, պայուսակները կը վերցնէ գետնէն, մինչ հեռուններէն ցաւի պէս հսկայ բան մը կը խուժէ վրաս, պիտի բղկտէ մարմինս «լմնցաւ, Վահէ», կը լսեմ մօտէն ու կ'ուղեմ բանալ աչքերս վերջին անգամ, խորունկ թաց մութ է ամէն ինչ, միայն վաղող ոտքի ձայններ կու դան պաղ քարէն:

- Խառաձա:

«Ո՞վ է ասիկա, ե՞ս եմ... այո, ես եմ, կը լսեմ տակաւին, դեռ ողջ եմ, դեռ կ'ապրիմ, այո...», գիտեմ թէ հոն եմ, պայտուսակները ձեռքս կը վաղեմ նրբանցքին ծայրը:

- Պարոն Մուսթաֆա, հոն մէկը կը մեռնի կոր, շուտ բժիշկ կանչեցէք:

Հիմա կայնած են շուրջս, կը վախնան շարժելու, նիհար կին մը երեսը անդին կը դարձնէ, աչքերը կը գոցէ, «մահը աս է մահը... խաւարը կը խուժէ մէջէս կը տանի, ցաւին հետ վար-վար կ'իյնամ, կը թեթեւնամ, կը տարածուիմ...»:

- Խեղճ մարդը հիւանդ կ'երեւէր արդէն, աս պայտուսակները ի՞նչ պիտի ընեմ, օդանաւն ալ փախցուց:

- Քովդ պահէ հիմակուհիմա: Ո՞վ է մարդը:

Մարդոց ձայները տակաւ կը տարտամին, հիմա մութին մէջ բան չի տեսնւիր, ամէն ինչ կը հեռանայ, շունչ առնելու ալ պէտք չկայ: Յանկարծ բաց են աչքերը... պատերը, գետնի քարերը կը փայլին, երկու հոգի կը մօտենան:

- Այ՞ս է:

- Այո՛:

- Պայտուսակները:

- Իրն են:

Հիմա բառեր ու բառի կտորներ կը ծփան ամէն կողմէ, «աս է մահը, կեանքին պէս առանց սկիզբ, առանց վերջ, կեանքին պէս կայ ու չկայ, անոր մէկ ուրիշ ձեւը ամէն տեղ...»: Հեռուներէն բարձրախօսը կը պոռայ նորէն, բայց այլեւս ճամբորդ չեմ, լմնցաւ, լոյսն եմ, քարն եմ, այդ մարդուն հետ անոր պէս պառկեր է պատին տակը:

Աչքերը բաց են, բայց մեռած է... առաստաղին, անբիծ պատերուն, դետնի քառակուսի, պսպղուն սալերուն, մէկ երկու շշմած, հետաքրքիր, աճապարող, վաղող մարդոց, չրթունքը խածնող կնկան եւ շուլալտ ու անմեղ պառկած իրականութեան մէջէն կը հոսի լոյսի ու ձայներու թաւալուն մարմի՞նը, մա՛շկը անանձնական ու միակ գիտակցութեան, որ երբեք գոյութիւն ունեցած է: Որ հիմա դիս ալ կ'առնէ իր թափանցիկ ներկայութեան մէջ, մեծղի շունչ մը, որ ժամանակներու սկիզբէն ի վեր կը փչէ շուրջս ու մէջս:

- Ո՞վ է այս մարդը:

- Չեմ գիտեր, Խառաձա Քոմիսէր, քիչ առաջ մեռաւ: Իր պայտուսակներն են ասոնք:

- Ներս տար:

Վրաս կը ծռի ոստիկանը:

- Ո՞վ ըսաւ մեռած է:

- Տոքթորը, Տոքթոր Իպրահիմը:

Կը հետեւիմ պահէյնցիին, որ կը վերցնէ ձեռագիրներուս ու գիրքերուս պայտուսակները ու կ'ուղղուի օդակայանին գրասենեակը:

24 Դեկտեմբեր 1998
Ռէնտըր

« ՀԱՅ ԿՆՈՋ ՏԱՐԻ »

ՀԱՅ ԿԻՆՔ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ ՆԵՐՇՆՉՈՂԸ ԵՒ ՍՏԵՂԾՈՂԸ

ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ

Հայ ժողովուրդի պատմությունը քաղաքակրթության աղբյուրն է, պատմությունն է շատ առաջ արտայայտած է ժողովրդային միատարր գործակցություն տարբեր ոլորտներում մէջ: Քրիստոնէական ուսուցումները առաւել եւս շեշտած են գործակցութեան ոգին, Հայ ժողովուրդի ղաւակներուն միջեւ, իւրաքանչիւրը իրեն պատշաճ դիտակցութեամբ եւ ղղացողութեամբ:

Ինչ կը վերաբերի Հայ կնոջ արտայայտչական տրամադրութեան, պատմութիւնը մեզի փոխանցած է իւրայատկութիւնը Հայ իգական սեռին, աղգային-ժողովրդական-մշակութային-գաստիարակչական, ընտանեկան-ընկերային մարդերը հարուստացնող իրագործումներով: Հայ կինը երբեք չէ բացակայած իր պարտականութիւնները հաստատելու առաքելութենէն: Ան եղած է ընտանիքի մայր ու գաստիարակ, եղած է ռազմակոչերու մասնակից, եղած է արուեստի ջատագով, ստեղծագործած է իր իր շնորհներուն արտայայտիչը դառնալու ինքնապատահութեամբ:

Միջին դարը եւ աղկէ ալ առաջ, մշակութային-գեղարուեստական կեանքը ունեցած է կին երաժիշտներ, դարուն համապատասխան ստեղծագործութիւններով: Յիշենք Սահակադուխտը՝ իբրեւ բանաստեղծութիւններ գրող եւ դանոնք յօրինող արուեստագիտուհի, արքայական տոհմէն: Շարունակուած է այս մշակոյթը, եկեղեցական շունչով թրծուած, շարականներու եւ տաղերու ներկայացումով: Ոսկեդարէն ներշնչւած են նաեւ Հայ տաղանդաւոր կիներ, մինչեւ 18-19րդ դարեր, երբ ստեղծուած է համեմատաբար ազատ շնչելու կենցաղային միջավայր: Այս իմաստով 19րդ դարը նկատեցաւ դարգացման խթան տուող քաջալերական ժամանակաշրջան, Սրբուհի Տիւսաբներու, Զապէլ Ասատուրներու եւ Զապէլ Եսայեաններու գրականութեամբ, յայտնաբերելով կնոջ ազատագրումի տենչը, ներաշխարհին դեղեցկութիւնը, վկայաբերելով թէ կինը եւս արժանի է լսուելու, հասկցուելու, որքան ալ քաղաքակրթուած ըլլար գաստիարակչական իմաստով: Կինը՝ մայր, նաեւ ստեղծագործ՝ արուեստի, դիրով, երգով, ձեռագին արուեստներով, նկարչագեղ արտայայտութիւններով:

19-20րդ դարերուն Պոլիս եղաւ շարունակողը Հայ կնոջ շնորհները արտայայտող, մասնաւորաբար գրականութեամբ: 1915ի Եղեռնը կասեցուց այս յառաջընթացը: Պոլիս մասամբ շարունակեց իր գործունէութիւնը գեղարուեստական-գրական ոլորտին ճամբան ունենալու: Սփիւռքը վերականգնումի մաքառումով իր գոյութիւնը հաստատելու վկայութիւնը բերաւ հայաստանութեան ողբերգութիւնը լոյսին բերելով: Թեման տարագրութիւնն էր, Տէր Զօր եւ անապատ, ոճիր եւ թուրքին բարբարոս կենսագրութիւնը: Արական սեռն էր այս ճանապարհին վրայ երթեկողը, ապա անոր հետեւեցաւ Հայ կինը, իր հոգիին մորմոքը արտայայտելով: Ողբի ու որբի գրականութիւն մը, «Արցունքի հովիտը»ներով, «Կարմիր հողը»ներով, որոնք յիշեցուցին թէ ԹԱՏՐՈՆ կոչուած արուեստ ալ ունի ՀԱՅը...

Բ
Ա
Գ
Ի
Ն

Հայ կինը եղաւ ամէն բանէ առաջ Հայ գրականութեան ռազմիրանները ներշնչողը: Այր արուեստագէտը իր յուղումները, տառապանքը, իր սէրը եւ բաղձանքները գրեւորեց կնոջ հոգեկան ու մարմնական գեղեցկութիւնները նկարագրելով, գեղագիտական ոճով, մայրութեան աստուածաշնորհ տաղանգին գովքը հիւսելով: Զուսպ էր այր բանաստեղծը կամ վրպագիրը՝ կինը երգելու տենչին առնչուած գրեւորումներու պարագային: Բայց երբ արեւմուտքը ոտնակոխեց կանացի ամօթխածութեան իրաւունքը, սահմանադանց յանգանութեամբ պատուեց ամէն պատշաճութիւն, նկարելու համար կնոջական մարմինը, յագուրգ տալով գեղագիտութեան կիրքերու արտայայտութեան:

Սփիւռքը ունեցաւ կին արուեստագէտներ, նկարիչներ, գրողներ, բանաստեղծներ, գերասաններ, բանախօսներ, մնալով պատշաճութեան ծիրէն ներս: Այսուհանգերձ երբ արեւմուտքը թափ տուաւ իր լկտիութեան, հայն ալ հետեւեցաւ անոր, որպէսզի չնկատուէր յետամնաց, եւ «գարր այս կը պահանջէ» լողունգը ինքն ալ կիրարկեց: Կին գրողներ հետզհետէ «բարգաւաճեցան» նոյն հոգեբանութեամբ: Ստուեր ձգելով հայ կնոջ ուրոյն ինքնասիրութեան վրայ, արեւելեան գոհաբանութեամբ: Զարմացնող համարձակութիւն մը «ծաղկեցուց» կնոջական գրիչները, պատասխանելով արական մտորումներուն, թէ «մենք կինները գովաբանեցինք, պանծացուցինք իր փափկութիւնը, գովեցեցինք իր կաթնային արժանիքները, բայց կինը ինչո՞ւ նոյնը չըրաւ մեր նկատմամբ: Այս բաղձանքը կամ պահանջը կարելի է նկատել իրականացած, որովհետեւ նոր գարուն հայուհին եւս աղատաղրուեցաւ իր բարգոյթէն, քանի որ համաշխարհայնացման տիրապետութիւնը երեւելի եւ աներեւոյթ միջոցներով ստեղծագործող կնոջմէ առաւ-տարաւ իր մեծագոյն յատկանիշը՝ ամօթխածութիւնը: Ան ինքզինք պաշտպանեց շեշտը գնելով ոչ հայկականին, արեւմտեանին, օտարոտին, թէ՛ գարը վերելք կը պահանջէ: Այս պարագային «վերելք» ըմբռնումը կը մեկնաբանուի իբրեւ քաջագործութիւն, սանձադերձ գրականութիւն կամ արուեստ անունին կապուած ալլամերժութիւն, ինքնամերժում:

Եթէ կինը գովաբանուած է իբրեւ կեանքի աղբիւր, մայրութեան հրաշք, այս փառաբանութիւնը եւս հող կորսնցուցած է, որովհետեւ հայ կինը իր օրինակը կը քաղէ արեւմուտքի կիներէն, որոնք դաւակ չեն ծնանիր իրենց մարմնին նրբութիւնը չկորսնցնելու համար, կը գիմեն փոշի կաթին - լաւագոյն պարագային - եւ ոչ՝ կաթնաղբիւրին: Այս մեծագոյն ստեղծագործութիւնը հարկ է նկատել ղեղչուած՝ յանուն քաղաքակրթութեան նոր նուաճումներուն: Համացանցին ներգործութիւնը ունեցաւ իր աղգեցութիւնը հայուն տիպարը փոխակերպելու, «աւանգութիւն» բառը նկատելով հնամաշ եւ յետագէմ յղացք:

Հայ կինը արուեստի ճանապարհէն կը քալէ ըստ գարու պահանջին, առանց կարեւորութիւն տալու իր գոյնին, գիծին եւ արժանիքներու պահպանման: Արտաքին տեսքին հետեւեցաւ ներքին գեղեցկութեան պղտորումը, փոքրամասնութիւն մնացին հայուն կերպարին հաւատարմներ, ընտանեկան, ընկերային, գեղարուեստական-գրական բոլոր գաշտերու մէջ:

Արամ Ա. կաթողիկոս 2010 տարին հռչակելով «Հայ կնոջ տարի», վստահաբար անգրագարձած էր հայ կնոջ նահանջին, որ կը շարունակուի «Առանց երգի»...

Այս մատնանշումներէն ետք գիտակից ենք պահպանմանը գիտական նորութիւններու, արժէքները նորովի գնահատելու արթնամտութեան, չենք սիրեր ետ մնալ ուրիշ աղգերէ, այս ամէնը իրագործելով կրնանք եւ պէտք է պահենք մեր իւրայատուկ արժէքները, ֆիզիքականէն մինչեւ հոգեկանը, աղգայինէն մինչեւ գաստիարակչականը, մեր ուրոյն հաւատամքէն մինչեւ ուխտապահութիւնը՝ ՀԱՅ ՄՆԱԼՈՒՒ...

6 Ապրիլ 2010
Պէյրութ

ԱԶՆԻԻ ԳԱՐԱԼԷՔԵԱՆ – ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆ

ՅՈՅՍ ԱՌԱԻՕՏ

Մենութեանս մէջ անդռհական,
Սպասումիս հորիզոնին տրտմաթախիծ,
Վերջալոյսի հոգեվարքը կ'ուրուագծուի:

Շարժումը մեղմիկ,
Կշռոյթներով յուզական,
Եւ խոստումը ուրուագծուող,
Ժայռերէն խուժող սպիտակ փրփուր է կարծես:
Կեանքի յոյսը կ'անձրեւէ
Բորբ հառաչող
Իմ հոգիին ծարաւի:

Պէտք է կառուցել կամուրջը յոյսի,
Վարար հոսող
Դժբախտութիւններու գետին վրայ:

Աղօթքիս հետ արարչագործ,
Եւ մանչուկիս անմեղունակ նայուածքին մէջ,
Քեզ կը փնտռեմ ծփուն դաշտերու բերկրութեամբ,
Յոյս գեղեցիկ, լոյս առաւօտ:

Մենութեանս մէջ տրտմաթախիծ,
Այս իրիկուն վերջալոյսի լաստերով հին,
Տղմուտը կ'անցնիմ:

ԾԱՂԿԱԶՈՐ

Լապտերներու պլպլացող լոյսին տակ
Հրդեհումի սարսուռն պատեց իմ հոգին:
Թաւշականաչ սաղարթախիտ ծառերն հսկայ
Ջահերգեցին զմրուխտ տաղեր հեշտագին:

Արշալոյսին
Հրաշածին բարձունքին
Փայտփորիկը զարթնումի
Ազդանշանը տուաւ:

Մեր լեռներու պարանուագ կշռոյթներուն
Իմ պապերու սիրոյ, յոյսի, յաղթանակի
Հազարամեայ տրոփը կայ բերկրալի:
Յիշողութեան ծաղկած կնդրուկի ծառը յոյսի
Ամուլ գիշերներուս խունկ է բալասան...

Համանուագ թրթռացումը այս վերապաց
Մեր լեռներուն շղթայով ամրապար
Աղօթք է կարծես հոգիներու արեւաթոր:
Կարկաչահոս աղբիւրներու թաւալքը վար
Բազմավիշտ նայուածքներու հայելին է մշտաբթուն...

Արշալոյսին փայտփորիկը
Իմ հոգիին կաղնիի ծառը կծծեց...

Օգոստոս, 2010
Պէյրուք

ՌՈՐԵՐՏ ԵՍԱՅԵԱՆ

Ծնած է 1958ին, Ստեփանակերտ, Արցախ: Աւարտած է Ստեփանակերտի թիւ 2 միջնակարգ դպրոցը: Առաջին բանաստեղծական շարքը լոյս տեսած է 1976ին, «Սովետական Ղարաբաղ» թերթի մէջ: 1984-1989 աւարտած է Ստեփանակերտի բանասիրական բաժանմունքի լեզուագիտութեան բաժինը: Տպագրած է քսանէ աւելի բանաստեղծութիւններու եւ արձակ ստեղծագործութիւններու ժողովածուներ: Եսայեանի ստեղծագործութիւնները արժանացած են Հայաստանի Հանրապետութեան Գրողներու Միութեան Դանիէլ Վարուժանի եւ Արցախի Եղիշէի անուան ամենամեայ մրցանակներու:

Հայաստանի եւ Արցախի գրողներու միութեան անդամ է:

Պարգևատրուած է Արցախի «Մարտական ծառայութիւն» եւ ՀՀ մշակոյթի նախարարութեան «Ոսկէ» մետալներով:

«ԵՒ ՀՈՐԻՋՈՆԻՑ ՔԱՄԻՈՒՄ Է ԲԱՌԸ՝ ՆՈՒՌԸ ԵՐԿՆՔԻ» ԾԱՌՔԻՅ

ՏՈՂԵՐԻ ՈՎԱՍԻՍ

Կարմիր յոյս:

Յայտնագործութիւնը լռութեան:

Ստրկութեան շերտերը ձեղքող

աղաղակ լոյսի:

Անհմաստ կեանքի իմաստասէ՛ր

ճակատ,

որից ընկնում եմ աստղերը փառքի:

Ազատագրուած

երկրի ստրկամեծա՛ր փառք:

Որտեղի՞ց է

ծագում լուսայգն յայտնութեան,

երբ ամէն մէկս գնում եմք դէպի

խաւարն Անապատի -

դուռը երկրութեան...

Երբ ամէն մի թառ

ոգի՛ է ու ելք-

Ովասիսը տողերի:

17 Մարտ 2010

ՄԻԱՄԱՆԹՈ

Անորոշության սահանքների խորքից
բարձրացող արեւածագ է քո ամէն մի բառը:
Տեսիլքի սիւնն է դեռ առաջնորդո՞ւմ:
Ժամանակի կոշտ սալաքարերից
անջատուում են դեռ
կարմիր մրմուռներ
եւ մղում դէպի աշտարա Նր Յոյսի:
Ոգիդ տաճա՞րն է հայոց ինքնության:
Կարմիր լուրե՞ր են դեռ փորագրում
հորիզոնի ձերմակ էջերի վրայ:
Օ՛, մեր ձանապարհի լոյսն էր գլխատում
անգաղափար երթի լաբիրինթոսում:
Կոտորած, կոտորած, կոտորած:
Իրականության փակագծերից դուրս
տող առ տող կայանո՞ւմ է
քո դէմքը հողէ՛ -
Խռովքի՞ փոթորիկ,
եւ ոգեղէն խարիսխ:

ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՍԼԱՔԻ ՎՐԱՅ

Վերջակէտ-յագեցում,
ստորակէտ-ժպիտ ընթացքից,
բազմակէտ-անյայտության
սկիզբ,
որ բացում է ներշնչանքի դաշտում,
որպէս կակաչներ:
Տողադարձ-կամուրջ
յուզումների գետի վրայով:
Ես փնտռում եմ մի վերնագիր,
որ դառնայ հասցէն
իմ ոգու:
Գտնում եմ մի տող՝
դո՞ւք յիշողության:
Գտնում եմ մի բառ՝
պատեա՞նն ինքնության:
Գիտեմ, մահը սիրոյ

բացակայութիւնն է:
Աշխարհն
անաշխատի մի հանգրուան է:
Իսկ խաղաղութիւնը
առաձգական մի լա՛ր է,
որ ձգում է ցաւի խորանից
մինչեւ
անյայտնութիւնը
ցաւի:

07 Յունուար 2010թ.

ՆՈՐՕՐԵԱՅ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ճակատս ընթերցում է լռութիւնները
յուշերի եւ խտանում՝
Որպէս կայծակների շղթա՜յ:
Ուսերս ընթերցում են ածիւնները
յիշողութեան եւ համբուրո՜ւմ
Ճիչերը սիրոյ:
Ձեռքս ընթերցում է գրառումները
ձակատագրի եւ պրկուած մկաններում
պայթո՜ւմ են բողբոջները
լոյսի:
Ես մի... վերջակէ՛տ եմ,
որ քայքայուելով,
դո՛ւրս է մղում
սահմաններից
ի
մ
ա
ս
տ
ի
.
.
.

ՏԱՐԱԾՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐՈՒՐԸ

Տարածության բարուրն առած ձեռքերում՝
օրօրում է մայրս,
և աչքերում բոցկլտացող հաւատի կայծերից
ծաղկոյն են ծառերը...

ԵՒ ՀԱՅՐԱ ՅՈՒՇՈՒՄ Է ԻՆՁ ՏՈՂԵՐ, ՈՐ ՀՈՍՈՒՄ ԵՆ ԽՈՐՔԻՅ ԺԱՅՌԵՐԻ

Յաւի մոխիր՝ շերտերոյն ժամանակի:
Ինձնից բարձրանալով,
հասնում եմ դարպասներին Սիֆի:
Եւ հայրս յուշում է ինձ տողեր,
որ հոսում են խորքից ժայռերի:
Ձեռքս, որ նկարում է,
երբեւէ եղե՛լ է վրձին: Աչքերս,
որ տեսնում են, ներշնչանքի հասցէն է՛ր եմ:
Կամքս թռչուն է, որ վերադառնում է՝
հորիզոնի
շիւղը կտցին:

* * *

Ապակու մէջ խրուած շողը
մի ծաղիկ է բացում
ժամանակի տաք զոհասեղանին:

ՓՐԿՈՒԹԻՒՆ՝ ԽՂՃՈՎ

ՆԵԼՍՈՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻՆ

Մենք ելանք հողից ու երազից,
փրկեցինք տարերքն հայկական
եւ Շուշին՝ մագաղաթ մի կիսուած,
եւ Շուշին՝ երազի հանքաքար:

Իսկ Շուշին հաւատ է ու դողանջ,
որ լցում է Հայի խնդութեամբ,
կարօտ է Սփիւքի աչքերում,
երգում է նորօրեայ ասքերում:

Փրկեցի նք խիղճը մարդկութեան,
Փրկեցինք անունը հերոսիդ
եւ Շուշին, որ քաղաք չէ՝ ու արձան,
փրկուած հայեացքն է Մասիսի:

ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԼԱԲԻԻՐԻՆԹՈՍՆԵՐ

Յաջողութեան լաբիրինթոսներն են
ձանապարհները...
Ստուերս ովասիս է,
որից ջո՛ր է խմում Ապագայի վարդը...

ԲԱՌԻ ԸՆԹԱՅԲԸ

Բառի ընթացքն է լուռ հասկաւորում
զգացողութեան ոսկէ
հատիկներով:

Լռութեան
բարձրունքներին հասնող ոգիները
հրեշտակներ են,
որոնք ընթերցո՛ւմ են չգրուած տողերը
բանաստեղծի:

Արիւնը խորան է եւ ուխտատեղի,
 ուր արթնանո՞ւմ են առասպելական
 Կշռոյթերը հողի,
 եւ հորիզոնից քամում է բառը՝
 նո՛ւրը երկնքի:

18 Յունուար 2010

* * *

Երագի ակունքներին սեղմում են
 հրեշտակները,
 եւ աղբիւրներ են յորդում լեռնագագաթներից:

ԻՆՔՆԱՅԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄ

Ինձնից հեռանալով,
 մօտենո՞ւմ եմ ես ինձ,
 թէ՛ւ սեղմում է ինձ
 ձակատագիրը
 իբրեւ սլատեան:

ԻՄ ԳՈՅՈՒԹԻՒՆԸ

1.
Աստծոյ հայեացքից կախուած մի թել է իմ գոյութիւնը:
2.
Լռութիւնն ինքն է բառ առ բառ բացում իրերի հունը:
3.
Իսկ մնացածը՝ անընդգրկելի... անյայտութի՛ւն է...

Շուշի - Արցախ

ԱՐՈՒՍԵԱԿ ՕՀԱՆԵԱՆ

Ծնած է Երևան, 1975 թուականին: Միջնակարգ կրթությունը ստացած է Երևանի Մարիեթա Շահինեանի անուան դպրոցը: Ինը տարեկանին սկսեալ «Պիոներ կանչ» մանկապատանեկան հանդէսի մէջ լոյս կը տեսնեն Արուսեակի գրական փորձերն ու մանկապատանեկան որոնումները:

1992 - 1997 իբրեւ Երևանի Պետական տնտեսագիտական համալսարանի ուսանող, Արուսեակ Օհանեան ստեղծագործական իր գործունէութեան զուգահեռ կը թղթակցի համալսարանի «Տնտեսագէտ» ամսագրին: Անկի ուշ հեղինակի բանաստեղծական շարքերը կը հրատարակուին նաեւ «Գարուն» (Երևան) եւ «Առազաստ» (ԱՄՆ) ամսագրերու մէջ, իսկ «Եւրասիա» միջազգային համալսարանէն ներս Արուսեակ Օհանեանի նախաձեռնութեամբ կը հիմնուին համանուն «Եւրասիա» ուսանողական պարբերականը եւ կից հրատարակուող՝ «Նիւտոնիկ» մանկական ամսագիրը:

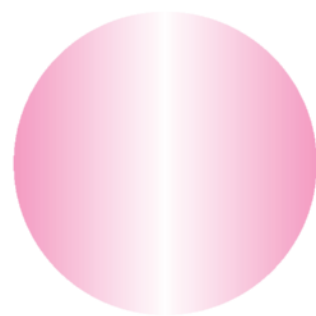
2003ին լոյս կը տեսնէ Արուսեակ Օհանեանի «Երազիս թերթով» բանաստեղծութիւններու առաջին հատորը, իսկ 2010ին՝ «Մտապնակ» խորագրով երկրորդ ժողովածուն:

ՍԹԱՓՈՒԻՐ, ՀՈՂԵՂԷՆ

Ժամանակը գնում է,
Բայց ո՛չ վայրկեանում ամբարուած մտքի
Տրոփը յաւերժ:
Ժամանակը ստուերում է խոհերի կռում՝
Բա՛րդ, իրարամե՛րժ:

Այս երկրում, գնդում,
Կամ թէ՛ ձուածել պատրանքում հիմա,
Գծուել է սահման, յօրինուել ազգեր,
Ու երկրաբաժան, դժնի կապանքներ,
Էթնոպալքարի անդէմ ամբոխներ,
Մարդը մարդու դէմ հազել է ռումբեր,
Անկուշտ քարքերի սառը պատերազմ,

Մանկան աչքերում ծուլատուած երագ,
Անմարդ ծովերում կենդանի քանի՜
Միլիոն ձեւերի ձայնատուած հառաչ,
Յագեցած կեղտի բորբոս-բիբերում
Չլռող բառաչ...

Ու բա՛ւ է, հերի՛ք է,
Երբ միայն մարդն է սահմանում ամէն սահմանում,
Մարդ-գիշատիչին ե՞րբ է տրուելու
Յստակ սահմանում,
Որ ժամանակի սապատին հեծած,
Երկրագունդը այս փորձագունդ շինած՝
Մեծ պատուհաս է ամենակարող
Գիտ-հնարքներով:

Կա՛նգ առ, երկրասպան ու դարձի՛ր մի պահ
Ի՛նքդ բնութիւն, եւ ոչ թէ՛ նրան
Խեղդող ու ծեծող անլուռ բռնութիւն:

19 Յունիս 2010

ՄԵՆԱՊԱՏՈՒՄԻ ԻՄ ՅԱՅՏԵՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քաղաքը իմն է, քաղաքը՝ քոնը,
Եւ այս լապտերի գլխիկոր հեւքից,
Մայրերին խօսում՝ ցնցուղում է լուռ
Իմ ասելիքի համր չասածը,
Իմ չասելիքի ասելիքը կուռ:

Ապրուած կեանքիս ետնաբեմերում
Կռիւ են տալիս դեռ չհասկացուած
Կերպարները իմ, կռիւ են տալիս
Այս լուսէ ժամին, ուր ես, խաղաղուած
Մենապատումի իմ այս սպասումից՝
Շշնջում եմ լուռ.
- Քաղաքը իմն է, քաղաքը՝ քոնը...
Թարթող լապտերի գլխիկոր հեւքից

Դանդաղ ձօձում է իմ ասելիքի
 Չասելիքը լուռ, որ էլ երբեւէ երգ չի դառնալու,
 Ոչ էլ մեղեդի. ու թող քաղաքի գիշերը թերթի
 Այս աննշանակ տարեդարձը իմ.
 - Քաղաքը իմն է, քաղաքը՝ քոնը...

5 Սեպտեմբեր 2008

ՀՐԱՆԴ ՏԻՆՔԻՆ

Ամէն հայի հետ ես եմ մահանում,
 Ամէն ծնունդով նորացած՝ յառնում,
 Ու հայրենիքիս գորշ քարը առնում,
 Յենում եմ լեռան սարսուռ լանջերին,
 Որ լեռս լեռ մնայ, մանուկս դառնայ
 Լեռնապահ ազգիս հիմնարար մարտիկ,
 Ու հողին խառնած քրտինքը ազգիս՝
 Անիծում եմ այն արնախում ազգին,
 Որը հայ լեզուն փորձում է քանտել
 Ու խուսափում է կծիկը քանդել
 Երկու պատմութեան խաչմերուկներում,
 Քանզի քանդողը մինչեւ գերեզման
 Էլ չունի ներում:
 Ամէն հայի հետ ես եմ մահանում,
 Ամէն ծնունդով նորացած յառնում,
 Խոնարհում հողիս խորը վերքերին,
 Քար ու ջրերին, ձոր ու վիհերին.
 Հաշուեյարդարս սրով չեմ լուծի,
 Այլ մատենագիր, հզօր պատմութեամբ,
 Յարատեւելու անխեղդ ձգտումով
 Ու մշտաբարբառ, հայ մկրտութեամբ...
 Ամէն հայի հետ ես եմ մահանում,
 Ամեն ծնունդով նորացած՝ յառնում:

20 Յունուար 2007

ՍՈՒՏ ԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐԻ ԽՆՋՈՅՔԱԺԱՄԻՆ

Խեղձ ազնուութիւն,
Որ դարձել ես դո՛ւ էլ դատապարտելի,
Ու կրում ես դու էլ դրոշմ քննելի
Քեզ իր մէջ այսքա՛ն անդուլ կրողի:
Խեղձ ազնուութիւն,
Հօրութեամբ քո այս անպարտելի
Խռով ժամերին առնում ես քո մէջ
Հոգուս բողոքը՝ պարզ, նշմարելի,
Եւ փոքրանում էք այդ նոյն հոգու հետ,
Ճգնում, դառնում աննշմարելի,
Սինչդեռ նոյն ժամին ձեր շուրջբոլորը
Կեղծ ու անտարբեր հրճուանքների մէջ,
Բարք ու ձեւերում աղմկում են
Եւ սուտ ու վայրենի
Կենաց են խմում ցոփ աստուածների:
Այսքա՛ն փոքրացած, քեզ հետ որբացած,
Ուզում եմ շրջել խնջոյքաժամի
Սեղանները մեղկ,
Որոնք անլեզու, անձայն ու հլու
Ճռում են ստի խրախճանքներում,
Ուր զնգոցի մէջ գոռ գաւաթների,
Ի՛նչ ազնուութիւն, դո՛ւ ես փշրում
Խրախճանքներում շինծու, նողկալի
Ցոփ աստուածների կենացների մէջ
Փառաբանումի:

28 Յունուար 2009

ՊՃՆՈՒԱԾ ԿԱՐՕՏ

Կարօտ է հազել առաւօտը այս,
Փէշերը սիրոյ փռել ամէնուր,
Ու ասես անբիծ, ձերմակ նորահարս՝
Շուշանուել օդում, ուր ես եմ ապրում:
Ճեմում է ինձ հետ ամէն սենեակում,
Հայելիներին ժպիտ է դողում,
Անհանգստութիւնն իր պերճանքի մէջ
Կուտակում է ու անբառ սրողում:

Կարօտ է հագել առաւօտը այս,
Միրոյ փէշերով, որ քեզ մօտ հասնի,
Իր թելով վրձնի համբոյր սենեակում,
Որպէս սիրաբեր, ձերմակ աղանի:
Վաղուայ օրն էլ իմ թող կարօտ յառնի,
Հարսէ աղանին շուշանուի օդում,
Միրոյ փէշերը տարածի անվերջ,
Հանգրուանելով քո տաքուկ գրկում:

20 Օգոստոս 2009

ԱՐԵՒԻ ԱՓԻ ԱՂՋԻԿԸ

Արեւի ափին նա զոյգ ձեռքերով
Ծովեր նկարեց:
Շողի թելերով երիզեց այնտեղ
Կապոյտ աւազի ձերմակ աչքերի
Արտասուքը պաղ:

Յաւերժ խելագար՝ Արեւի նման,
Բոպիկ ոտքերով հպուեց աւազին,
Ձեռքերը անլուռ ջրվէժներ դարձան,
Վարսերը փռեց լոյսի երեսին,
Որ իբրեւ դառնան յաւերժականար,
Միրոյ ծիածան...
Որքան հեռացաւ ինքը իրենից,
Այնքան Արեւը երեսը թեքեց,
Արեւի ափից նա նոյն ձեռքերով
Երազանքերի կապոցը անձայն
Իջեցրեց կապոյտ, խռով ջրերի
Գիրկն անվերադարձ:

Յետոյ նկարած ծովերից ելաւ,
Ու դէմքը նետեց նրանց հայելուն,
Իսկ նրանք արդէն երազանքներից
Իրենց գոհացումն էին զուարթ վայելում:
Նայեց Արեւին ո՛չ վերջին անգամ,
Արեւը նրան մի նոր դէմք տուեց,
Ծրջուեց, հեռացաւ՝ կարօտը թողած:
Արեւի պապակ, անծով աչքերում,
Որպէս հաւատի ու յաւերժութեան
Ինքնագիր... Անդարձ:

22 Յունիս 2010

ԵՐԿՈՒ ՔԵՌԹՈՒՄՏ

ՎԱՀԱՆ ՄԻՍԱԿԵԱՆ

1.

Բառեր, բառեր, բառեր
Ու լռութիւն համայն,
Խօսքեր բարի ու հեզ
Լոկ ցնորք իրական:

Բառեր, բառեր, բառեր
Ու ժպիտ յոյսի քող,
Լոկ սպասում տանջալից
Երազներ թափառող:

Ու աշնան մեղեդի միալար
Հառաչող կանչերի դաշնակներ
Ու մի միտք՝ սեւեռուն գաղափար,
Որ ասում է լոկ բառեր, բառեր:

2.

Բալն է ժպտում կարմիր փայլով,
Արեւին ջերմ աչքով անում
Ու ստուերում քնած կատուին
Գիւղի անցած փառքից պատմում:

Քարացել էր գիւղը կարծես,
Առուակն անգամ ձայն չէր հանում,
Միայն փոքրիկ հորթն էր վախով
Մեղմ բառաչով մօրը կանչում:

Ու կիսաքանդ գիւղի ձամբին
Տրակտորը ժանգով պատուած
Արդէն քանի քանի տարի
Քայքայում էր դռները բաց:

Ջեփիւմն էր լոկ գիւղամիջում
Մարդահասակ փշին շոյում
Ու բզէզին ծաղկին նստած
Հին օրերի երգը երգում:

Fausse Notes

Fausse Notes

Fausse Notes

ՅԱԿՈԲ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Բաղկացուցիչ տարրերն էք դուք
Վիճակներու քառասյին.
Կը խաթարէք ձեր գոյութեամբ եղկելի՝
Առհաւական մեր երգերուն
Ներդաշնակութիւնը ծիծղուն...

Ծառաիղն էք ձայնարկութեանց խօլականչ
Եւ ժառանգորդն հիւծախտաւոր՝
Խմբերգներու խառնիճաղանձ
Եւ խազերու խառնաշփոթ:

Դուք կ'եղծանէք կեանքի նուագն աղուալուր՝
Ձեր քմայքով անհեթեթ.
Եւ կը սփռէք ամէնուրեք՝
Լոկ տխրութիւն դառնածիծաղ:

Մեղսակիցն էք ձգտումներու կործանիչ.
Ունիք շեշտեր դաւադիր
Եւ փափաքներ բանասարկու.
Դուք կը սփռէք ձեր խաղերով մոլեգին՝
Հեծեծանքներ աններդաշնակ,
Տուայտանքներ անկարեկիր...

Եթէ ունիք կախարդանքներ հնարամիտ
Եւ ցնորքներ գաղտնասքող,
Գացէ՛ք, գացէ՛ք դէպի լանջերն հեռակայ՝
Տարաշխարհիկ ասիւնքներուն այս երկրի,
Եւ խառնեցէ՛ք ձայնանիշերն ազնուահունչ
Ջեղումներուն ձեր ախտաժէտ՝
Ովկիաններու ահեղագոչ մոլուցքին...

Եղծանեցէ՛ք ձեր կանչերով մոլեգին՝
Քինախնդիր զառանցանքներն ատելութեան,
Խաթարեցէ՛ք կոչերն ամէն՝
Շեփորաշունչ ձգտումներու ռազմական.
Եւ հեզնեցէ՛ք պատգամները նենգախոհ՝
Ժամանակի խորհուրդներուն խաբէական...

Եղծանեցէ՛ք, եղծանեցէ՛ք անյապաղ
Հնչիւններով ձեր խժալուր,
Գիշերային անդորրութիւնը խանգարող՝
Հեղեղային պոռթկումները տարերքի.
Անտառային լռութեան մէջ մռնչող՝
Մահացնոր աղաղակներն առիծներու.
Եւ տիւ-գիշեր իրենց վիշտը ողբացող՝
Ալիքներու շառաչները մորկայոյզ...

Այ կը բաւէ, հեռո՛ւ կեցէ՛ք
Լուսակարկաչ մեր երգերուն ծաղկաստանէն,
Որ կարենանք առանց ձեզ,
Առանց երբեք ձեր պառակտիչ ձայնակցութեան,
Արտաբերել ձայներգութեամբ անսխալ,
Աղբիւրներու զուլալ հեծքով յօրինուած,
Մեր անաւարտ բաղձանքներուն
Սրբախորհուրդ օրաթորիւն...

11 Յուլիս, 2010
Պէյրուս

ՓԱՐԻԶԸ ԵՐԲԵՔ ՆՈՐ ՉԻ ԼԻՆՈՒՄ...

(ԿԱՄ ԻՄ ՓԱՐԻԶԸ...)

ՎԱՀԷ ԱՐԱԷՆ

Քամին խաղաթղթերը դուրս հրեց
Էլտորատո հիւրանոցի քնկոտ պատուհանից
ամէն թուղթ, որ թուամարդու խորհրդանիշն էր -
թռչուն դարձաւ մինչ աւարտն անկման
եւ վեր սահեց դէպի Արեւ...
կարծես հրուելով նոյնանուն փողոցի տէ՛ Տամ պիսթրոյի ալ-կարմիր
տանիքից,
որի տակից լսում էր մեր երէկուայ անկիրթ քրքիջը...
- Դու գրկում ես ինձ հիմա,
եւ թիկունքիս սրբիչիդ խոնաւութիւնն եմ զգում...

Փարիզը երբեք նոր չի լինում, նա մեր նման է...
այս քաղաքում ամէն ընկնող մարմին - դառնում է թռչուն...
յիշում ես թոքաբորբդ վրահաս,
եւ իմ բաձկոնը քո ուսերին,
որ տեղեակ չէր ոչ թոքաբորբից,
ոչ սիրուց...

Փարիզը նոր չի լինում...
դողերոցքդ բերել էինք հին քաղաքից,
եւ այստեղ,
անձրեւի տակ թում էր
պատճառ չկայ նոյն դողերոցքն ապրելու համար...
ջուրը չմաքրեց հետքերը մեր
անգամ այստեղ...
մեր Փարիզում, ուր
Հեմինգուէյի մոմի արձանի հետ գարեջրելով՝
դու բուժեցիր վերքերը հին, բայց կրկնուող...
եւ մեթրոն կրկին քեզ մօտեցաւ որպէս մերձաւոր անանձնագիր...

Սենայի ափի հնամաշ խճուղին սովորական էր մեզ թում,
կարծես ընտրում էինք հարթտակ կօշիկ - ոտքին յարմար...

էժան մի բան...
տարակուսանքը հզօր սահման է...
սեւ-սպիտակ ամպերի լոյսի ներքոյ
էյֆելը չոք էր իր հուժկու ոտքերը,
պատրաստ - տրուելու մեզ
յաւերժի մէջ...

Փարիզը երբեք նոր չի լինում...
օդի մէջ ալքոհոլի եւ անյայտ ծաղիկների
հոտերը խառնուել էին իրար,
դիմահար շէնքերի սէրն էր վարարել,
փաղաքշել ասես տէր որոնող շան...
ես մոռացայ վախերն ու ներկան իմ,
այն ամէնն, ինչ արինիցս էր ծնուել եւ կայուն էր թում
խոհանոցիս պատի մման...
տէ՛ Տամ պիսթրոյի թանաքագոյն երաժշտութեան ներքոյ
քո ջերմութիւնը բարձրացաւ կրկին մինչեւ երկինք եւ արարում...
եւ մեր լուսատու համարում պատճառը չգտնելով,
մենք դուրս սահեցինք ինչպէս երկու քամի - հակամարտող
լցունցինք ցնցելով S3 կոչուող մորելխանման գնացքը
եւ սուրացինք դէպի Մոնսուղի պուրակը -
պատճառներ որոնելու...

Մերն է քաղաքն այս արդէն շաա՛տ վաղուց,
անգամ գիշերն անգօր է հակառակը պնդել...
Փարիզի գիշերային փափկութեան մէջ
ծղրիթները թմրադեղ են կաթեցնում մեր սրտերի մէջ,
եւ մեր մարմինը թրթռում է նրանց երգի փխրուն կշռոյթով...
փողոցային խեղկատակները հսկիչներն են ծանրացող մթնշաղի,
ոսկեզօծ արձանները թնդանօթներ են ահարկու եւ պրկուած,
բզէզները բոլոր այժմ կը պայթեն հրավառութեամբ...
միայն մեզ համար...
պայթիւնի էպիկենտրոնում ես կը կլանեմ սառնութիւնն ու
վախը շուրթերիդ - իմ շուրթերով...

... հիմն ու նորը անտեսելով
ծխի քուլան ծածկում էր համայն Եւրոպան,
մեր ինքնաթիռը մինչ ծնկները թաղուել էր
ամենակուլ - արարչագործիք հողի մէջ...
եւ չարախնդում էի ես մտահոգ կնճռախաղիդ ներքոյ -
նրա մետաղէ էութիւնը...

Փոշամպի մէջ գետաձի էր ուրուագծում
եւ թելեր սարքեցինք կողքի քուլաներից՝

պատկերն արժանահաստ դարձնելու համար -
փոշին վաղուց ածին էր,
կամ ածինն էր փոշի ձեւանում եւ աղում էր մեր գլխին
կանխորոշումները ձակատագրի...

անդիմադրելի այս փոշին հնեցնում էր Փարիզը ծիրանի
տակառի նման...
յիշեցի քո ստուերը - մեքենաների կողքին բազալտէ մանրալատակին
ալիքուող...
մտովի թեւիցդ կտրուկ ետ քաշեցի - փրկելով...

սրբիչիդ խոնավութիւնը մարմին էր դառնում...

Շառլ տը Կոլ օդանաւակայանում յետաձգուած էր ամէն ինչ -
բացի սիրուց...
այն յառնեց ինչպէս փունիկ մեզ՝ արդեն Պոմպէյի բնակիչներին համար,
բայց Փարիզը երբեք նոր չի լինում...
նա գրկում է քեզ հին-հարբած ընկերոջ պէս,
եւ նրա ախտահանուած համբոյրն անգամ
հաճելի է դառնում...

Փրոթոնների բախումից ոչինչ էլ չեղաւ,
ամբողջացանք մենք միայն ցերեկային լոյսի երերուն
շարժման մէջ,
մոռանալով ելեկտրական տեսիլքի քաղաքը նոր...
հանրակառքը կոպ գնաց մեր համբոյրի
սեւ անցքին...
մենք նայում էինք հեռացող լոյսերի հիւծուող ջերմութեանը,
զարմանում ժամանման ձգրտութեան եւ սառնութեան վրայ...
այդ երթուղին մեզ համար չէր...

Նստարանի կողքին ինչ-որ բան շարժուեց, գոմոաց եւ
հասկացայ, որ մուրացկանը ազգութիւնն իր կորցնում է բնակարանի
հետ,
անգամ Փարիզում...
Էլտորատո՞,
իմ Էլտորատո՞,
կարծես ձակատագիրն իմ - Փօ եւ հիւրանոց էժանագին...
բոլորին անյայտ...

Փարիզը նոր չի լինում երբեք...
նարնջագոյն հեռակապի գովազդի ներքոյ
(կարծես իմ Երեւանում)
մենք ասես ձուլուած էինք երկնաքարից եւ

ստուերները մեր կուլ էին գնում գրկախառնութեան
այրուող զօդագծին...
եւ որոշեցինք վերջիններից վերջինը լինել...
յանուն սիրոյ...
դու ինձ համար վերջին պոռնիկն անյոյս -
Շանգէլիզէի կառամատոյցներում,
եւ թագաւորական արինի վերջին, վերջին արքայազնը յղիակեաց...
բայց սէրը այդ ձգուեց դարեր - / - երկաթգծեր եւ անուններ...-
(ախ այս մասին արդէն գրել եմ)

սրբիչիդ խոնաութիւնը գետինն էր ձանկոռտում...

ամէնը եղել էր մեզ հետ...
մեզնից յետոյ...
չկար ոչինչ մեզ նախորդող,
անգամ Փարիզը...
ցնորքն ածինածածկ քաղաքների,
հաշուենկատ հեռապտոյտը մոլորակների բոլոր,
եւ օդանաւակայանը հնադարեան մոխրով ծածկուած,
որ երկու օրից կրկին յառնելու էր մեր առաջ...

6 Մայիս 2010

ԱՐԹՈՒՐ ԱՆԴՐԱՆԻԿԵԱՆ

Վահէ Արսէնը մեր նորագոյն բանաստեղծներից է, ով արդէն արժանացել է միջազգային գրական մի շարք մրցանակների: Երիտասարդ, բայց որոշակի ձանապարհ անցած բանաստեղծ, անգլո-ամերիկեան գրականութեան դասախօս, բանաստեղծական նորահնար ապրումներ եւ հոգեվիճակներ արթնացնող, խօսքը՝ սեղմ է, պատկերաւոր, հայեցի եւ միշտ որոնող հայեացքի տեսողունակութեամբ չափազանց տարբեր արդի հայ բանաստեղծներից:

Վահէ Արսէնի բանաստեղծական մտածողութեան մէջ կայ անցեալ արժէքները գիտակցող եւ արժեւորող - շատ դէպքերում իր խօսքով վերարժեւորող - բանաստեղծի պահուածքը, որը յոյժ հետաքրքրական կը լինի, վստահ եմ, աւանդոյթ-արդիականութիւն սահմանագծի վրայ գտնուող գրական հանրութեան համար:

24 Յունիս 2010

ՎԱՀԷ ԱՐՍԷՆ

ՍԱՐԵԿԻՆ ԵՐԳԸ

ԱԻԵՏԻՍ ՀԱՃԵԱՆ

Արթուն եւ զուարթուն թռչուն, հսկող եւ բարբառող,
Անդառասէր միայնակեաց եւ ձեռնդել համբուրասէր,
Կանչող եւ կարկաչող, ձձուող ձայնիւ պաշտօնասէր,
Արդ՝ եկ ինձ մերձ ի զովորին, զի Արարչին փառք մեծասցին,
Մեծն ի փոքրոյ քարոզեսցի եւ քաջ արուեստրն ձանաչուի:

ՅՈՎՀԱՆՆԷԱ ԱՄՐԿԱԻԱԳ ԻՄԱՍՏԱՄԵՐ

Այդ փետրուարեան առաւօտուն, Ասպետ Խանամիրեան գտաւ յեղաշրջուած աշխարհ մը, զանգերու անխոնջ ղօղանջով, ագռաւներու կռինչով ու ընդմիջ թռչուններուն լուսնեամբ: Արեւը փռուած էր մեղրալոյս Սիւնիքի լեռներուն վրայ, եւ իր պաղ ճառագայթները ձիւնի անեղրութեան մէջ կը մեռնէին: Հագիւ խրճիթէն դուրս եկած, Ասպետի դէմքին շփուեցան ձիւնանման փաթիլներ, որոնք օդին մէջ կը պարէին քամիի օրօրոցով: Մոխիր էր: Ճամբուն վրայ հրասայլերու շարք մը տեսաւ եւ մարած խարոյկներ: Ասպետի երեք սարեկները լուռ էին: «Վատ նշան է», մտահոգուեցաւ: Վերջն ալ մտածեց, որ բան մը չէր, որ բնական էր: «Բա՛, ո՞նց, պատերազմ է, շրջափակում է, բա՛, ո՞նց պիտի լինի»:

Բազմութիւն հաւաքուած էր զօրանոցին առջեւ: Ձմեռնային օդի մէջ իրարու կը ձուլուէին խօսողներու արձակած շոգին եւ ծխամոլներու մոլխը: Գիշերը կրակոց եղած էր եւ գինուոր մը սպաննուած: Բանակը յանցադործները կը փնտռէր:

- Ինչ որ մի բան լսե՞լ ես գիշերը, Ասպետ ջան, հարցուց գինուորներէն մէկը: Ասպետ՝ խորասուզուած մտածումներով մէջ, չպատասխանեց:

- Բա՛, ո՞րտեղ ա միտքդ, Ասպետ, ինչ որ մի բան լսել-տեսե՞լ ես, հարցումը կրկնեց գինուորը, այս անգամ կոպտութեամբ: Ասպետ դլուխով ժխտեց: «Սա վատ նշան է», մտածեց, իր շուրջ նայելով:

Ասպետ աւելի կը վստահէր անասուններու, քան մարդոց: Մարդիկ լեզուները ստեղծած էին բառերու հոսանքով պահուստներու համար, խօսքը՝ ճշմարտութիւն ծածկելու համար: Գազանը իր գազանութեան մէջ ամբողջական է, իսկ մարդ միշտ կը մնայ անկատար: «Գայլը միայն մի բան է իմանում եւ դա դայլ լինելն է, իսկ մարդ իր խօսած բոլոր լեզուներով չի իմանում ոնց մարդ լինել», կը մտածէր: Ա՛լ մարդ ո՛չ կրնայ իր սկզբնական, գազանային կատարելութեան վերադառնալ եւ ո՛չ ալ պիտի հասնի ծայրագոյն ամբողջականութեան, այսինքն՝ Աստուծոյ: Ո՛չ կենդանի, ո՛չ Աստուած, պիտի մնայ միշտ անկատար էակ:

Խօսիլ չէր սիրեր Ասպետ: Ինքնաբաւ էր իր միտքով իմանալով, որ լուրջ էր: Աստուածամեծ, աստուածամարտ մարդոց աշտարակը, որ մնացած է անաւարտ, բազմացուց մեղաւորներուն լեզուները եւ գաղափարները, աշխարհը մատնելով յաւերժական դրախտագութիւնի աքսորի, եւ անբանութիւնը վերածելով շնորհքի:

«Բաբելոն»:

Կը հաւատար, որ թռչունը ձայն կու տար լուռ ու հեռաւոր Արարիչին եւ իր երգը կը բերէր կորուսեալ գաւազներուն, որ ինկած էին այս ձորը վայոց: Ասպետ սարեկը կը համարէր ամենախմաստուն թռչունը, որ կ'իւրացնէր սոխակի քաղցրաձայն մեղեդին եւ տուտուկի մեղամաղձոտ նուագը: Երեք սարեկները «Թամգարա»յի առաջին քանի մը լարերը կ'երգէին ամէն առաւօտ: Թռչունները միշտ կ'ըլլային այն ծառին վրայ, որուն տակ Ասպետ կը վաճառէր ծխախոտ ու միրգ: Իր ապրանքը շարած էր սեղանի մը վրայ, գիւղէն անցնող մայրուղիին մէկ կողմը, ճիշդ գօրանոցի երկաթէ սեւ դարպասին դիմաց:

Երեք թռչունները յայտնուած էին գօրանոցին մէջ պատահած միջադէպէն քանի մը ամիս առաջ, աշնանային ամպոտ օր մը, երբ Ասպետ յաճախորդ կը սպասէր ճանապարհի կողքին: Սեւ եռեակին առաջին երդերը գուարճութիւն բերին Ասպետի միօրինակ ու աղքատ կեանքին: Օրեր վերջ, նկատեց որ սարեկներէն մէկը, որ միշտ երեքի շարքին ձախ ծայրը կը կանգնէր, «Թամգարա»յի առաջին լարերը կ'երգէր: Հիացաւ, անքնութեան գիշեր մը աւարտելէ վերջ, երբ նաեւ լսեց, որ նոյն սարեկը կ'ըսէր՝

- Ողջո՛յն:

Ամէն առտու, նկատեց Ասպետ, նոյն բարեւը կու տար այս թռչունը, միշտ շարքին առաջին դիրքի վրայ: Օրերու ընթացքին, Ասպետ նաեւ նկատեց, որ իմաստուն թռչունը որոշ յաճախականութեամբ մէկ-երկու նոր բառ կը սորվէր՝ «բարեւ», «փող», «սիկար», որ վերջը կը մոռնար կամ անգամ մըն ալ չէր արտասաներ: Զախողեցան, սակայն, Ասպետի բոլոր ջանքերը բարբառող թռչունի հետ որոշ հաղորդակցութիւն հաստատելու: Վերջապէս անասուն էր: Հազիւ արեւի մեղմ ճառագայթները նահանջող գիշերուան խաւարը սկսէին

լուծել, առաջին սարեկը ողջոյն կու տար, որմէ վերջ երեքը միասին կը սկսէին երգել «Թամզարա»-յի առաջին լարերը եւ վերջը կը ծաղրէին միւս թռչուններու երգերը: Այդ թռչունները կրնային ըլլալ օր մը սոխակ, օր մը ճնճղուկ, բայց երբեք՝ ագռաւ:

Թռչուններուն յայտնուելէն քանի մը օր վերջ, բեռնակառքէ մը իջաւ վարդապետ մը, նիհար, երիտասարդ, անխնամ սեւ մօրուքով, եւ խօսքը ուղղելով սարեկներուն, սկսաւ կանչել՝

- Արի՛, Պեպօ, արի՛, գնանք տուն, արի՛, Պապօ, արի՛, Պետօ, տուն գնանք:

Առաջին, խօսող թռչունը, աւելի բարձր ճիւղի վրայ նստեցաւ եւ միւս երկուքը անմիջապէս քովը թառեցան:

- Ձե՞րն են այս սարեկները, հարցուց Ասպետ վարդապետին, մտահոգուած, զգալով իր նորագիւտ ընկերները կորսնցնելու վտանգը:

- Ո՛չ մի բան իմն է, ո՛չ մի բան մէկուն չի պատկանում, պատասխանեց ժպտով մը վարդապետը, որ յայտնեց թէ Տաթեւի վանքէն էր. Աստուած նրանց թեւ ու դեւ է տուել, որ ազատ լինեն:

Ասպետ յետոյ լսեց երիտասարդ վարդապետին պատմածը.

Վաճառականներ եւ բեռնակառքի վարորդներ վանականին իմաց տուած էին, որ իր կորսնցուցած սարեկներուն նման անսովոր երեք թռչուններ կային Արևիքի ճանապարհային վաճառորդի մը մօտ:

Այսպէս է որ վարդապետը եկաւ ու գտաւ Ասպետն ու իր թռչունները:

Վանականը նորէն ձայն տուաւ սարեկներուն, բայց դարձեալ առանց արձագանգ գտնելու: Ան այդ թռչունները պահած ու խնամած էր, երբ մօտակայ գօրանոցի մէջ իր գինուորական ծառայութիւնը կ'ընէր:

- Գիտէի, որ մի օր պիտի չուզենան վերադառնալ, ըսաւ, ա՛յ հաշտուած այն իրողութեան, որ մինակը պիտի վերադառնար Տաթեւ:

- Աս Պեպոն է, ըսաւ ցոյց տալով առաջին սարեկը, իսկ կողքինը Պապոն է, միւսն էլ՝ Պետոն. միշտ նոյն ձեւով են շարուում, միւս երկուսն էլ միշտ Պեպոյին են հետեւում:

- Ձեն գալու, համոզուեցաւ վանականը եւ հարցուց Ասպետին, եթէ Պեպոն ամէն առաւօտ «ողջոյն» կու տա՞ր:

- Շնորհալի արարած է, շարունակեց վարդապետը, ու սկսաւ քալել: Բայց քանի մը քայլ առնելէ վերջ դարձաւ եւ ըսաւ.

- Ամէն թռչուն այս աշխարհի վրայ իր դերը ունէ: Մի քանիսինը միայն դիտիմ. տատրակը խորհրդանիշ է խաղաղութեան, բուն՝ իմաստութեան: Ատրը Գիրքը մի քանիսինն է բացատրում, բայց հետեղ սարեկի մասին խօսք չի լինում: Միայն սա հաստատ դիտեմ՝ էն առաւօտ, որ Պեպոն չի բարեւի եւ դու նրանց երգով հարթնանաս, ագռաւի կռիւնչով աչքերդ ես բանալու, էն ատեն դու գիտցի՛ր, որ մօտ օրից մի վիթխարի բան է պատահելու:

Տաթեւացին աւելցուց, որ միայն մէկ անգամ, վերջին հինգ տարիներուն, երկրաշարժէն քանի մը ժամ առաջ, Պեպոն արեւածագը դիմաւորած էր առանց ողջոյնի, բացարձակ լուռութեամբ:

Վերսկսաւ քալել վարդապետը, բայց բան մը մոռցածի պէս կանգ առաւ եւ ըսաւ՝ աչքերը յարելով Ասպետին.

- Ձեր գիւղում շատ արագիւ ունէք, ըստ մեր հեթանոսական աւանդութեան

ննջեցեալներու հոգիները երկինք է տանում...

Ու հեռացաւ սեւ վերարկուով ծածկուած վարդապետը, կորսուելով լեռներու վրայ իջած աղջամուղջին մէջ:

*
* *

Արդէն ձմեռ էր: Զօրանոցին մէջ պատահած սպանութենէն չաբաթ մը առաջ, Ասպետ սիկար կը բաժնէր եւ կը խօսէր Արա սպային եւ իր կողքին նստող վաճառականին՝ Մուրատին հետ, որ Գորիսէն եկած իր նոր հարեւանն էր ճանապարհային առեւտուրի մէջ: Մուրատ թիթեղէ տուփերու մէջ Պարսկաստանէն կամ Աստուած դիտէ ուրկէ եկած քարիւղ կը ծախէր: Այդ վայրկեանին, Պեպոն սկսաւ անծանօթ երաժշտութիւն մը սուլել: Արան մէկէն ուշադրութիւնը թռչունին դարձուց եւ գիտցաւ, որ այդ սուլոցը Նախիջեւանի ատրպէյճանցիներու «Թամգարա»-ին վերջին լարն էր:

- Վա՛յ Ասպետ, ի՞նչ բաներ ես սովորեցնում խեղճ թռչնակին, ըսաւ Արա սպան, զարմանքը չծածկող խնդուքով մը:

Նոյնքան զարմացած էր Ասպետն ալ, որուն սեղանէն օղիի շիշ մը գետին ինկաւ:

- Ետա՛շ, բացագանչեց Պեպոն:

- Խի՞ թրքերէն ես սովորեցնում, Ասպետ, հարցուց կրկին Արա սպան անժրպիտ եւ անցաւ դիմացի զօրանոցը:

Այս փոքր դէպքը արդէն մոռցած էր Ասպետ, երբ զօրանոցի հրաձգութիւնը պատահեցաւ: Զինուորին սպանութիւնը, բանակին լռութիւնը եւ այս տարօրինակ միջադէպի լուսաբանութեան պակասը ցնցած էին ամբողջ դիւղը: Մարդ չէր գիտեր ի՞նչ պատահած էր: Շշուկ կար, որ գիւղին մէջ կը գործէին ատրպէյճանցի լրտեսներ, ինչ որ իր կարգին տեղի տուած էր ուրիշ շշուկներու, կատակներու եւ զարմանքի: Ի՞նչ յարգի բան կար թելադրուած՝ Աստուծմէ, մոռցուած Հայաստանի այս փոքր անկիւնին մէջ:

Արա սպային, Ասպետին եւ Մուրատին հետ սիկարի զբօսանքի մը ընթացքին, զօրանոցին մէջ պատահած հրաձգութեան մասին խօսք բացուեցաւ: Արան ըսաւ, որ ատրպէյճանցի լրտեսներ հաւանաբար մէջը մատ ունէին, քանի որ հրաձգութեան գիշերը Իրանէն հակաօդային հրթիռներու գաղտնի բեռ մը պէտք էր հասած ըլլար զօրանոց, ուրկէ պիտի առաքուէր ճակատ: Սակայն, ճանապարհները փակուած էին բուքի պատճառով եւ բեռնակառքերը չէին կրցած անցնիլ Հայաստան: Ասպետ հարցուց, թէ ե՞րբ պիտի գային հրթիռները:

- Վաղը չէ միւս օր, Ուրբաթ, ըսաւ Արա սպան. մարդու բան չասէք, զգուշացնելով, որ գիւղին մէջ թշնամի լրտես կար եւ ցուցամատը ուղղելով Պեպոյին, ըսաւ.

- Քեզ էլ եմ ասում, ո՛չ մի բան չասես:

Սիկար մը եւս վառեց եւ վերադարձաւ զօրանոց:

Ուրբաթ Արան չեկաւ իր սովորական սիկարի զբօսանքին: Ասպետ յիշեց, որ այդ օրը հրթիռներու բեռը կը սպասէին: Զօրանոցը եւ ճամբաները խիստ հսկողութեան տակ էին, բայց Ասպետ անսովոր շարժումներ չտեսաւ: Գիշերուան

ուշ ժամուն, քունին մէջ, խորքէն լսեց ծանր մեքենաներու շառաչը, որ խառնը-
ւեցաւ երազին մէջ յանկարծակի ներխուժած օդանաւերու եւ ուրիշ արտա-
կարգ գործիքներու աղմուկին: Այդ պահուն սարեկներուն ճշոցները արթնցու-
ցին Ասպետը, որ որսի հրացանը շարկած ելաւ դուրս: Պեպոն եւ միւս երկու
թռչունները օդին մէջ խենթացած կը ծփային: Ասպետ անոնց հետեւեցաւ դէպի
մայրուղիի եզրին գտնուող այն բարտին, որուն կողքին կը դնէր իր վաճառքի
սեղանը:

Այնտեղ իր հարեւան առեւտրական Մուրատը մեղմօրէն կը սուլէր Նախիջե-
ւանի «Թամգարա»յի վերջին լարերը: Ծառին տակ մեծ թիթեղէ տուփեր դիզ-
ւած էին, վրան պարսկերէն արձանագրութիւններ՝ սպիտակ տառերով եւ
թիւերով: Մուլթին մէջ, Ասպետ տեսաւ ուրիշ մարդ մը, որ Մուրատին մօտե-
ցաւ, բան մը փսփսաց - ետաւ, թուեցաւ Ասպետին - եւ վազելով հեռացաւ բար-
տիներուն մէջէն, կորսուելով գիշերուան մէջ: Պեպոն թռաւ Մուրատի ուղղու-
թեամբ, ճշարով՝ ետաւ, ետաւ:

«Վա՛յ, Պեպոն նրա համար նախիջեւանական «Թամգարա»ն էր սուլում Մու-
րատի ներկայութեան, Մուրատն է լրտեսը, նրանից է Պեպոն ետաւ սովորել,
նրան մատնում է մեր թռչնակը», հասկցաւ Ասպետ զարմանքով:

Ասպետ երկինքն ի վեր կրակեց քանի մը անգամ եւ պոռաց՝

- Մուրատը թո՛ւրք լրտես է, թո՛ւրք լրտես է:

Զօրանոցէն ռազմական ինքնաշարժներ ելան, ոստիկանութեան օթոններուն
կապոյտ լոյսերը խաւարը փռեկտեցին, խառնուեցան շուք եւ լուսարձակ,
պոռչտուք եւ ահագանգ ու փոխհրաձգութիւն: Մուրատը փորձեց փախչիլ,
բայց չկրցաւ սարեկներէն ազատիլ, որոնք անընդհատ իր աչքերը կը կտցահա-
րէին, մինչ Ասպետ հտեւէն կը վազէր: Բազմացան հաջոցներ, մինչ վախցած
արագիւնները կը լքէին ելեկտրականութեան սիւններու վրայ շինած իրենց բոյնե-
րը: Ասպետներուն յարձակումէն կուրցած՝ Մուրատը մուլթին մէջ իր ատրճա-
նակով կրակեց: Կոյր փամփուշտը Ասպետին սրտին մխուեցաւ:

Լսուեցան արագիւններու երամի մը հեռաւոր կանչերը եւ թեւերու թափահա-
րումը: Շրջապատին մէջ իջաւ լուութեան սեւ վարագոյր մը:

9 Օգոստոս, 2010
Նիւ Եորք

ԹՈՐՈՆԹՕ

ԱՐԱՄ ՊԱՉԵԱՆ

Ծնած է 1983 թուականին, Վանաձոր: Աւարտած է ԵՊՀ իրաւաբանութեան հիմնարկը: Պաշտօնի պատմութենէն հրատարակուած են հայաստանեան բազմաթիւ պարբերականներու մէջ: 2008 եւ 2009 թուականներուն արժանացած է «Գրեթերթի» «Լաւագոյն պատմութեան» մրցանակին, 2009ին՝ «Նարցիս» հանդէսի արձակի մրցանակին: 2010ին Արամ Պաշեանի շնորհուած է Հ.Հ. Նախագահի գրականութեան երիտասարդական մրցանակ՝ բնագաւառէն ներս:

Արամ Պաշեան ունի իր համացանցային կայքը՝ arampachyan.com, ուր տեղադրուած են անոր բոլոր ստեղծագործութիւնները եւ այլ նիւթեր:

Երբ հայրս ծեծուած էր մօրս, ես միշտ դնում էի Թորոնթօ, որտեղ մետաղեայ ցանցով հնամաշ մահճակալ կար՝ դրուած մեղուների փեթակների վրայ, նրա դիտարկում, համարեա երկնքին հասնող գրադարան՝ անհաշիւ գրքերով: Թորոնթօյում ես նստում էի տախտակների արանքից աճած ամենամեծ սնկի վրա եւ նայում էի պապիս ճաղատից իջնող երեք՝ երկար մազերի ալիքներին, որոնք դողդողում էին նրա ձեռքում թէյի բաժակից բարձրացող տաք գոլորշուց: «Հիմա մենք միասին թէյ կը խմենք ու լոխում կ'ուտենք», ասում էր պապս՝ շոյելով գլուխս, «Մի մտածի, ամէն ինչ լաւ կը լինի», «Չեմ ուզում, պապի, ինձ պատմի՛ք մեղուների մասին», խնդրում էի ես: «Թորոնթօյում մեղուները մարդկանց նման խօսել գիտեն, նրանք կարողանում են նաեւ երգեր երգել, բանաստեղծութիւններ արտասանել, օգնում են, բուժում միմեանց, օտար լեզուներ են սովորում. դու հաւատում ես չէ՞ ինձ», թէյի բաժակը սեղանին դնելով՝ ընթացքում հարցնում էր նա, «Հա, պապի, հաւատում եմ, իսկ մեր փեթակների մեղուները, ինչի՞ նրանք չեն խօսում», «Էէհհ, բալէս, բալէս, մեր մեղուներին լսող չկայ, իսկ, երբ մեղուներին չեն լսում, նրանք նեղանում են ու էլ երբեք չեն խօսում, ընտրում են լուրջիւնն ու աշխատանքը», «Հիմա մենք որ-

տե՞ղ ենք պապի», կրկին հարցնում էի ես, «Հիմա մենք անտառում ենք, որի սրտում գտնվում է Թորոնթոն- ես քեզ ցոյց կը տամ»: Պապս մարմինը յենում էր բոված ճիպոտին, ելնում էր տեղից, գրադարակից դուրս էր քաշում ամենահաստափոր ու մեծ դիրքը, բացում էր մէջտեղից, «Մօտ արի որդի, մօտ»... Ես շունչս պահած մօտենում էի պապիս, գրկում նրա ոտքը, որը գնացքի նման դղրդում էր, նայում էի ձեռքին: Պապս էջերի արանքից հանում էր հսկայ մի տերեւ, լրիւ կանաչ ու փարթամ մի տերեւ, որից ձայներ էին դալիս, «Տեսնո՞ւմ ես, ուշադիր նայիր, ահա Թորոնթոն», նրա փառակալած աչքերը լուսաւորում էին տերեւի ողջ մակերեսը, սպիտակուցների մէջ ջուր էր հաւաքւում, «Դեհ, ձեռքդ տուր, տուր ձեռքդ»: Ես դանդաղ, մի քիչ վախուժած, ձեռքս երկարում էի տերեւի պոչիկին ու բռնում այն, «Ապրես... պինդ բռնի, բալէս, չվախենաս, երբ հայրդ ապտակում է մօրդ, նրա թշին Թորոնթոն է դժադրւում, մօտեցիր, համբուրիր տերեւը, ցաւը կ'անցնի, Թորոնթոն կը բուժի ցաւը», յետոյ նա եղեւ- նիների սաղարթներից փչող իր նուազ ձայնով աւելացնում էր, «Երբ տխուր կը լինես, յիշիր, որ դու մենակ չես, Թորոնթոն միշտ քեզ հետ է, դիշերը, եթէ քունդ չտանի մտքումդ 50 անգամ կրկնես Թորոնթո, Թորոնթո, Թորոնթո... մինչեւ որ աչքերդ կը փակուեն ու քեզ մօտ կը լողան կանոններով Սեմեկիները, ձեան փաթիլների նման ուսերիդ կ'իջնեն անտառների թռչունները, հեծանիւ- ներով հրեշտակները, կառքերով աքաղաղները, թրամվայներում նստած փոքր, աւագահատիկների չափ աւանակները եւ վերջապէս խօսող մեղուները, որ քեզ համար կ'երգեն ամենաքաղցր երգերը ու կ'արտասանեն ամենաիմաստուն բա- նաստեղծութիւնները, կը դառնան քո հարազատ ընկերները»...

Պապս խօսում էր, իսկ սունկը ընթացքում երկարում, ոտքերս կտրւում էին յատակից եւ ես տերեւը ձեռքումս պինդ պահած՝ բարձրանում էի, հասնում համարեա երկինք, տեսնում էի նրա գրադարանի ամենահեռաւոր դարակները, երբ մի պահ ներքեւ էի նայում, պապս մեղուի չափ էր թւում. նրա ճիպոտը ու- րախ ցնծում էր օդում...

Թորոնթո 45

Թորոնթո 46

Թորոնթո 47

Նրա գլխի երեք մագերը սպիտակ դրօշակի նման թրթռում են, թէյը երեւի սառչել է.

Թորոնթո 48

Ճիպոտի թափահարումները թոյլ առկայծումներ են յիշեցնում, մերթ ընդ մերթ երեւում են ոստերի կլոր եզրագծերը. ես կորցնում եմ նրան թանաքա- գոյն շերտի մէջ.

Թորոնթո 49

Կոպերս փակւում են վերջին անգամ՝ ծանր դարպասների պէս:

Թորոնթո 50

Քնում եմ:

Մէկ ամսից աւելի է ինչ սկսել եմ հաւաքել իրերս, վերցրել եմ տան ամենա- մեծ ճամպրուկը, դուրս եմ հանել պատշգամբ, արեւին եմ տուել, փոխել պատե- րի հնացած պաստառները. ձախ հատուածում՝ անկիւնակին մօտ սոսնձել եմ, դպրոցական տարիներին մեծ հանարադիտարանից պատուած քաղուածքը.

«Թորոնթո» (Toronto), քաղաք Արլ- Գանատայում, Օնթարիո նահանգի վարչական կենտրոնը: 3,1 մլն բն. (1984 արուարձաններով): Նաևահանգիստ է Օնթարիո լճի ափին: Առեկտրարդ., ֆին., մշակութային կենտրոն է: Ունի երկու Համալսարան: Կան 19 դարի ճարտ. յուշարձաններ: Հիմնադրուել է 18րդ դարում: 17րդ դարում ժամանակակից Տի տեղում գնտուում էր Հնդկացիների բնակավայրը, 18րդ դարում Ֆրանսիական առեկտրաաւանն էր, 1793ից՝ անգլ. ամրացուած բնակավայր (մինչեւ 1834ը՝ Եորք անուամբ): 1793-1841ին Վերին Գանատա անգլ. գաղութի (նահանգի) վարչական կենտրոնն էր: 1837-38ի հակաանգլ. ապստամբութեան կենտրոնն»:

Քաղուածքն այնպէս եմ սոսնձել, որ երբ բացում եմ ճամպրուկը միանգամից յայտնւում է աչքիս դիմաց: Ծամպրուկիս մէջ շերտ առ շերտ դարսում եմ՝ ներքնագգեստներս, գուլպաներս, լուացուելու պարագաներս, վերնաշապիկներիցս՝ մոխրագոյնի փոխարէն ընտրում եմ կանաչը, մտածում, որ Թորոնթոյում կը սիրեն հենց կանաչ գոյնի վերնաշապիկս ու ինձ աշխատանքի կ'ընդունեն: Մի քանի տաք իրեր էլ եմ դնում, երեկոները ցուրտ կը լինեն, վերցնում եմ նաեւ մի տուփ ծխախոտ, թէյի բաժակ, գդալ, մի մատնաքաշ հաց, մի տոպրակ կարտոֆիլ, ռադիօ, որոշ մանր-մունք յուշանուէրներ, անալգին, վալերիանի, հնարաւոր է Թորոնթոյում մօտս յուզմունքից սրտիբոց սկսուի, անհանգստանում եմ ես: Ծամպրուկը գնալով փքւում է: Ես նրա միջի հագուստներն ու իրերը փոխում եմ ու վերադասաւորում գրեթէ ամէն օր՝ վաղ լուսաբացին եւ ուշ գիշերը: Ուզում եմ վերցնել նաեւ հօրս ձմեռային ճաքաւոր կօշիկները, որոնց քթամասերը իր ասելով օձի կաշի է քաշած: Թորոնթոյի փողոցներով գբօսնելիս՝ ես կը դանդաղեմ քայլերս եւ ցուցադրաբար վեր կը քաշեմ լայն ջինսէ շալվարս, որ բոլորը տեսնեն ճաքաւոր կօշիկներիս՝ օձի կաշի քաշած քթամասերը՝ ասենք կողքովս քայլող տանձ ուտող չաղիկ մի կին կնկատի կօշիկներս ու տանձը բերանում պապանձուած՝ կը բղաւի Oh my God. դիմացիցս եկող պարոնի թափանցիկ շրջանակներով ակնոցներ ինքնաբերաբար կ'իջնեն մինչեւ քթի ծայրը՝ Oh, mon Dieu գուսպ կ'ասի նա, եւ վերջապէս յանկարծ խուպոտ կոկորդայինով կը լսուի հարագատ՝ «վախ, հօրս արեւ»ը... Բայց ափսոս կօշիկները չատ մեծ են, նրանց պատճառով ճամպրուկից դուրս կը մնան ինձ համար մի քանի թանկ իրեր, ստիպուած պիտի բոթաւնեւորով գնամ:

Նա ձեռքի ցնցուղով ցօղում է սենեակային բոյսի ընկճուած թփերը եւ աչքի պոչով տնտղում ինձ. «Դիմում գրողը դու ես հա՛», «Հա, ես եմ», «Դիմում գրելու որոշակի պատճառ ունե՞ս, թէ՛» «Գնում եմ Թորոնթօ», «Թորոնթօ՞, ի՞նչ ես կորցրել Գանատայում... Գնում ես ման գալո՞ւ», «Չէ... գնում եմ... ուզում եմ ապրել»։ նստում է շարժական, աթոռին, դարակից թղթեր հանում... «Ապրե՞լ, ո՞նց, էնտեղ բարեկամներ ունե՞ս... այ, էստեղ ստորագրի», «Չէ, բարեկամներ չունեմ», «Այս պարբերութեան տակ էլ ստորագրի... բա, ո՞նց ես գնում, ի՞նչ ես անելու», «Ոչինչ, ոչ մի բան», «Այ էստեղ էլ ստորագրի... ո՞նց, ոչ մի բա՛ն, հենց էնպէս, ոչ ոք չի գնում Թորոնթօ, աշխատիր ճիշդ տեղում ստորագրել, թէ՛ չէ ստիպուած ենք նորից սկսել», «Թորոնթօ ինչ-որ բանի համար չեն գնում», «Մի րոպէ», դարակից նոր թուղթ է հանում՝ կտրոնատիպ, «էստեղ էլ ստորագրի... լսի սուրճ կը խմե՞ս, էսօր ընդամէնը մի բաժակ եմ խմել, անտէր գործը չի թողնում», «Չէ, չնորհակալ եմ», «էստեղ էլ ստորագրի, այ այ, չէ, չէ մի քիչ ներքեւ

այ, ապրես... ձեռքերդ ինչի՞ են դողում», «Զգիտեմ», «Գեհ, վերջ, ազատ ես, կարող ես գնալ, քեզ բարի ճանապարհ, գործերիդ յաջողութիւն, ճիշդն էլ դու ես անում, ամուսինս համաձայնուէր, հենց էսօր կը գնայինք... Գործընկերներիդ յաջող արե՞լ ես, հիմա երնէկ կը տան քեզ», «Հա, երէկ հաւաքուել էինք, նստեցինք, շամպայն խմեցինք, բոլորին հրաժեշտ տուեցի, դու էլ լաւ մնայ, աշխատի շուտ դուրս գաս էս դժոխքից, ցտեսութիւն», «Մերսի, ցտեսութիւն, քեզ բարի թուի՛ք», «Շնորհակալ եմ»...

Ծրարը դեղնել է, քրքրուել, այս ծրարը գնել էի երեք տարի առաջ, լաւ յիշում եմ 2003 թ-ի Մարտի 2 էր, տաքացող եղանակ էր, քայլեցի սպորտ դպրոցի կրպակ, 120 դրամով դնեցի ծրարը, սկզբում դրեցի շալվարիս դրպանը, բայց սիրտս տաղնապի մէջ ընկաւ, վախենում էի, որ եզրերը կը ճմրթուեն շալվարիս նեղ դրպանի պատճառով, մտայ հինգ յարկանի շէնքերի արանքը, մի ծածուկ տեղ կանդնեցի, հանեցի ծրարը, հենց այդ պահին մի մարդ անցաւ կողքովս՝ սպիտակ խալաթով, հաւանաբար մսավաճառ էր կամ ատամնաբոյժ։ Ես արագ պահեցի ծրարը, որ չտեսնի։ Բաւականաչափ հեռանալուց յետոյ, նա թեքուեց, մտաւ երրորդ մուտք, արագ հանեցի ծրարն ու խնամքով տեղաւորեցի բաճկոնիս լայն ու խորր ծոցադրպանում։ Տանը՝ կարմիր, հաստ, մատիտով գրեցի կազմին՝ Թորոնթօ (տոմսի գումարը)։

Երեք տարուայ մէջ, ծրարը անընդմէջ ուռչում էր ու ցամաքում, յայտնում էր տան համարեա բոլոր հաւանական ու անհաւանական տեղերում, դարակներում ու բարձերի մէջ, ձիւթից պոկած մանրատախտակի տակ, նոյնիսկ շէնքի վերելակի բացովի առաստաղի արանքում, Թորոնթօ (տոմսի գումար), գրառումիցս հիմա տեսանելի է միայն վերջին փակագիծը, չնայած կարեւորը գումարն է՝ 15.600 դրամ։ Ես վերցնում եմ այն նոյն ծրարով, տեղաւորում ճամպորովիս մէջ՝ խցկելով ծխախոտի տուփի եւ թէյի բաժակի արանքը, այնպէս, որ շարժելիս յանկարծ դուրս չլնչի։ Վերջին օրն է, վաղը ամէն ինչ կ'աւարտուի, վաղը, ես այստեղ չեմ լինի, մի քանի ժամ ու վերջ։ Մտնում եմ անկողին։ Գլուխս դնում եմ բարձին։

Թորոնթօ 16

Թորոնթօ 17

Թորոնթօ 18

Սենեակի լոյսը վառում է, «Վեր կաց, հագնուի, հէրդ տուն չի եկել»։ Մօրս մանր պուտիկներով գիշերանոցը դուրս է պրծնում մարմնից։ Գունատ կրծքի կէսը, տիւր նայում է ինձ։ Նա չի էլ գգացել, որ հագել է գիշերանոցը, չի էլ զգում, որ գիշերանոց կայ հագը, որ կրծքի կէսը՝ քաշուած պտուկով, երեւում է։ Հայրս չկայ։ Նա երբեք չկայ։ Նա մեռած մարդու հոգու նման մէկ-մէկ կէսօրին յայտնում է տանը՝ մատնելով իր ներկայութիւնը մեր կեանքում։ Նա յայտնում է՝ ասելու, որ ինքը դժբախտ է, ես՝ չեմ հաւատում, ես նրան վախեցնում եմ, ասում եմ, որ եթէ շարունակի այսպէս, ես կը գնամ տնից, կը հեռանամ Թորոնթօ, ու էլ չեմ գայ, որ ինքը մենակ կը մնայ։ Նա չի հաւատում ինձ ու արդէն չի էլ լսում իմ ձայնը, որովհետեւ սենեակում չէ, հեռացել է։ Նա յայտնուել է անհետանալու համար, հիմա հերթը իմն է, ես պիտի որսամ նրան, պիտի լարեմ թակարդս, պիտի սրեմ աչքերս, լսողութիւնս, պիտի ձեռքս ձգանին պահեմ առանց դողացնելու, առանց կասկածանքի, առանց վախի։ Ես

գնում եմ տարբեր հասցեներով՝ նեղ ու լայն փողոցներով, գնում եմ հիւանդանոց, դուրս եմ գալիս, գնում եմ այն ճանապարհներով, որոնք միակն են իմ կեանքում, գալիս եմ այն ճանապարհներով որոնք միակն են իմ կեանքում. գնում եմ դիահերձարան, գնում եմ տուն, գնում եմ ամարանոց, գնում եմ հիւանդանոց, գնում եմ դիահերձարան, գնում եմ տուն, գնում եմ ամարանոց, գնում եմ հիւանդանոց... Ես գնում եմ ու գալիս, հովհարային անջատումների պէս, տարուայ եղանակների պէս, աներես կատուի պէս: Նա չկայ: Ես մտածում եմ դուցէ նա երբեք չի էլ եղել: Ես մտածում եմ դուցէ ես երբեք չեմ եղել, բայց մտածելու ժամանակ չկայ: Մտքերը ինձ համար դրանք այն հարազատ ճանապարհներ են, որոնցով ես գնում եմ ու գալիս...

Ժամանակն է...

Ահա եւ վերջ, մի քանի ականթարթ ու...

Ճամպրուկը հագիւ է պոկւում յատակից. նոր բաներ եմ աւելացրել, մասնաւորապէս իմ տետրակները, որոնց մէջ սեւագրեր կան արուած եւ վերջապէս երկար մտածելուց յետոյ որոշում եմ վերցնել հօրս ճաշաւոր կօշիկները, մի տեսակ իրօք շատ լաւ կը նայուի կողքից: Գրսում՝ լուռ է ու մութ: Ոչինչ:

Ես երկու անգամ պտտում եմ բանալին: Նկուղի դուռը ճռնչիւնով բացւում է: Խառնածին հոտ է խփում երեսիս: Ներս եմ մտնում: Տարածքը նեղ է: Ճամպրուկս հագիւ է խցկւում: Մի կերպ տեղաւորում եմ այն պահածոների կողքին, իսկ ես՝ շրջելով ձմրան թիթուի համար նախատեսուած դատարկ տակաւոր՝ նստում եմ վրան, փակում դուռը:

Թորոնթոյին հասնելու համար ինքնաթիռը դեռ երկար ճանապարհ ունի անցնելու, կարելի է նոյնիսկ ինչ-որ ոգելից խմիչք պատուիրել. հիմա արդէն ամէն ինչ լաւ կը լինի, շատ լաւ: Գլուխդ յենում ես սառը պատին: Ներսում՝ լուռ է ու մութ: Ոչինչ:

Թորոնթոյում հաստատ հիանալի եղանակ է, զով, անկշիռ քամին իր հետ բերում է Օնթարիոյի դուրեկան ջրափոշին ու նրա մամուռների իւրաքանչեւ հոտը: Քնել չի ստացւում: Պապիդ խօսքերն են մտքիդ դալիս՝ «... երբ քունդ չտանի, մտքումդ 50 անգամ կրկնես՝ Թորոնթօ, Թորոնթօ, Թորոնթօ... մինչեւ որ աչքերդ կը փակուեն ու քեզ մօտ կանոններով կը լողան Սենեկիները, ձեան փաթիլների նման ուսերիդ կ'իջնեն անտառների թռչունները, հեծանիւներով հրեշտակները, կառքերով աքաղաղները, թրամվայներում նստած փոքր, աւագահատիկների չափ աւանակները եւ վերջապէս խօսող մեղուները, որ քեզ համար կ'երգեն ամենաքաղցր երգերը ու կ'արտասանեն ամենախմաստուն բանաստեղծութիւնները, կը դառնան քո հարազատ ընկերները»...

Թորոնթօ 47

Թորոնթօ 48

Թորոնթօ 49

Նկուղի դուռը թակում են.

Թորոնթօ 50

Թորոնթօ 51

Թորոնթօ 52

Թորոնթօ 53

ՆԱԽԱՊԵՏՈՅՏԻ ՕՐԱԳԻՐ

Յ. ՊԱԼԵԱՆ

22/08/2010

Կր սարսափինք սպառնողական ընկերութեան բացասականութիւններէն, բայց յունական դիցաբանութեան Փանիւրօի ոչխարներուն պէս ենք, կր հետեւինք:

Նաւապտոյտը կր մեկնի Հոլանտայի Ամսթերտամ քաղաքէն: Բարեսիրական մեծ կազմակերպութիւն մը իր հիմնադրութեան հարիւրամեակին առիթով, գթօսաշրջային պերճ նաւու մը վրայ խմբած է չուրջ չորս հարիւր հայեր, աշխարհի հեռու եւ մօտ վայրերէն: Ափիւռքի հեռուն եւ մօտը իմաստագուրկ են, ան դարձած է Ափիւռքներ, աճող եւ նօսրացող, իր խտութեամբ եւ բովանդակութեամբ:

Նաւուն վրայ ենք: Ողջագուրում: Անուանացանկին վրայ կան ուրիշներ, ժամանակի գիծին վրայ կեանքի մը տեւողութեամբ հեռացած: Կր յիշուին դէմքեր, կ'ըսուի, որ ոմանք արդէն չկան: Կեանքը կր շարունակուի եւ սպառնողական ընկերութիւնն ու ինքզինք տեւաբար կրկնող ու վերանորոգող գթօսը բալասան են ցաւցնող մոռացումներու:

Նաւը կր շարժի: Խուցէս դուրս պիտի գամ տեսնելու ծովը եւ կամրջակին վրայ հաւանօրէն պիտի հանդիպիմ մարդոց, որոնց վրայ տարիները մաղուած են, անոնք ալ սպիտակած ըլլալու են, թէեւ երբ հայելին առջեւ կր կանգնինք, կր խուսափինք իրականութենէ եւ պատկերին մէջ կր փնտռենք պատկեր որ չկայ: Ատուերի վերածուող կեանքն է որ կր սահի, զոր կր կարծենք բռնել:

Հայեր կան, խումբերով: Կ'ողջագուրուին: Նաւապտոյտի գլխաւոր գինովութիւնը անսպառ եւ բազմերանգ ճաշերն են, պնակներու մէջ բրգացող տեղ մը ճափոն, անդին՝ համաշխարհայնացած «Համպրըկըր», կամ՝ Չինաստան: Պիտի չգիտնամ թէ ի՞նչ է թիւր կամրջակէն վեր-վար ընող վերելակներուն: Կր շրջինք աշխատելու պէս, գիտնալ թէ ի՞նչ կայ յարկերու վրայ: Բազմաթիւ երկիրներու համադամներ, մարգասրահներ, տարբեր ոճերով բաղնիքներ: Նոյնիսկ չինական ասեղներով բժշկական կեդրոն կայ:

Անլուսամուտ խցիկիս մէջ կր լսուի նաւուն շարժակներուն միօրինակ ընդարմացնող աղմուկը: Չեմ գիտեր թէ ո՞ւր հասած ենք, գիշերը իջած ըլլալու է ծովուն վրայ: Ծփացող քաղաքը մեզ կր տանի: Քարտէսին նայած ենք եւ գիտենք: Հիւսիսի ջուրերուն վրայ ոչինչ յստակ է, հորիզոն չկայ: Քաղաք-նաւուն վրայ կր լսուի կիներու գնգուն հայերէնը, յաճախ ամերիկերէնով բիրտ կերպով համեմուած:

Դուրս պիտի գանք մեր խցիկէն եւ բարձրանանք վերի յարկերը, ուր ճաշ պի-

տի սպասարկեն գուարձանալու եկած քանի մը հազար գրօսաշրջիկներու։ Անոնց շարքին՝ հայերու խումբին։ Չյղփանանք՝ արձակուրդի իմաստէն կարեւորը կը պակսի։ Այս հայերը, իրենց համրանքի գէթ կէսով, կարելի կ'ըլլայ՝ հաւաքել գրական երեկոյի մը, յիշելու՝ Շաւարշ Նարեկունի կամ ճանչնալու Վեհանուշ Թէքեան։

Պէտք է երթալ ճաշարահ։ Նաւապտոյտի մշակոյթէն ետ չմնալու համար։

Ճաշարահ չէ ասիկա։ Մեծ երկրի մը Ազգային Ժողով-Ծերակոյտ միացեալ նիստը հոս կարելի է գումարել։ Սպասարկողները կը խճողեն անցքերը։ Թուագրուած սեղաններ։ Լաբիրինթոսի մէջ դառնալէ ետք, կը գտնենք մեր սեղանը որուն շուրջ արդէն հաւաքուած են հինգ ուրիշներ։ Երեք Մարտիկայէն, երկու Գանատայէն։ Երեքը ծանօթ են, որոնց հետ մեր ճամբաները հանդիպած են։ Կողքիս նստող մարտիկացի մեծ հայրը ուրախութեամբ կը պատմէ որ իր թոռները Համագգայինի Ճեմարան կ'երթան, մին աւարտած է։ Կը յիշեցնէ դպրոցի առաջին օրերը։ Իր տիկինը, մեծ մայրիկը, կը յիշեցնէ որ դպրոցի առաջին օրերուն ըսած ըլլամ որ հոն կարելի էր յաջողիլ, քանի որ Մարտիկան աւելի մարդկային քաղաք էր...։ Ուրախ էին որ իրենց թոռները հայախօս դարձած էին, հայ էին...։ Այս գրոյցը գիտ կը տանէր ուղիղ երեսուն տարի ետ, երբ Համագգայինի օրուան Կեդրոնական Վարչութեան որոշումով եւ լայն աջակցութեամբ կը ձեռնարկէի հայ նոր դպրոցի ստեղծման, համեստ շէնքի մը մէջ, բոլոր մը հաւատաւորներու աջակցութեամբ եւ կարեւոր համարուածներու թերահաւատութեամբ, ոմանց ալ՝ ծրագիրը ձախողած տեսնելու ակնկալութեամբ։ Հիմնուած էր դպրոցը։ Երջանիկ մեծ հայրը եւ մեծ մայրիկը կենդանի պատասխանն են վատերու եւ վայրերաններու, որոնք կը մոռնան, որ այդպէս էին երէկ եւ ե՛ն այսօր, Լա Ֆոնթէնի ճանճին պէս՝ կ'ըսեն որ ջորիներուն հետ սար բարձրացուցին սայլը։

Ճաշի սպասարկութիւնը կը շարունակուի մինչեւ սուրճի ծէսը։ Մեծ լուսամուտի ետին ծովն է, անտես, լուռ, որուն վրայէն կը սահինք։ Կը յայտարարեն, որ նոյն սրահին մէջ նախաճաշի սեղաններ պիտի ըլլան, յորդող առատութեան խոստումով, որ կրնայ անհամբերութեան պատճառով քուն փախցնել կամ երջանկութեան երազներով քնացնել նաւապտոյտի աղմկոտ եւ խայտաբղէտ հագուստ-կապուստով ճամբորդները։

Կէս գիշերը անց է եւ քունի լուրջութիւնը կը լսուի անծայր միջանցքներուն մէջ։

23/08/2010

Նաւը կը շարունակէ իր երեք երթը, երբ կ'արթննամ։ Ժամացոյցը կ'ըսէ, թէ առաւօտ է։ Խուցին մէջ ժամանակի գգայնութիւնը կը կորսուի։ Կը բարձրանամ կամրջակ, ուր կուշտ կեղծ մարգիկներ կը վազեն քրտնաթոր, սպառելու համար ամբարուած ջերմութր, քիչ ետք յարձակելու համար սրահները եզերող բաց խոհանոցներուն վրայ, ուրկէ կը յորդին միս, բանջարեղէն, սունկ, պտուղներ, պանիրներ, մածուն, կաթ...։ Եթէ համաճայնութեամբ մը նաւուն «բնակիչները» որոշեն մէկ օր ծով պահել եւ օրուան ուտեստեղէնը Հայիթի դրկել, քանի մը հազար հոգի կրնան մէկ շաբաթ կշտանալ։ Ո՞վ պիտի մտածէ այդ մասին։ Ինչո՞ւ խանգարել եւ... խանգարուիլ։

Կամրջակին վրայ, աթոռին առանձին նստած կը դիտէի նաւու ետին բաց-
ւող եւ փակուող ակօսը, ինծի պէս շուարած ծանօթ մը միացաւ: Ի՞նչ կը խօսին
ժամանակին հետ քայլ չպահող երկու հայեր- Ազգ, Հայաստան, միութիւն, կու-
սակցութիւն, լեզու, նոր սերունդ, այդ բոլորին վրայ տարածուող յուսալքում,
յոռետեսութիւն, խառնածիններ, օտարախօսներ: Ծփացող դրախտի բնակիչնե-
րէն ոչ մէկը կ'ուզէ քաշել վարագոյրը, ինձմէ ետք ջրհեղեղ ըսող գինովի իմաս-
տութեամբ: Դեռ չեն քաշեր վարագոյրը:

Կրկին կը հանդիպիմ մարտիրոսացի երիտասարդ մեծ հայրիկի եւ մեծ մայրի-
կի: Յուսատու խօսքեր: Իրարու հետ ֆրանսերէն կը խօսին, բայց իրենց թոռ-
ներուն հետ՝ հայերէն: Նոր օրերու յեղափոխութիւն: Տա՛ր Աստուած տեւէր եւ
վարակիչ դառնար: Վարակիչ: Խուճապի պահու մը Աւետիս Ահարոնեան ըսած
էր. «Դեռ կայ հրա՛շքը»:

Քիչ ետք պիտի շարունակեմ Նոպելեան դափնեկիր Լը Քլեզիոյի «Անօթու-
թեան» նուիրուած գիրքի ընթերցումը՝ հայոց աւանդական Շարայի կոկորդին
յարմար նաւապտոյտի հակառակը յիշեցնող:

Ժամանակը մաշեցնելու համար կրկին կամրջակին վրայ էի: Լողաւազաններ
եւ լողացողներ կային: Պէտք է օգտուիլ, այդ բոլորին համար վճարուած է: Երբ
տուն դառնանք պէտք է որ պատմելիք ունենանք, նախընտրաբար լուսանկար-
ներով, ծովագագեստով, այն հագուստներով զորս տարուան տասներկու ամիս-
ներուն ոչ ոք պիտի տեսնէ: Նաւուն շուրջ դարձողներ կանգ առին, գիրար բա-
րեւեցինք առանց գիրար ճանչնալու: Կէս դար հեռաւորութենէ յայտնուող
դէմքեր որոնց վրայ դեռ կը փայլէին աչքեր, տարիները չէին յաջողած ստուեր
ձգել, որոնց հետ կը մեկնինք, Մարսէլ Փրոուստի պէս, «վերագտնելու կորսուած
ժամանակը»: Ինքնախաբէութիւն. Հերակլիտէս իրաւունք ունի, «կարելի չէ
նոյն ջուրին մէջ երկու անգամ լողալ»: Անցեալի թիթեռնիկ աղջիկը ճարպակա-
լած է: Ինչպէս չատեր, որոնք ճշմարտասաց հայելիի չար խօսքը չեն լսեր:

Ճաշարանները չեն դատարկուիր: Շարժում կայ: Կու գան բաժակ մը սուր-
ճի համար եւ սեղան կը հասնին բրգացած ափսէով: Նոյն ափսէներով սպաս-
եակներ կ'ընկերանան «երէցներ»ու, ֆրանսա կ'ըսեն երրորդ կամ չորրորդ տա-
րիքի, որոնք կը թուի թէ բուռն ախորժակով կ'ուզեն կեանքը պահել, սպառել,
տեսնել, տեսնուիլ, ըլլալ ներկայ:

Շարժակներու լուռ աղմուկով նաւը կը շարունակէ մեզ տանիլ: Դեռ նախա-
ճաշողներ կան: Քիչ ետք պիտի սկսի կէսօրուան ճաշը: Ի վերջոյ ապրուող կեան-
քին նպատակ մը պէտք է տալ... Իսկ այլմոլորակայիններու նաւուն վրայ նպա-
տակ եւ իմաստ ո՛ւր փնտռել:

Եթէ պատիւ չէք ընել փարթամ սեղաններուն, չէք լողար, չէք հետաքրքրու-
ած կլոր աւազաններու պղպղակներով մարձուելով, ճարպ հալեցնելու համար
չէք քալեր եւ վազեր... կը քնանաք կազդուրուելու համար: Եւ անոր համար օր
ժամ չկայ: Հոս ժամացոյցի դերը չէ այն, ինչ որ էր միւս աշխարհին մէջ: Կրնաք
նաեւ ախորժակ սրելու համար համտեսել անծանօթ համադամներ:

Կէսօր: Այրեր կը շրջին տեսնելու համար թէ ինչե՛ր կան երկար շարքերով
ներկայացուող ճաշատեսակներուն մէջ. արժանթիւեան եզան միս, ճափոնա-
կան նրբաճաշակ պատառներ, աղանդերներ, բանջարեղէններ, մաքրուած
պտուղներ՝ պատրաստ կուլ տրուելու, պաղպաղակի տօնախմբութիւն: Այրեր

կը սպասեն որ տիկիները հասնին: Թէ ինչո՞ւ հոս անգամ կ'ուշանան, անլուծելի գաղտնիք է կամ սեռին կարծեցեալ շնորհ: Աչք կը պտրտցնեմ գիտնալու համար որ ազատ սեղան մը կա՞յ, որպէսզի ափսէն բռնած չթափառիմ: Կը յուսահատիմ: Աւելի լաւ է սենեակ վերադառնալ, քանի մը էջ գրել կամ կարդալ եւ ապա գալ երբ առաջին զօրասիւնը իր սպառողական աշխատանքը աւարտած ըլլայ: Ապահով եմ, որ ցուցադրուող եւ սպառող համադամներուն տեղ նորեր պիտի գան: Հոս մատակարարման տագնապ չկայ: Միջազգային տնտեսութիւն կոչուած հրէշը նաւապտոյտի չի գար: Դեռ ժամանակ կայ խուժողներու երկրորդ զօրասիւնին միանալու: Տեսնենք թէ ինչե՞ր կ'ըսէ Լը Քլեզիօ անօթութեան եւ անօթիներու մասին: Եթէ զբօսաշրջիկները Լը Քլեզիօ կարդան, ճաշի սպառումը կը բազմապատկուի անօթի մնալու սարսափով եւ այն ատեն նաւուն վրայ սպառնական կը դառնայ... սննդամթերքի հարցը:

Նոյն աներեր երթը եւ անօթի չեղողներու նոյն ախորժակը... Պիտի միանանք զօրասիւնին: Այդպէս է ոչ-պարտադիր օրէնքը:

Ինքնախաբէութեան համար հրաժարեցանք ճաշէն եւ որոշեցինք դոհանալ պտուղով: Կիպրահայ տիկինը տեսնելով ափսէն ըսաւ, որ պտուղը «ափրթայ-գրը» է եւ անմիջապէս կանդ առաւ եւ հարցուց թէ ինչպէ՞ս կ'ըսեն հայերէն: Ազատ սեղան չդտանք: Ստիպուած միացանք զոյդի մը: Բարեւ եւ զրոյց: Կու գային Զիլիէն: Քիչ մը հայութիւն ծանօթացուցինք: Իրենց ընտանիքի անդամները դարձած են սպանացի, պելճիքացի, քանի որ հոն կ'ապրին, իրենց գաւազները հոն կը մեծնան: Ազգ պահելու մղձաւանջ չունին: Օտար ափերու վրայ դեռ որքան ժամանակ պէտք պիտի ըլլայ որ բնական համարենք երեք կամ չորս ազգ դարձած չիլիցիները: Մտածեցի, ի՞նչ բան է հայրենիքը. հանրակացարան... հայուն եւ մարդկային նոր ընկերութեան համար:

Մեր ետին Մարսիլիայէն եկած հայեր կային: Հայերէն գիտէին: Երբ ինծի հանդիպէին հայերէն կը խօսէին: Կը լսէի զիրենք. ոչ իսկ հայերէն մէկ բառ: Միթէ՞ կը գտնուինք «անվերադարձ գետ»ին վրայ, ինչպէս կ'ըսէր ժապաւէնի մը անունը: Կամ ինչպէս տեղի պիտի ունենայ վերականգնումը: Ո՞վ, որոնք եւ ինչպէս պիտի ներշնչեն եւ առաջորդեն հնչեղ վերականգնումը:

Հիւսիսի այս աշխարհներուն մէջ դեռ ցերեկները երկար են: Կամրջակին վրայ երթեւեկի զուարճութիւնը կը շարունակուի: Ըսին թէ գիշերը երբ աւարտի գերմանական նաւահանգիստ մը պիտի հասնինք: Նաւատորմ չունինք բայց ծովը կը սիրենք: Կոստան Զարեան իր ձեւով այդ երգեց գրելով՝ «Նաւը լերան վրայ»....

Յետ միջօրէ: Անդիմագիծ: Ոչ տաք ոչ պաղ: Նոյն միապաղաղ ծովը, շարժականներու միալար խուլ եւ հեռու աղմուկը: Կամրջակի սրճարաններու սեղանները դատարկ են, խոհանոցային ցուցափեղկերու մեծ մասը փակ է: Հաւանօրէն մարդիկ կը քնանան կամ բախտ կը փորձեն: Զբօսաշրջային քաղաքակրթութիւն է բախտախաղը, նաւուն վրայ ըլլայ թէ ամերիկեան անապատին մէջ: Տիկնոջս հետ կը նստինք ապակեփեղկի առջեւ եւ կը դիտենք ծովը: Եթէ այդպէս երկար մնայինք, կը կախարդուէինք եւ կը քնանայինք:

Զոյգ մը անցաւ: Բարեկեցին: Կու գային Հրեշտակներու Քաղաքէն, բայց հոն հասած էին Իրաքէն: Տուն-տեղ եղած էին, յաջողած էին կեանքի մէջ, յաջողած՝ հայ գաւազներ մեծցնել, հայութեամբ եւ Հայաստանով հետաքրքրուող:

Այդ արգելք չէր եղած որ համալսարան աւարտեն, մասնագիտանան: Գործունեայ անձեր հանրային կեանքի մէջ, բայց խորապէս մտահոգ Սփիւռքով, որ իր հայկական նկարագիրը կը կորսնցնէ ազգային լեզուի տեղատուութեամբ: Նաեւ ազգային ըմբռնումները եւ հաւատքը՝ Հայաստանի Հանրապետութենէն տեղի ունեցած եւ շարունակուող արտագաղթի պատճառով, որ կարծէք ղեկավարութիւնները չի մտահոգեր, քանի որ կանխելու եւ կասեցնելու նախաձեռնութիւններ չկան: Մարդիկ ծովի վրայ, խզուելով առօրեայէն, կ'ուզեն վերանորոգուիլ: Բայց այդ ընդհանուր կանոնը հայերուն համար չէ...

Վերանորոգուելու համար պայման են փարթամ ճաշկերոյթները, անունը չստեղծ համադրումներով: Երեկոյեան, գեղանկարի պէս զարդարուած պնակիս մէջ յայտնուեցաւ Չիլիի գետերու ձուկը, արտակարգ համ մը: Պղնձահանքերու բանուորները բախտը կ'ունենան ճաշակելու իրենց երկրի այդ հրաշալիքը, բայց դրամատիրական երկիրներու յղիացող զբօսաշրջիկները, Պալթիկ ծովուն վրայ, բրգանման նաւուն ճամբորդները, դրացի չեղող Չիլիի ձուկը կը ճաշակեն: Եթէ Ջանգուի ափին իմանան այս մասին, գիները կը բարձրանան եւ այդ ձուկը գահրնկեց կ'ընէ Աեւանի «իշխան»ը, եթէ գահրնկեց ըլլալու արժանի «իշխան» գտնուի:

Երբ քանի մը հարիւր հայեր իրարու քով գան, ինչպէ՞ս կարելի է հայկական երեկոյ չկազմակերպել: Գիշերը, նաւու վերջին յարկը գրաւուած էր հայերով, անոնց աղմուկով, զոր յաճախ երաժշտութիւն կը կոչեն, եւ անոր կշռոյթով պէտք է պարել: Քանի երկարաձգուի Ափիւռքի կեանքը, մարդիկ հետզհետէ պիտի մոռնան Աիւսմանթոն, պիտի չըսեն թէ կռուելով կ'ուզեն մեռնիլ, այլ՝ պարելով: Աւելի երջանիկ վերջ մը: Հայ երգիչը հայերէն երգը համեմեց արաբերէնով, իսկ ոմանք ուզեցին լսել որ այդ Շթրաուս էր, կլոր-կլոր դարձան վալս պարելով: Որպէսզի մթնոլորտը հարազատ եւ ամբողջական ըլլայ, կէս գիշերին չպարողները հիւրասիրուեցան... «Եալանչի»ով եւ «պէօրէկ»ով:

Ուշ էր: Փակ խուցը լուռ էր: Պալթեան ծովուն վրայ հայերը երգած, պարած էին, լսելու համար թէ դեռ կան:

24/08/2010

Առաւօտ: Լոյսը չէ որ կ'արթնցնէ, այլ՝ անշարժ լռութիւնը: Նաւը կանգ առած է գերմանական նաւահանգիստ մը: Երկինքէն կ'անցնին գորշ ու սպիտակ ամպեր, բայց սպառնական չեն, չեն յաջողիր արեւը խափանել: Շատեր ինծի պէս անգործութենէ յոգնած են, որ պարզ հայերէնով կոչուի ձանձրոյթ, թէեւ ոչ ոք պիտի ուզէ այդ խոստովանութիւնը բարձրաձայն ընել: Ի վերջոյ, զբօս եւ արձակուրդ մշակուած անգործութեան հոմանիշ չե՞ն:

Կամրջակի սեղաններուն շուրջ հաւաքուածներ չկան: Ծովէն ետք, ցամաքի ճամբով գացած են Պերլին եւ Ռոսթոք: Բժիշկի խրատին եւ տիկնոջ ճնշումին անսալով, կ'երթամ մարգասրահ, կը նստիմ անշարժ հեծիքին, սրտիս երակները բանալու եւ քիչ մըն ալ ջերմութ ալրելու: Ուրիշներ ալ կան: Մին որոշած է նիհարնալ որպէսզի «հազուստին մէջ կարենայ մտնել», ուրիշ մը, այդ հոգը չունի, կ'ուզէ կանխել գալիքը, երրորդի պարագան անյոյս է, քանի որ այրած ջերմութր պիտի նմանի ծովէն առնուած բաժակ մը ջուրի: Բայց կը դառնան լծակ-

ները, կը տեսնուին սրտի զարկերու թիւերը, կտրուած ճամբան եւ այրած ջերմութի չափը: Կուշտերու խակական եւ անվնաս զբաղում:

Թափառեցանք նաւահանգիստի կից ճամբաներուն վրայ: Գողտրիկ տուններ կան, որոնց արտաքին տեսքը կը վկայէ բնակիչներու բարօրութեան մասին: Մաքուր եւ խնամուած: Հեռուն խարսխած են ռազմանաւեր: Փոքրիկ փոխադրանաւ մը Ռոսթոք երթողարձը կ'ընէր: Քիչ մը հետաքրքրութեամբ եւ ժամանակը մեռցնելու համար նաւ բարձրացանք: Ռոսթոք կոկիկ քաղաք մըն է, հին բայց մաքուր շէնքերով, իւրայատուկ ճարտարապետութեամբ, սալայատակած լայն փողոցներով, ուր ինքնաշարժները մուտք չունին: Իրենք զիրենք կրկնող նոյն վաճառատուները, ուր կը գտնէք իրենք զիրենք կրկնող նոյն ապրանքները, որոնց հասցէները գիտնալու համար հարկ է բանալ Ասիոյ քարտէսը: Հիւսիսի քաղաքը, աւարտող ամրան այս օրերուն անգամ, կ'ընդունի աշխարհի հինգ ցամաքամասերէն եկած զբօսաշրջիկներ, որոնց հագուստը, հակառակ արտառուց չըլլալու ճիգի, խայտաբղէտ է: Զեղչ-վաճառք կայ ամէն տեղ, ծախսելու փորձութեան հրաւէր: Կ'երթանք դէպի նաւ: Մարդիկ նոյնիսկ այդ կարճատեւ ճամբու ընթացքին, հակառակ փչող քամիին, կուլ կու տան մեծղի բաժակներով սպասարկուող գարեջուրը: Մեր անցքին վրայ, հազարաւոր փոքրիկ զբօսանաւեր կը ծփան, որոնք պիտի սպասեն որ իրենց տէրերը, տարին քանի մը անգամ գան զուարճանալու եւ դուռ դրացիի ու պաշտօնակիցի յիշեցնեն, որ ծովափին կապուած զբօսանաւ ունին: Նոր քաղաքակրթութեան քաղքենիներու ինքնահաստատում, ինչպէս սուղ արժող տասնօրեակ մը տեւող նաւապատոյտներու մասնակցողներու: Մեր ժամանակի վարակիչ ջերմը:

Կամրջակի սեղաններուն շուրջ փոքրիկ խումբեր կան: Արդէն միայն կարելի է գրուցել, ծանօթներու հետ յիշատակներ քրքրել եւ ուտել: Աւագաններուն մէջ ճարպի դէմ պայքարողներ կան: Ընթրիքի ժամուն միայն կարելի է տեսնել թէ որքա՛ն բազմաթիւ ենք: Շարժանկար մը: Ապա աղմկոտ սրահ մը, ուր անհասկնալի պոռչտուք երաժշտութեան մթնոլորտին մէջ մարդիկ կը պարեն: Նաւուն վրայ յոգնութիւն չկայ: Ճամբորդները մանկամսուրի երեխաներու պէս կը խնամուին: Պէտք է յոգնին որ քնանան:

Կէս գիշերին նաւը վերսկսած է իր դանդաղ արշաւը:

25/08/2010

Այս առաւօտ ուշ արթնցայ, ազնուականացող քաղքենիի պէս: Կամրջակ բարձրացայ: Արդէն պղպջակներու աւագաններուն մէջ կիներ կային եւ քանի մը այրեր, «իրենք զիրենք լաւ զգալու համար»: Վերջապէս տեսայ որ քանի մը կիներ, ծովագնացներ, աւագաններուն եզերքը, տարածուած երկար աթոռներու վրայ, գիրք կը կարդային: Խաղասրահէն չանցայ գիտնալու համար որ անքնութենէ տառապողներ բախտը կը փորձեն, թէ՛ ոչ: Մարգասրահ գացի: Ջերմութ այրող բազմութիւն: Քաղաքակրթութեան հետ քայլ պահեցի, ես ալ ջերմութ այրեցի:

Տեղեկութիւններու յատուկ գրասենեակը գացինք: Տիկին մը, զրոյցի ընթացքին յայտնեց, որ տարբեր նաւապատոյտի մը մասին գրած էջերս կարդացած էր: Ուրախացայ որ ընթերցող կար եւ քանի մը տարի ետք դեռ կը յիշէր: Ըսաւ

որ դժգոհութիւն եւ քննդատութիւն կային: Կային: Կրկին ուրախ էի, որ անձ-
րեւր աւագին վրայ չէր ինկած: Աւելցուց, որ եթէ կրկին գրէի կ'ուզէր նախա-
պէս տեսնել հրատարակելէ առաջ: Զարմացայ, ընդվզեցայ: Ըսի, որ դրաքննու-
թիւնը անընդունելի է եւ ոչ ոքի կը թողատրեմ որ դրածս գրաքննէ: Զարմանա-
լի: Առաջին մեռաւ, բայց ժառանգութիւնը կ'ապրի ոչ միայն վերին մակարդակ-
ներու մէջ: Նաեւ հոգիներու մէջ: Պիտի հասկնա՞նք որ Քամչաթքայի կառավա-
րիչը չենք գովաբաներ, չենք քննադատեր, չենք ճանչնար, մեր հետաքրքրու-
թեան ծիրէն դուրս է: Մեր թաղի հոգաբարձուն, քահանան, կը ճանչնանք,
անոնցմէ գոհ կրնանք ըլլալ, դժգոհ ըլլալ, եւ այս իրականութիւնները գովաբա-
նել կամ քննադատել քաղաքական իրաւունք է, աւելին՝ պարտականութիւն,
հանրային առողջապահութեան համար: Գիտակից քաղաքացին, կազմակեր-
պութեան մը անդամը, երբ այս մօտեցումը չեն ունենար, կը մնան կրաւորա-
կան, կը դառնան վնասակար: Եթէ առողջ վերաբերում ունենանք բոլոր մա-
կարդակներու վրայ, կը յառաջդիմենք, հակառակ պարագային կը լճանանք, կը
յառաջացնենք անփոխարինելի դասակարգ, այսինքն՝ ջոջեր, հասկնալի հայերէ-
նով՝ «էսթէպլիշմընթ»: Ի՞նչ լաւ կ'ըլլար որ նաեւ մը վրայ հաւաքուած հինգ
հարիւր կամ քանի մը հազար հայերու այս կարգի բաներ ալ ըսուէին՝ որպէս
զբօսանք, նոյնիսկ եթէ սրահը պիտի յորդէր բիւր կարծիքներով:

Երեկոն կը մօտենայ: Նաւը կը շարունակէ իր հանդարտ ընթացքը: Վաղը
առաւօտ, ըսին, պիտի հասնինք Աթոքհոլմ: Հոն ալ հայեր կան, եկած աշխարհի
տարբեր երկիրներէն, նաեւ վերանկախացած մեր երկրէն: Անհասկնալի: Անկա-
խութիւնը ծանր բե՞ռ էր, որ մարդիկ միլիոնով լքեն հայրենիքը: Բաւարար չա-
փով ազգային վերաբերում չունեցանք եւ պիտի չունենանք...

Երեկոյեան, սրահի մը մէջ հաւաքուեցանք եւ լսեցինք ՀՕՄի մասին: Եռօր-
եայ ճամբորդութեան ընթացքին, առաջին անգամն ըլլալով զգացի որ նաւապ-
տոյտին ոչ միայն «հայեր» ներկայ էին, այլեւ «հայութիւն», խտացեալ ազգայ-
նութեամբ եւ ցանկութիւններու իրազդորման հետապնդումով: ՀՕՄը իր
«հայրենասիրական» գործունէութեան առանցք պիտի դարձնէ, Հանրապե-
տութեան կողքին, նաեւ Արիւնքը, ուր կան մշակութային եւ կրթական յարա-
ձուն կարիքներ: Իմաստութիւն մը, որ հաւանօրէն պիտի սրբագրէ զգացական
հայրենասիրութեան անբաւարարութիւնը:

Ի հարկէ պէտք չէ մոռնալ ճոխ ընթրիքի հանգէսը՝ իր բազմատասնեակ
սպասարկողներով: Այսօր սորվեցայ, որ յայտնի գինիի տեսակ կայ որ ալքով չի
պարունակեր: Իսկ անալքով դինին ինչպէ՞ս գինի կ'ըլլայ, կ'ըլլայ խաղողի կամ
խնձորի հիւթ: Այս նորոյթն ալ արձանագրենք սպառողական կամ քաղքենիա-
ցած ընկերութեան արուեստական ո՞ր պահանջներու ցանկին վրայ: Գարք եւ
բարք...

Ուշ գիշեր էր երբ նաւապետի հրաւերին գացինք: Նաւուն քսանամեակը պի-
տի նշուէր: Բաժակ մը «չամփէյն», ինչպէս կ'ըսեն եւ գերազանց աղմուկով
երաժշտական խումբ մը, ընկերակցութեամբ պարող տղոց եւ աղջիկներու,
անակնկալ չեղող մերկութեամբ, մանաւանդ երբ կը թառին իրենց պարրնկերոջ
ուսերուն: Զուարճանալու իրաւունք ունեցողներն ալ միացան պարողներուն,
վերադարձին պատմելու համար խանդավառութիւնը, ցոյց տալով լուսանկար-
ներ, երբ ընծայուած առիթէն օգտուելով պարած են խումբի տղոց եւ աղջիկնե-

րուն հետ: Ըսենք կրկին՝ դարձ եւ բարձր...

Նաևուն վերջին յարկը կը թրթռար բարձրախօսներու փսխած աղմուկով, որ կը խառնուէր ալիքներու յառաջացուցած թրթռացումներուն:

Հարկ է քննանալ: Առաջօրէն կանուխ Աթոքհոլմ պիտի հասնինք:

26/08/2010

Իրարանցում՝ նաւամատոյցին վրայ, որ դադրեցաւ երբ հանրակառքերուն մէջ տեղաւորուեցան քանի մը հարիւր հայեր: Դուրսը, քարափին, եռագոյն դրօշները կը ծածանէին ՀՕՄուհիններու ձեռքերուն, պայմանական նշան գիրար գտնելու: Զբօսաշրջիկի իրաւունքով, տեսանք Աթոքհոլմի քաղաքապետարանը: Ինքնատիպ կառոյց մը, որ պատմութիւն կը խօսի: Անուշ ջուրի լիճը, վճիտ եւ գեղատեսիլ: Լսեցինք բազմահազար կղզիներու մասին, որոնք արձակուրդի վայրեր են: Վերջապէս արքայական ապարանքը, որ իր կարգին, պատմութիւն կը սորվեցնէ: Նաեւ կղզեակ մը, մանրիկ, որուն վրայ կար միայն մէկ շէնք, ուրկէ կը հսկէին աշխարհի տարբեր երկիրներու ընտրութիւններու ճշգրտութիւնը, արդարութիւնը, այսինքն՝ բծախնդրութիւն՝ խարդախութեան դէմ: Ո՞րքանով կը յաջողին, ո՞վ կը լսէ գիրենք, ի՞նչ կ'ըլլայ արդիւնքը: Օրինակելի ըլլալու ցանկութիւն:

Նախանձելի մաքրութեամբ քաղաք է Աթոքհոլմը: Անցեալին, տարբեր այցելութեան մը ընթացքին, տեսած էինք որ օդակայանի սրահները լուռ էին, այդ գրուած էր պատերուն վրայ, բարձրախօսները աղմուկ չէին ժայթքեր: Քաղաքը հանդարտութիւն կը շնչէր, հակառակ ինքնաշարժներու անդադրում երթեւեկին:

Կէսօրին, քաղաքի կեդրոնը, կազմակերպութեամբ ՀՕՄուհիններու, շուրջ չորս հարիւր հայեր միասին ճաշեցին: Եկած էր վարդապետը, էջմիածինէն ղրկուած, որ արեւելահայերէնով երկու խօսք ըսաւ: Միթէ՞ դործողողող եկեղեցականները, Աթոքհոլմ կամ այլուր, ուր մարդիկ արդէն դժուարութեամբ արեւմտահայերէն կը խօսին եւ կը հասկնան, ճիշդ մը չէ՞ն կրնար ընել հասկնալի ըլլալու համար արեւմտահայերէն սորվիլ եւ խօսիլ, որպէսզի ծնունդ չառնէ մոռցուելու դատապարտուած խառնածին լեզու մը: Այս սփիւռքներու վիճակն է: Ոչ ոք կ'ուզէ զայն ըստ արժանւոյն քննել եւ ազգային անսեթեւեթ ոգիով հակադրել:

Նախանձի այրող զգացումով կը վերադառնամ նաւ, որ արդէն կը սահի «Ֆիորտ»ներու ընդմէջէն: Զուրին մակերեսը անշարժ է, կարծէք անոր վրայ իւղ թափուած ըլլայ: Գողտրիկ կարմիր, կապոյտ բնակարաններ, ծառաստաններու կանաչին մէջ թաղուած, իրենց ոտքերը ջուրին մէջ, մեծ ու պզտիկ նաւեր, երբեմն թիթեռնիկի պէս մանրիկ, կ'ակօսեն «Ֆիորտ»ները, իրենց ետին ձգելով պղպշակի ժապաւէն: Ամբողջութիւնը կը կազմէ տեւաբար փոխողող եւ կրկնող գեղանկար մը: Լուսանկարե՞լ: Ասուած պատկերը կ'ունենա՞յ շնչող գեղեցիկին հմայքը:

Կամրջակին վրայ ենք: Անունով միայն ծանօթ տաքնապող մտաւորականի մը հետ կը գրուցենք: Նաևուն երեք հազարէն եւ չորս հարիւր հայերէն մին: Կը բնակի Վանքովոր: Զխօսեցաւ ճաշի եւ պարահանդէսի մասին: Գիրքի եւ գրա-

կանոններն պահանջ ունի: Ինչպէ՞ս բաւարարել երբ գրատուէն չկայ: Համացանցի՝ միջոցաւ: Գոյություն ունենալու կան, որովհետեւ վաճառք եւ գանձում կարելի է կազմակերպել եթէ գնողները որոշ թիւ ներկայացնեն: Մասնագէտներ կան: Բայց այս խնդիրը սոսկ առեւտրական չէ, ան կ'ենթադրէ հայերէն գիրքի եւ գրականութեան տարածման խնդրի լուծումը:

Գիշեր է, ափսո՛ս: Մութը պարուրած է տարաշխարհիկ տեսարանները:

Թատերական սրահի մը մէջ, յիսնեակ մը անձերու ներկայութեան, յիսնեակ մը երիտասարդ տղաք եւ աղջիկներ երգելով պարեցին: Իսկ հինգ յարկ վեր հարթակին վրայ, բացիւփող լոյսերու խաղին մէջ եւ խլացնող աղմուկին կշռոյթով կը ցատկուէին: Արդիական կոչուած պարեր... Յետադիմական ըլլալու գինով լսենք՝ կազմակերպուած խառնիճաղանճ: Աւելի դաշն էին ամբողջական պարերը...

27/08/2010

Առաւօտուն կամրջակ ելայ, նաւը խարսխած էր: Կրկին ծով՝ զարդարուած ցանցնուած կղզեակներով: Հելսինքի գացինք ոտքով: Երեք մղոն անգամ երկու: Համալսարանին մէջ խորհրդաժողով կար: Բարձունքի մը վրայ եկեղեցի մը, մեծղի, բիւզանդական ճարտարապետութիւնը յիշեցնող. սիւնազարդ: Հոն հասնելու համար հարկ էր մագլցիլ անվերջանալի աստիճաններով: Եկեղեցիին մէջ կար տպաւորիչ երգեհոն մը: Քալեցինք: Երկրորդ եկեղեցի մը, գետեղուած աւելի բարձր բլուրի մը վրայ: Հոս ալ ձանձրացող տիկին մը շունը բերած էր որպէսզի միատեղ հանգստանան խնամուած մարդին վրայ: Ինքնատիպ շուկայ մը՝ խանձուող ձուկի եւ միսի բոյրերով պարուրուած: Մուշտակ եւ գլխանոցով վերարկու կը վաճառէին, որոնք կը յուշէին խստաշունչ ձմեռը:

Վերադարձ: Հակառակ քարտէսին, ճամբայ կը փնտռենք հասնելու համար այն քարափը, ուր կը գտնուէր մեր նաւը: Կը գիկզակենք փողոցներու մէջ, կը դիմենք անցորդներու եւ կը շարունակենք գիկզակել: Վերջապէս, փողոցներուն շուրջ կլոր-կլոր դառնալէ ետք, կը տեսնենք հեռուն հանգչող նաւը: Տրորուած մատներով ու ներքանով կը հասնինք: Զբօսաշրջիկի Հելսինքին գրաւելու արշաւը տեւած էր չորս ժամ: Հրաշք ալ պատահած էր. կիները վաճառատուն չմտան, գնում չըրին եւ չնպաստեցին... Ֆինլանտայի տնտեսութեան: Եթէ կառավարութիւնը գիտնայ հայերու այս բացասական ընթացքը... ցեղասպանութիւնը չի ճանչնար:

Գիշեր է: Կը սահինք դէպի Ա. Փեթերսպուրկ: Խորհրդակցութիւններ կան ո՛ւր եւ ի՞նչ ընթերցու մասին: Ամերիկեան ժապաւէն մը պիտի ցուցադրուի: Տեսնե՞լ, չտեսնե՞լ: Կայ նաեւ առողջապահական լուծումը. արձակուրդ տալ սրունքներու, ոտքերու եւ շարժարուած մատներու՝ սպասելով լուսաբացը, Միացեալ Ազգաց պատկերով ճաշերը եւ պտուղները պատուելէ ետք: Պէտք է ճաշի երթալ, որպէսզի միջոցին ֆիլիփինցի Ամելիթան մեր խուցը կարգի դնէ: Խուսափեցանք մեծ աղմկոտ ճաշասրահէն: Կամրջակին վրայ ազատ սպասարկութեան խոհանոցէն օգտուեցանք եւ ճափոնական ու հնդկական համադամներով գոհացանք:

Շարժապատկերի սրահը մտանք։ Վաղուան «Էրմիթաժ»ի այցելութեան նախապատրաստութիւնն էր։ Անվերջանալի սրահներ, արուեստի անհաշուելի հարստութիւն, ապարանքներ։ Յար եւ ցարուհի այդ բոլորը կուտակած են ժողովուրդի արեան եւ քրտինքի արդիւնքը իւրացնելով։ Այսօր կը դիտենք, կը հիանանք, մոռնալով ստրկացուածներու բիրտ շահագործումը, յիշելով միայն Նիքոլա մը կամ Կատարինէ մը։

Վաղը երկար օր մը պիտի ըլլայ։ Պիտի սահինք Ա. Փեթերսպուրկի պատկերներուն առջեւէն։ Յիշողութիւնը այդ ամէնը պիտի չարձանագրէ, չի կրնար։ Բայց լուսանկարները դիտելով պիտի ըսենք որ այդ բոլորը տեսած ենք...

Ջարդուած ծանրութիւնս յանձնեցի անկողինին...

28/08/2010

Օրերու հաշիւը կորսուած է երկինքի եւ ծովի կապոյտ դորշութիւններուն միջեւ տեղ մը։ Ուրբա՞թ է, Շաբա՞թ։ Պատրաստութիւն, նախաճաշ, սպասում։ Քիչ ետք պիտի սկսի Ա. Փեթերսպուրկի զբօսաշրջային դրաման ինն ժամ տեւելիք արշաւանքը։ Ռուսիոյ մեծութիւնը կերտած Պետրոս Մեծի քաղաքը հասած գուարճանալու տրամադիր զբօսաշրջիկները պիտի դիտեն։

Դուրս պիտի գանք նաւէն, պիտի քննուին անցադիրները։ Մուտքի արտօնութիւն ունին անոնք որ չըջապտոյտ եւ այցելութիւն կազմակերպող ընկերութիւններէ գնած են ծառայութիւնները։ Անհարկի կերպով սուղ։ Անհատական միջոցներով կարելի չէ այցելել քաղաք։ Հերթի կը կանգնինք. երկար սպասում։ Վերջապէս, մուտքի ապահովութեան հսկող կինը կը կնքէ մեր անցագիրը։ Հանրակառք մը յատկացուած է Ֆրանսախօսներուն։ Հայերուն վրայ կը գումարուին գուրդերիացիներ եւ քեպեքցիներ։ Ծովը եզերելով կը մտնենք Ա. Փեթերսպուրկ։ Նեւան, կայսերական պալատներու անհատնում շարքին հետ, կը դիմաւորէ մեզ։

Կայսերական տպաւորիչ քաղաքները թանգարան են։ Ինչպէս Փարիզ, Թեհրան, պալատները, կորսնցներէ ետք իրենց բնակիչները, կոչուած են աւելի օգտակար դերի մը։ «Էրմիթաժ»ները, մեծ ու պզտիկ, կը յորդին արուեստի գործերով, մեծերու գեղանկարներ եւ քանդակներ, խճանկարներ, Ռաֆայէլ, Պոթրիչելլի, Տա Վինչի, Միքէլ Անճելօ, Ռիւպէնզ, Մոննէ, Մաթիս, Փիքասօ, Ռոտէն։ Բարձրակամար սրահներ եւ անվերջանալի միջանցքներ։ Մեր առաջնորդը, Ֆրանսախօս եւ ուսողագէտ, հայու խառնուրդ, կը խօսի, կը բացատրէ, կը պատմէ։ Շարժանկարային արագութեամբ կը բարձրանանք յարկերը, կը վազենք միջանցքներու մէջ, այդ ճիգին մէջ կը լսենք... Վաղը հաւանօրէն պիտի մնայ ընդհանուր տպաւորութիւն մը, զոր թերեւս կարելի պիտի ըլլայ ամբողջացնել գեղատիպ հատորներու նկարներով։ Ի տես գլխապտոյտ պատճառող մենաշնորհներու վերապահուած ճոխութեան, կը մտածեմ որ «խելագարուած ամբոխներ»ու գայրոյթը բնական էր, արդար, եթէ ստեղծած չրոյար իր հակասութիւնը, չարաշահող «նոմանքլաթուրա»ն։ Երբ հարց տուի առաջնորդին թէ ինչո՞ւ կ'օճնական եւ կայսերական խորհրդանիշները չէին փճացուցած, ըսաւ թէ սրահները շուտով բացուեցան, զանգուածներուն ցոյց տալու համար թէ ինչպէս կ'ապրէին հողատէրը, ազնուականը, կայսերական ընտանիքը, այդ

պայատներուն մէջ, չըջապատուած թանկարժէք գեղեցկութիւններով: Կայսր եւ կայսրուհի մեծագումար յատկացումներով տիրացած են գլուխ-գործոցներու, քանի որ Ռոմանովները տէր եղած են անսահման հողերու:

Մթերանոցի կամ յարդանոցի վերածուած եկեղեցիներ վերականգնած են ճութութեամբ, այժմ թանգարան են եւ տարին քանի մը անգամ միայն հոն եկեղեցական արարողութիւններ տեղի կ'ունենան:

Մեր քիչ մը հայ առաջնորդը, մեր փափաքով, կը դասաւորէ որ անցնինք հայոց եկեղեցիին եւ գերեզմանատան քովէն: Այդ պողոտաներուն վրայ կարելի չէ կանգնեցնել հանրակառք: Հայերու լուսանկարչական գործիքները կը չթշթան բռնելու համար հայոց եկեղեցիին գեղատեսիլ եւ զարդարուն տեսքը: Նոյնը՝ գերեզմանատան համար, որուն շրջափակին մէջ գտնուող եկեղեցին վերանորոգուած է:

Շուրջ տասը ժամ զբօսաշրջային վազք: Խումբը յոգնած է: Ոմանք իրենց տեղը մնացին եւ չիջան յուշ-յիշատակ ծախողներու շուկան, ուր մանրավաճառները գիները բազմապատկած են: Ճամբու ընթացքին ոմանք քնացան: Հասանք նաւ, կրկին հերթի կանգնեցանք, շարաններով, անցագրերու ստուգման համար: Բազմատեսակ եւ կրկնուող ճաշերը կրկին ցուցադրուած էին: Հասնողները, առանց համոզումի, կը բրգացնէին ափսէները:

Գիշերը, ռուսական ժողովրդական պարերու ներկայացում կար: Պարողները կը յիշեցնէին հայկական խաղերը, նոյն լարախաղացի ոստումներով:

Ներկայացուցին անգլիացի պատմութեան ուսուցիչ մը: Ան հանդիպած էր հայ տիկիներու եւ ուզած էր տեղեկանալ քսաներորդ դարուն պատահած հայկական դէպքերու մասին: Զարմանալի՝ Շորք քաղաքի պատմութեան դասախօսը ոչինչ գիտէր հայկական Հարցին մէջ իր երկրի դերին, պատմաբան Առնոլտ Թոյնպիլի, Պերլինի դաշնագրին մասին: Խօսեցանք: Յիշեցի աղբիւրներ: Ըսի որ Լոնտոն մարդիկ կան, որոնք օգտակար կրնան ըլլալ: Կրկին պիտի հանդիպինք: Կը գրենք, կը խօսինք, կ'աղմկենք, բայց ակադեմիական շրջանակներու չնչին տոկոսը կը լուսաբանուի: Զուարճացող բազմութեան մէջ, ի տես եւ ի լուր այս անտեղեակութեան եւ անտարբերութեան, յուսահատութիւն մը պատեց զիս, դառնացայ: Նաւուն չորս հարիւր հայերուն համար պզտիկ գրադարան մը եւ վաւերագրային ժապաւէն մը չկային, հետաքրքրութիւնը վառ պահելու կամ անտարբերները արթնցնելու համար, երբեմն ալ օտար երկու հազարները, պատեհ առիթով, լուսաբանելու: Միթէ՞ միտքն ալ իր զբօսի կարիքը չունի:

29/08/2010

Կիրակի: Շատեր կրկին իջած են նաւէն, թափառելու համար Ա. Փեթերս-պուրկի փողոցներուն մէջ: Քայլ պահելով նորոյթին հետ մարզասրահ գացի եւ ջերմութ այրեցի, խոհանոցի բարիք-չարիքին դէմ պայքարելու համար: Համակարգիչս չարկած նստեցայ տասներորդ կամրջակի լայն պատուհանին առջեւ, որպէսզի շարունակեմ օրագիրս: Երկու սեղանի շուրջ նստած հայեր հայերէն կը խօսին: Կը յոգնիմ: Հայաստանեան «տակից»ը դարձեր է «տիկից», միւսը կ'ըսէ, որ «դանդաղ քալելը աւելի կը յոգնեցնէ», ուրիշ մը կը խօսի «տոպրակով բերուած անգլիական ոսկի»ի եւ անոր «կրամաժ»ին մասին, ծաւալուն տիկին

մը բարեկամուհիին կ'ըսէ որ ինքզինք չատ թեթեւ կը զգայ: Ուրիշ մը անգլերէն կը կարդար, երբ խօսեցաւ, հասկցայ որ հայ էր: Անդին, կը յիշեն որ «Մայքը մեռաւ» կամ «Օպամային ըրածը...», «Ինծի համար ճերմակը ճերմակ է, սեւ է, ըսի՝ այ տու մին ի՞թ»: Մէկ հատիկ հայ չտեսայ որ հայերէն թերթ կամ գիրք կարդար: Այս մտածումները բազմապատկեցէք եւ կ'ուենաք նաւապտոյտի խօսուն ժապաւէնը:

Ի՞նչ կ'ընեմ հոս: Մեր լինելութեան գալիքի մասին տագնապ կը ներշնչեն դրսեւորուող տեղատուութիւններու ականատեսի տպաւորութիւններս: Մղձաւանջ: Ֆրանսական հեռատեսիլը ժամանակին կը սփռէր ժապաւէն մը, որուն անունն էր «Նաւապտոյտը կը զուարճանայ», «Լա Քրուազիէր ս'ամիւզ»... Կը լսեմ խօսակցութիւնները: Ամերիկեան բոլոր բացագանչութիւնները կը կրկնուին բերնէ բերան: Աշխարհի տարբեր երկիրներէ հոն հասած հայեր անգլերէնի չեն տիրապետեր, բայց անդադար կը պլպլացնեն այդ լեզուն: Կը յիշեմ տիկնոջ մը այնքա՛ն դիպուկ խօսքը, թէ «ամուսինս անգլերէնը չսորված հայերէնը մոռցաւ»: Այսպէս էր պատկերը Պալթիք ծովը չափող հայ զբօսաշրջիկներուն: Այս արագօրէն յառաջդիմողները ի՞նչ պիտի կտակեն իրենց հայածրունդ յաջորդներուն:

Նաւը ճամբայ ելած է դէպի Թալին: Նաւուն վաճառատուները կազմակերպած են գեղջ-վաճառք եւ չճանճրանալու համար տիկիները կը գնեն, կը գնեն, կարծէք եկած ըլլային մերկերու երկրէն:

Հանդիպումներ, կրկին եւ կրկին: Մին կը խօսի Ափտնիի դպրոցներուն մասին, ուրիշ մը՝ անհանդուրժողութիւններու, երրորդ մը՝ Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ իր գնած տուներուն եւ այգիին, չորրորդ մը կ'ուզէ իր աղջիկը ամուսնացնել հայու հետ: Հաւատաւոր միջին տարիքի անձ մը գրական թերթի բաժանորդագրութիւնը դադրեցուցած է որովհետեւ «մակարդակը բարձր է»: Հասկնա՞լ որ որակը հարկ է մոռնալ եւ բազմաթիւ լեզուներու խառնուրդ հայկական «էսփերանթո»յով գրել: Եկած են հայկական կազմակերպութեան մը հարիւրամեակ տօնելու: Եթէ չարութիւն չհամարուի, ըսե՛նք «տեղատուութիւններու սկիզբի հարիւրամեակ»: Ե՞րբ կ'աւարտի տեղատուութիւնը: Ի՞նչ հսկայ գրականութիւն կրնային մշակել Յակոբ Պարոնեան, Երուանդ Օտեան, Նշան Պէշիկթաշեան եւ Լեւ Կամսար եթէ չորս հարիւր հայերուն ընկերակցէին, դիտէին եւ գրէին: Երգիծական գրականութիւնը իրապաշտութեամբ, որակով եւ քանակով նախանձելի յառաջդիմութիւն կ'արձանագրէր:

Պիտի կարենա՞մ քննալ... Տիկին մը հարցուց թէ ինչո՞ւ տխուր էի: Ինչո՞ւ փճացնեմ մ'թնոլորտը՝ ըսի՝ կը մտածեմ...

30/08/2010

Ժամացոյցին սլաքները ետ տարինք:

Կամըջակի ճաշի սեղաններուն շուրջ տեղ չկայ: Քիչ ետք նաւը պիտի դատարկուի եւ ճամբորդները քանի մը ժամ ունին տեսնելու համար հստոնական քաղաք Թալինը: Թէ ի՞նչ կարելի է տեսնել եւ հասկնալ քանի մը ժամ տեւող թափառումով, հարցում է որուն լաւ է պատասխան չփնտռել եւ մասնակցիլ:

Ուրբով գացինք նաւահանգիստէն Թալին: Հինը պահուած է խնամքով՝ եկե-

ղեցիներ եւ ամրոցներ: Կր բարձրանանք սալալատակուած փողոցներով: Երկրի առաջին եկեղեցին վերանորոգման կարիք ունի: Կր շրջինք: Տարբեր քաղաք մըն է, գարմանալի է որ ամերիկերէնը դեռ հոս չէ տիրած: Անունները եւ ծանուցումները գրուած են իրենց լեզուով: Շուկաները խճողուած են, զբօսաշրջիկներ կը թափառին խումբերով, առաջնորդի մը ընկերակցութեամբ եւ կամ քարտէսի ձեռին: Առանց շատ կորսուելու հասանք նաւ, պտոյտէն յոգնածները արդէն ափսէները ճաշերով բեռնաւորած, տասներորդ կամրջակի սեղաններուն շուրջ բոլորուած էին: Անծածք կամրջակը ցուրտ էր եւ փոխադրուեցանք ներս: Հարիւրամեակի ճամբորդները գնած են ինչ որ գտած են. կերպասէ վարդեր, յամպարէ մանեակ, մատանի, օղ:

Հին ճեմարանականի մը համար քանի մը ԲԱԳԻՆ բերած էի... որ ծանօթանար: Վերաբոյժ է: ԲԱԳԻՆի գոյութենէն տեղեակ չէր: Մեզի միացաւ աշխոյժ տիկին մը, որ Հայաստանի Հանրապետութիւն կ'երթայ-կու գայ, գաւակը ԵՐԿԻՐ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹ կազմակերպութեան հետ Տաթեւ գացած է, հոնկէ ալ հարս բերած են, հայերէնը սահուն կերպով կը խօսի, «այնտեղ»ի ուղղագրութիւնը կը քննադատէ, բայց ինք ալ ԲԱԳԻՆի գոյութենէն տեղեակ չէ: Նախ ուզեցին գիտնալ թէ ի՞նչ կը նշանակէր ԲԱԳԻՆ: Ասն Ֆրանսիսքօ վերադարձին Կլէնտէյլի «Աարդարապատ» գրախանութին հետ կապ պիտի պահէ բաժանորդագրուելու համար: Տիկին մը, Մայամիէն, նկատել տուաւ որ բաժանորդագրուելէն ի վեր միայն մէկ թիւ ստացած էր: Հայկական թերթի աշխատակիցը եւս ԲԱԳԻՆի գոյութենէն տեղեակ չէ:

Առանձին եմ սեղանի մը առջեւ եւ կը շարունակեմ լուռ մենախօսութիւնս, կ'ամփոփեմ տպաւորութիւններս: Անցնող ութ օրերու ընթացքին, հին ու նոր ծանօթներու ձեռքին մէկ հատիկ հայերէն գիրք կամ թերթ չտեսայ. պէյրութցի, իրանահայ, ամերիկահայ, իտալահայ, աւստրալահայ, միութիւններու անդամներ, վարչականներ, ճեմարանականներ (ոչ միայն Պէյրութի): Նաւապտոյտի յայտագրին մէջ ալ մէկ տող հայերէն չգտայ: Այս հսկայ նաւուն վրայ ինծի հետ ճամբորդող ԲԱԳԻՆի երեք համարները նոր օրերու որբեր էին:

Նաւապտոյտին մասնակցողները «նոր սերունդ» չէին, որպէսզի կարելի ըլլայ հասարակ տեղիք դարձած առարկութիւններու ետին թաքնուիլ: Քառասունէն վար եղողներ մէկ ձեռքի մատներուն վրայ կը համրուէին: Հաւանօրէն պէտք է եզրակացնել որ նահանջը յատուկ չէ նորերուն, այլ հայապահպանումով հպարտացողներուն, Ափիւռքներու մեծերուն: Ինչպէ՞ս չմտածեմ թէ ի՞նչ կը դեկավարեն, ո՞ւր հասնելու համար: Ո՞ւր հասցնելու համար ազգին նաւը, համրանքը, ինքնութիւնը:

Նաւը կը շարունակէ իր երթը ինչպէս երէկ: Պիտի հասնինք Քոփէնհագ, պիտի քալենք, լուսանկարենք, յիշատակներ ամբարենք պատմելու համար:

Կուշտերը կրկին կը հաւաքուին սեղաններու շուրջ նախընթերքի համար:

Գրեթէ գորշ միապաղաղ երկինքի մը տակ երեկոն կը մօտենայ: Ինչպէս երէկ: Ինչպէս վաղը...:

Դուռը բախեցին: Անգլերէն գրուած «քէյֆ»ի հրաւէր: Խրախճանքը պիտի չբաւէ՞ր: Անկարելի է դիմադրել հետաքրքրութեան փորձութեան: Բարձրացանք «քէյֆ...»ի սրահ, որ օրուան ընթացքին ունի տպաւորիչ անուն. «Խորհրդաժողովեան սրահ»: Ի հարկէ, կէսգիշերային աղմուկի պահերուն խորհրդա-

ծովթեան եւ խորհուրդի նշոյլ իսկ չի մնար:

Հայ տօնախմբողները պարեցին, նուիրատուութիւններ րրին, հարիւրամեակի «չամփէյն» խմեցին: Եթէ այսքանով բաւարարուած ըլլար «քէֆ»ը, անքնութիւն չէի ունենար եւ քաղքենիի կազդուրման ակնկալութիւններս կ'արդիւնաւորէին: Ուրախութեամբ իմացանք որ այս առիթով երգ յօրինուած է: Ապասեցի: Ի՛նչ երգ. «Թուքով կ'պցրած» յանգերը, կեղծ արեւելահայերէնը եւ ելեկտրական գործիքներու համայնակուլ տակառային աղմուկին մէջէն լսուած բառերը, երբ կ'որսացուէին, բան չէին լսեր: Գերիրապաշտ արուեստ: Եթէ գրութիւնը գտնեմ, մամուլին կը դրկեմ որպէսզի զանգուածները հայկական արդիականութիւն սորվին եւ ստեղծագործութիւնը ներկայացնեն «Նոպէլեան» մրցանակի... Ժամանակին Անդրանիկ Մառուկեան յանգէն մեկնած ոտանաւոր գրողները կը ձաղկէր եւ օրինակ կը յօրինէր լսելով՝

«Երկու կանգուն կտաւ

«Արեւը մարը մտաւ»:

Ո՞ր մոծակը կը խայթէ երգիչ եւ նուագածու որպէսզի հայերէնը ջարդեն տեղատուութիւններու գոհասեղանին վրայ:

Նաւուն օրօրն անգամ քուն չի բերեր աչքերուս եւ... ականջներուս:

31/08/2010

Այս առաւօտ կը բարձրանամ նաւուն տասնրմէկերորդ կամրջակը, «խորհրդածութեան սրահ»ը, որ վերագտած է իր կոչումը: Առաջին անգամն է որ ծովը կապոյտ գգեցած է: Անսահմանութեան նմանող համայնապատկեր մը, որուն վրայ կը գծուին հեռուէն անցնող երկու սպիտակ նաւեր, որոնք ամպի ծուէններուն կ'ընդելուզուին: Կը կարդամ անցնող օրերու գրառումներս: Բառեր եւ խօսքեր կը գեղչեմ: Ո՞վ պիտի կարդայ երկարապատում օրագիր մը: Չհասկըցւելու վտանգ չկայ: Հետեւաբար ոչ ոք, կամ շատ քիչեր իրենք զիրենք պիտի տեսնեն այս տողերուն մէջ: Չարակամութեան մասնագէտներ չընթերցողներուն պիտի պատմեն թէ ինչե՛ր լսուած են... փոխան գովերգութեան: Որքա՛ն սիրելի կ'ըլլանք կոյր աշուղի պէս հերոսական առասպելներ նուագելով...

Ամբողջ օրը նաւուն վրայ պիտի մնանք: Յամաք պիտի չտեսնենք: Ձանձրոյթի դէմ դարմաններ նախատեսուած են: Մեծ սրահին մէջ ճաշերու ցուցահանդէս պիտի ըլլայ, այլ յարկի մը վրայ ռուսական «պագար», երգերու փառատօն, տօնակատարութիւն... Տգէտ չմնալու համար հարկ է վազել մէկէն միւսը:

Ռուսական «պագար»ը կը յորդէր հուլուններով, ապարանջան, օղ, մանեակ, մատանի, զարդարուն տուփեր, ձեռային աշխատանքներ: Գոյներու փառատօն: Նաեւ գիւններու: Տիկիներ սակառով, կը շրջին, կ'ընտրեն, կը դնեն սակառին մէջ: Արձակուրդ է եւ հարկ է գնել, նուէրներ, զաւակներուն, մանաւանդ՝ թոռներուն: Նաւուն վրայ մեծ է թիւը մեծ մայրիկներուն: Ասկառներ կան, ուր քանի մը հագարի հուլուն կայ:

Մեծ ճաշասրահը դարձած է ճաշի պատրաստութեան «պագար»: Նորութիւն չկայ: Ինչ որ ամէն օր կար, հոս կը պատրաստեն ճամբորդներու աչքին առջեւ: Մէկի տեղ երկու ուտելու հրաւէր: Շատեր հագլու մէկ ժամ առաջ դեռ կը նախաճաշէին:

Տասնմեկերորդ կամրջակը բարձրացալ բարեկամի հետ, քաղելու համար: Յուսահատական են ջերմութ ալրելու փորձերը: Ոմանք պէտք էր որ եղէգի վերածուած ըլլային... Աննդականոնի հետեւելու հերոսութիւնը պէտք է սկսիլ երբ տուն դառնանք:

Ժամը երեքին կը հասնինք թատերասրահ: ՀՕՄի հարիւրամեակի հանդիսութիւն: ՀՕՄի անդամներ կը վարեն հանդիսութիւնը, կը ներկայացնեն ՀՕՄի հարիւրամեայ ազգանուէր գործունէութիւնը: Ապա դաշնակով կը նուագուի Արամ Խաչատուրեան, կ'երգուի Ռուսինեանի «Կիլիկիա»ն, Ուրեմա Ասրոյեանի «Իմ սիրտը լեռներում է»ի թատերգութեան պատշաճեցումը կը ներկայացուի: Դիտեցինք վաւերագրային ժապաւէն մը ՀՕՄի գործունէութեան եւ պատմութեան մասին: Հայ բանաստեղծներէ համադրուած հատուածներ արտասանուեցան. սրտառուէ տողեր եւ գգացումներ, որոնք իրաւութեամբ պէտք է արձագանգեն ոչ միայն յաւուր պատշաճի ծափերով, հայ լեզու եւ հայ ընտանիք, վերանուածման սպասող հայրենի հող եւ Արարատ: Արարատ բարձրացող խումբի անդամներէն մին «պատմեց» եւ յուզումը փոխանցուեցաւ: Հաճելի յետմիջօրէ մը՝ քանի որ բան սորվեցանք, պատգամ փոխանցուեցաւ: Այդ պատգամը կ'ըլլայ հայերի որ հայր ինքզինք դիտէ եւ դատէ, փոխանակ սրահէն դուրս գալէ ետք այդ բոլորը յիշատակի ստուերի վերածելու:

Կամրջակին վրայ քանի մը խօսակիցներ էինք, գրոյցի ճամբով շարունակողները հարիւրամեակի հանդիսութեան: Ուրիշներ այդ կ'ընեն թէ արդէն մոռցած են:

Ընթրիքի ծէսի սրբազան ժամն է եւ հարկ է դադրեցնել տպաւորութիւններու գրառումը: Անմիջապէս կամրջակ կը բարձրանանք, ոչ միայն քանի մը հոգի, այլ նաւուն բոլոր ճամբորդները, քանի որ պիտի անցնինք երկու ցամաքներ իրարու միացնող աւելի քան մէկուկէս քիլոմետր երկարութեամբ կամուրջի մը տակէն, նաւուն գագաթէն հագիւ վեց մեթր բարձր, որ շրջանի հաղորդակցութիւնները փոխած է: Զբօսաշրջիկի հետաքրքրութեամբ կը նկարեն: Կամուրջի երկու կողմը կեանք կայ, ինքնաշարժներ կ'երթեւեկեն:

Վաղը Քոփենհագ կը հասնինք: Կարճատեւ այցելութիւն մը, լուսանկարելով յիշատակ որսալու, կարեւոր-անկարեւոր բաներ գնելու, որպէսզի դուռ-դրացի կամ աշխատատեղի հարցնեն թէ ուրկէ՞ է այդ շապիկը, գլխարկը, մանեակը, ըսուի թէ...

01/09/2010

Վերջին հանգրուան Ամսթերտամ՝ վերադառնալէ առաջ: Արեւոտ օրով մը մեզ ընդունեցաւ ջուրերու քաղաք Քոփենհագը: Ծով, ջրանցքներ, զբօսաշրջիկներ եւ ամէնուրեք օրինակելի մաքրութիւն: Նաւահանգիստները ընդհանրապէս աղտոտ կ'ըլլան: Բայց Քոփենհագը կը զարմացնէ: Ամէնուրեք նաւեր կան, առագաստանաւեր, մաքրութեամբ փայլող մեծ ու փոքր զբօսանաւեր: Հին շէնքերը խնամուած են, նորերը ներդաշնակուած են հիներուն:

Քաղաքին կեդրոնը, ջրանցքի եզրին, փողոցի երկայնքին շարուած են անհամար ճաշարաններ: Կէսօր չէ, բայց մարդիկ արդէն կը ճաշեն: Զբօսաշրջիկի յոգնածութեամբ կը վերադառնանք: Քարափին, գնացքի կառքերու պէս շարուած են վաճառատուներ, ուր կարելի է գտնել եղանակը անցած կամ նորոյթէ

դադրած հագուստներ, կ'ըսեն՝ յարմար գիներով: Վերջին պատեհութիւն՝ հարկաւոր չեղածը գնելու:

Հոս ալ մեծ թիւով եկեղեցիներ կան, մաքուր, պահպանուած, լուռ: Անոնցմէ մին, բոլորակաձեւ եւ լայնահաստ գմբէթով, մտածել տուաւ մեր Զուարթնոցի մասին, որմէ մնացած են խոյակներ եւ գետնի վրայ յատակագիծ մը: Ինչպէ՞ս չնախանձիլ: Ինչպէ՞ս չմտածել թէ ինչո՞ւ չենք յաջողած պահել ժառանգութիւնը: Համայնակուլ «բիզնես»էն մէկ քայլ անդին անցնելով ինչո՞ւ չենք վերականգնել:

Այս գիշեր նաւապետը պիտի պատուէ մեզ փառաւոր ճաշկերոյթով մը: Կը սիրենք հաւատալ որ բացառիկ ուշադրութեան արժանի ենք եւ ոմանք իրենց տասներկրորդ գիշերային հագուստը պիտի ցուցադրեն: Ֆրանսացիները կ'ըսեն՝ ազնուականութիւնը կը պարտադրէ: Այսինքն՝ ցուցադրուիլ կենսական է:

Օրագիրս կը շարունակեմ տասներորդ կամրջակի ճաշասրահներէն մէկուն լայն պատուհանին առջեւ նստած: Հեռուն քաղաքն է իր գմբէթներով եւ աշտարակներով: Վարր, քարափի խճողումը կը շարունակուի: Կողքիս կը խօսուի չնաշխարհիկ հայերէն մը, «ապրիլ», ապա՝ «ճուլայ», որ կը շարունակուի «քաղրն»ներով, «աքչուլլի»ով, «նամպրրներ»ով: Երեք կիներ կը խօսին եւ հասած են «տայէթ»ի եւ «սթրեչինկ»ի: Այս հասուն տարիքի կիները նոր սերունդ չեն, ասոնք յաճախ դաս կու տան նորերուն...

Մանկութեանս, մեր հայերէնի ուսուցիչը ուղղագրութեան դասին էջ մը թելադրած էր ուր կ'ըսուէր. «Մ'վ հայ մայր, քո մանկիկի լեզուաչէնքին ճարտարապետը դուն ես...»: Ընթերցումներուս ընթացքին չհանդիպեցայ այդ տողերուն: Բայց երբ հայ մայրերու լեզուն ճահճային է, անոնք ո'ր լեզուաչէնքին ճարտարապետը կ'ըլլան: Իսկ մեր «ղեկավարութիւններ»ը, եւ բազմազան, ինչո՞ւ չեն խօսիր ազգը կրօնող այս ախտերու մասին: Տարբեր առիթով մը, հայ խմբագիրը ըսաւ որ կարգ մը հարցեր չ'արծարծեր... «բաժանորդ չկորսնցնելու համար»:

Ինչո՞ւ իւրաքանչիւր հայու չյիշեցնել դաւաճան եւ հայրասպան Բրուտոսի ուղղուած Կեսարի խօսքը. «Դո՞ւն ալ, Բրուտո՞ս»: Ճառերէն առաջ եւ վերջ. «Դո՞ւն ալ, Բրուտո՞ս»: Բայց չէ որ գտած ենք ինքնահաստատման նոր կարգախօսը, երբ մեր կուրծքը ուռեցնելով կ'ըսենք՝ թէ այսինչը կամ այնինչը ռուսերէն, արաբերէն, ֆրանսերէն, անգլերէն, սպաներէն, պարսկերէն, աւելի լաւ կը խօսին ռուսէն, արաբէն, ֆրանսացիէն, ամերիկացիէն, արժանթինցիէն, պարսիկէն:

Հայերէ՞նը: Ան փոր չի կշտացներ: Կեցցէ՛ գործնապաշտութիւնը, եթէ չէք ուզեր ըսել՝ պատեհապաշտութիւնը:

Շրջապտոյտը կ'աւարտի: Նաւապտոյտի աստղը կ'ըսէ. «Ինչալլահ նորէն կը միանանք, եարա՛պ»:

Կարելի պիտի ըլլայ օր մը միանալ առանց «ճուլայ»ի, առանց «եարապ»ի, առանց «սթրեչինկ»ի, առանց «տայէթ»ի, առանց «նամպրրներ»ու: «Մ' մայ Կատ»... Ասանկ բաներ ինչո՞ւ ըսել, անհանգստանալ եւ անհանգստացնել: Արդէն չենք երգեր, ծափ զարնելով եւ ոստոստելով՝ «Ջնջել Հայաստան ջնջել հայ անուն»....

Օգոստոս-Սեպտեմբեր 2010
Սպիտակ Ծովուն վրայ

«ԵՒ ԵՐԿԻՐ ՊԱԳԱՆԵՄ»

(Հեղինակ՝ Պետիկ Հերկելեան)

ՍԻՐՎԱՐԴ Տ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ

ՊԵՏԻԿ ՀԵՐԿԵԼԵԱՆ
(Գործ՝ Փ. Կիրակոսեանի)

Երեքշաբթի, 17 Օգոստոս 2010ին, «Ազդակ» օրաթերթի «Փինիկ» սրահին մէջ տեղի ունեցաւ լիբանանահայ բանաստեղծ Պետիկ Հերկելեանի նուիրուած Յիշատակի երեկոյ: Այս առիթով վաղամեռիկ բանաստեղծին եղբայրը՝ արուեստաբան Մովսէս Հերկելեան խմբագրութեանս յանձնեց ցարդ անտիպ էջ մը՝ Պետիկի «Եւ երկիր պագանեմ» գիրքին նուիրուած գրախօսական մը, Սիրվարդ Տէր Յարութիւնեանի կողմէ: Գրախօսականը թէեւ գրուած է Պետիկի մահուան առիթով, սակայն ակամայ պահ մնացած՝ բանաստեղծին արխիւներուն մէջ:

ժամանակակից բանաստեղծութեան եւ արդիական ընկալումներու ճենճերող քուրային ընդմէջէն ի յայտ եկող հոգի մը: Հայ ազատագրական պայքարի գաղափարախօսական հոլովոյթին երկարաձգուող շղթաներուն մէկ օղակը: Ահաւասիկ Պետիկ Հերկելեանը՝ «Եւ երկիր պագանեմ» երկով, որ լոյս տեսած է Պէյրութի «Ալթափրէս» տպարանէն:

Բանաստեղծական այս գրքոյկը կը բաղկանայ 52 էջերէ եւ իրարու առնչուող երկու մասերէ, զորս բանաստեղծը կոչած է «Նռան հիւթի պէս» եւ «Կապարի նման»:

Հերկելեանի թեմաները կը շօշափեն զուտ ազգայնականութիւն, պայքար ու արիւն: Մէկ խօսքով՝ ան ունի տառապող հայու գտարիւն բազկերակ, որ կը տրոփէ ի խնդիր նոր հորիզոններու եւ նոր տեսլականներու իրականացման: Այս հայեցակէտով իսկ, անձնուրացման գաղափարը չեչտուած է իր մօտ: Շատ քիչ անգամ կ'անդրադառնայ իր մարդ անհատի անձնական ապրումներուն, սէրերուն, յոյզերուն, այդ ալ քողարկուած խորհրդանշաններով, որոնք կ'եզրափակուին գաղափարական մարտիկի նշանաբանով: Իր անձը առաւելագոյնս ի յայտ կու գայ կողքի երկու ընդերքներու վրայ տպուած երկու կարճ բանաստեղծութեամբ: Կարծես երկփեղկուածութեան մէջ տառապող, կամ, աւելի յստակ պատկերացումով մը, իր գիր-

քր՝ երկիրն այս, որուն երկու բեւեռներուն մէջ ինկած է հեղինակը եւ արուեստական համակերպումով մը կը դիտէ հասարակաց գիծը, այսինքն գրքին պարունակութիւնը, որ ամբողջութեամբ պայքար է, յանուն շքերթի եւ նոր հմայքներու:

Ոչ մէկ ժպիտով
Ոչ մէկ պսակով ա՛լ բաւարարուող
Ոչ մէկ հարուածի ընդդէմ ընկրկող
Գոյութիւնն իմ այս ցմահ ձարձատող
Մեր նոր պայքարի շքերթին յանուն
Կը պարզեմ իբրեւ հմայքի՜ դրօշ...
Իսկ վերջին կողքին վրայ՝
Եւ հողաթոյր երգերը իմ
Ակօսներուդ մէջ խառնուին,
Դառնան փոշի,
Օտարածին հրդեհները երբոր շիջին
Կուրծքիդ ներքեւ,
Ու միսերուդ հոտին փոխան ձենձերացող՝
Մակերեսէդ վեր սլացած՝
Շիրմածաղկիդ բո՛յրը առնեմ...

Հոս ի յայտ կու գան առարկայականէն դէպի վեր բարձրացումը, պղատունական մաքրութիւնը եւ Պառնասի դադաթները, ինչ որ վեհ է եւ անբաղդատելի: Բայց տեղին է նաեւ հարց տալ, թէ արդեօք օտար էութիւնները կամ երեւոյթները երբեւէ ծնա՞ծ են, կամ պիտի ծնի՞ն հրդեհներ:

Առաջին իսկ քերթուածէն, որով կ'ընէ գրքին բացումը եւ որ կարծես ամփոփումն է գրքին էութեան, երեւան կ'ելլէ միտք բանին: Կ'արժէ ամբողջութեամբ արտագրել քերթուածը, որպէս խտացումը յիւթերու իմաստին:

Նռան հիւթի պէս...
...Կապարի նման
Հոսէ՜ Մարութայ տենդերուն նման,
Գալիքի պարարտ սերմերուն վրայ՝
Նռան հիւթի՜ պէս երգերդ քամէ,
Խեղձութեան տանող՝ իղձերդ բարի
Ձուլէ կապարի՜ նման արարիչ,
Արեւ-աստծոյ քանքարաթաքոյց որդի՜ անպամած,
Դիւցազներգական մեր մեծ երթին հետ՝
Մանդուխներն ի վեր նուաճումներու
Տա՛ր ժողովուրդի տենչերը աղու,
Մեր ուրարտական որթատունկերուն
Եւ ծլարձակող խանձարուրներուն
Հասցուած մէն մի չարիքին համար՝
Իբրեւ քաութիւն մեղաց աշխարհի,
Դարձիր հա՛ց բանիւ
Եւ հանապազորդ...

Նուռը, որ ամրան պտուղներու վերջին արգասիքն է, նախշուն աշնան եւ հասունացման գաղաթնակէտը, անոր հիւթը ջրառութի նման կը քամէ այն սերմերուն վրայ, որոնք գալիքի յոյսերն են իրականութենէն խլուած՝ անոր գեղարուեստական անմահ ապրումը, կապարի նման ծանր, բայց կապարի նման դիւրաթեք, դիւրահալ եւ նորանոր ձեւեր արարող: Մենախօսութիւն մըն է

կարծես, ուր հեղինակը կոչ կ'ուղղէ ինքզինքին՝ դիւցազներգական երթով հասնիլ նուաճումներու եւ թշնամիէն հասած ամէն մէկ չարիքին ու մեղքին իբրեւ քաւութիւն՝ դառնալ խօսքին առօրեայ աղօթքը եւ գեղեցկութեան սնունդը:

«Բերէ՛ք...» քերթուածին մէջ հեղինակը պատկերը կու տայ որդեգրած նոր ուղիին, դժուարութիւններուն, չարչարանքին, ուր Ադամի որդիները կը բերեն իրենց բոլոր բարդոյթները եւ կ'աշխատին լուծել: Իսկ հեղինակը պատրաստ է բոլոր հոգիները հանդարտեցնելէ ետք ի՛ր իսկ աշխարհը կրակի տալ:

«Ճօճուող սիւնը» քերթուածին մէջ, դարձեալ կեանքի մէջ մարդոցմէ ունեցած դժգոհութիւնները կը յայտնէ ու իբրեւ վերջին ապաստան՝ մեռած ու ողջ բանաստեղծ ընկերները սերտելէ ետք, կը հետեւի անոնց օրինակին: Հոս յղացած է գեղեցիկ պատկեր մը, համեմատութիւն մը, ինքզինք նմանցնելով երբեմնի գիր ու դպրութեան աւերակ վանքի՝ Տաթեւի ճօճուող սիւնին:

Յաջորդող երեք քերթուածներուն նիւթը կը դառնայ հողերու շուրջ: Մեր բաժան-բաժան եղած, շանթ ու վէրք ստացած հողերուն, որոնց բարիքներուն ոչնչացումը կը զայրացնէ հեղինակը կարմիր տեսած ցուլի նման եւ ըմբոստութիւնը կը պատկերուի զսպանակէն արձակուողի արագութեամբ: Այս ըմբոստութիւնը հետզհետէ կը վերածուի մտորումի մը, համոզումի մը, որ հողը մեր վերջնական կայքն է, որուն համար սպասումի թեւեր կը պարզենք եւ այն, ինչ որ բանաստեղծին համար հող է միայն, անմահութեան միակ միջոցն է բազմաչարչար ազգին համար:

Այս հոգեբանական վիճակի զարգացումը կ'անցնի երեք յստակ փուլերէ.՝ Յասումէն դէպի ինքնագիտակցութիւն ու խորհրդածութիւն, խորհրդածութեանէն դէպի լացող զգայականութիւն եւ ապա՝ անգոր համակերպութիւն ու Տէրունական աղօթք՝ հողի անհաս աստուածութեան ընդառաջ:

Հո՛ղ մեր,

Որ... յերկինս ես

Եղիցի՛ կամք քո...

Վիճակ մը, ողբերգութիւն մը, դժուար դատ մը, որ դժբախտաբար լիովին կը պատկանի հայոց:

«Բանին յուռութեամբ» դարձեալ ականարկութիւն մըն է իր բանաստեղծի շնորհներուն, արտայայտչական զանազան միջոցներով: Ինչպէս կը զգացուի, բանաստեղծին մանկութիւնը խաղաղ անցած է «նախքան պայթումը փոթորիկներուն», յետոյ է որ զգացած է իր լքուածի դառնութիւնը, լացած մինակութիւնը ու միմիջարուած՝ «Բանին յուռութեամբ»:

Կ'երեւի թէ բանաստեղծները ընդհանրապէս զոհ կ'երթան իրենց առաքինութեան եւ կարգ մը բարդոյթներուն: Բայց իրաւ բանաստեղծը չ'ընկրկիր երբեք, ու զոհասեղանի առջեւ իսկ երբ իր պատարագը կը մատուցանէ, կ'աշխատի մտքի թելերով կապ պահել իր անցեալին հետ ու կոչ կ'ուղղէ անծանօթ հովերուն՝ դաւի ու անիրաւութեան խորհրդանիշներուն, որ «իր կրակէն հեռու անցնին»:

«Մեր երգը» Լիբանանի տասնամեայ գոյավիճակն ու քաղաքական իրադարձութիւնը պատկերող ժուժկալ վրձնահարուածներու լաւագոյն պատառն է, որ լիովին կը համեմատի բանաստեղծի հոգեվիճակին:

Քուլայ քուլայ
Վեր բարձրացող
Կիրակիի
Կնդրուկի ծովս
Հրացանի
Փողէն ժայթքող
Օձապտոյտ
Վառօղի մովս
Մեր երգը...

Հերկելեան ունի պատկերաւոր լեզու մը: Իր շօշափած բոլոր նիւթերը հապէս նոյն գաղափարները կը շեփորեն, ինչպէս՝ արուեստի ճամբով վերածնութիւն, պայքարի ճամբով վերափոխութիւն, սակայն տարբեր խորագրերով, տարբեր մտայղացումներով ու պատկերներով: Անոր ամէնէն նիւթականացած խորագրով քերթուածն իսկ, որ «Հուլունք»ն է, նոյն գաղափարները ունի իբրեւ հիմնական առանցք.

Փառքի՛ն համար
Մեր հրդեհուած պայքարին,
Փառնասի ջինջ բարձունքէն
Ես կը բերեմ երգերը իմ
Իբրեւ հուլունք կախելու
Ծովասարի գագաթին:

Երկրորդ բաժինը՝ «... Կապարի նման», կը սկսի մեկուսի բանաստեղծութեամբ եւ Մեծարենցէն առնուած երկու տողնոց բնաբանով.-

Քոյր մօտեցուր իմ ձեռքին
Աստուածաբոցն հրացան...

Հոս ի յայտ կու գայ գաղափարի սիրուհի մը այրուիլը եւ անոր հետեւանքով իր ցասումը եւ գէնքին դիմելը, որպէսզի «իրարմով հարբեցողներ չըլլան լոկ», այլ իր ռազմի երթը եւ ժպիտը շրթներուն վերադարձը՝ գաղափարական յաղթանակով:

Հերկելեան նոր եղելութիւնները հինով տարագելու, հինը նորին զօդելու վարպետութիւն մը ունի: Ասոր լաւագոյն փաստն է «Այս ամպամած առաւօտուն» քերթուածը, ուր կը նկարագրէ ռմբաձիգներու գործած աւերը՝ «անպատիժ չարիքներէ խրախուսուած», ապա նոյնացման ու միացման ուղկանը կը նետէ մինչեւ Ղարաբաղի գերեալ թաւուտները, մինչեւ Գիլիջան, ուր՝

Բանի հայոց ոսկեղարու
Շարականի քուլան ի վեր
Շնորհալի վարդապետի՝
Կը բարձրանան հայեացքները
Ա՛յ, վեհավիշտ աղջիկներուն
Հայոց ցեղի...

«Գեհներ կ'անցնի դագաղի նման» քերթուածին մէջ կը նկարագրէ թուրքը, երեւան բերելով անոր մտածելակերպն ու հոգեբանութիւնը ոչ թէ չոր թուումներով, այլ գանազան գեղեցիկ պատկերներու եւ փոխաբերութիւններու գործածութեամբ, որ յատուկ է իր տաղանդին:

«Հրդեհ»ին մէջ կ'անդրադառնայ եաթաղանէն վերջ Սփիւռքի գործած ոճի-րին՝ «ամօթալի ազատութեան ճիրաններուն», զինք նեղող հանգիստին, ուր սիրուած աղջիկներուն դիմագիծն իսկ կը մշուշուի «հրդեհին մէջ մեր Նայիր-

եան աշխարհի...»: Այս իրականութեան իբրեւ սրբազան հակազդեցութիւն՝ բանաստեղծը կը սկսի դրուատել արդարութեան մարտիկներն ու անոնց սուրբ գործունէութիւնը, ապա իր դաւանած այս գոյգ սրբութիւններուն կ'առնչէ հայ կեանքը իմաստաւորող գեղարուեստական արժանիքներ, ինչպէս՝ «Խաչ-քարերը, Աուրերու պարը, Հորովելը, Կռունկը, Նանօրը»: Մարտիկներ, որոնց «ձեռքին գէնք է եւ ոտքին արմատ», եւ որոնք կը ներշնչեն բանաստեղծը հիւսելու «Պսակ»ը՝ Լիզպոնի նահատակներուն նուիրուած:

«Կեաւորի լակոտ»ը դարձեալ բանաստեղծի պայքարի շքերթին մասին է, վերայառնած՝ նախնիներու մոխիրէն: Առջն պիտակը ճակատին, ան կը թակէ դարպասը սուլթաններուն, արթնցնելով զանոնք ուրացումի մահիճէն:

«Երեք հրթիռներ»ը հեքիաթի ձեւով կը ներկայացնէ իրաւունքի բռնաբարումը եւ փոխան խնձորի՝ երկինքէն երեք հրթիռ կ'իյնայ բռնաբարողներու գլխուն:

Եւ վերջապէս՝ «Զինեալ որդին Աստուծոյ», ուր խոնարհութեան, ինքնագոհաբերութեան, աճումի առակներով կը պատկերէ Քրիստոսի էջքը «յերկիր Լիբանանու», ուրկէ եւ Անոր համբարձումէն ետք, Լիբանանի վէրքերուն հետ Հայաստանի սահմանները կը մնան՝ «Ի՛ր պատկերով գծագրուած»:

Ըստ ինծի, ճապարկութիւն է Հերկելեանի բանաստեղծութիւնները վերլուծելը: Անոնք կը նմանին պաստառներու, որոնք բացատրութեան չեն կարօտիր, այլ միայն՝ թափանցող աչքի եւ մտքի ուժգնութեան, որպէսզի ընթերցողներ իրենք երեւան հանեն անոնց մէջ թաքնուած խորհուրդը եւ գինովնան անոնց գեղարուեստական հնարքներու քաղցրութեամբ:

Պետիկ Հերկելեան բանաստեղծը ունի յղկուած ոճ եւ պատկերաւոր լեզու. ան լաւապէս տիրապետած է արտայայտչական միջոցներու ճիշդ տեղին գործածութեան գաղտնիքին: Տեղ-տեղ «Հնաբանութեան» օգտագործումը դրութիւնը կը դարձնէ աւելի դիպուկ եւ պատշաճութեամբ ու պաշտօնականութեամբ մը կը պարուրէ գայն, ինչպէս է պարագան հատորին մէջ տեղ գտած «յերկիր Լիբանանու» տողերուն:

Ուշադրութեան յանձնելի պարագայ մըն է այն, որ քերթողագիրքին խորագիրը ոչ մէկ առիթով գործածուած կամ յիշատակուած է անոր էջերուն մէջ: Թերեւս այս ալ բանաստեղծ Հերկելեանի տաղանդին յատկանշական կողմերէն մէկն է, որ առիթ կ'ու տայ ընթերցողին դեգերիլ զանազան հարցականներու շուրջ, ապա, յանգիլ կամ չյանգիլ (իր հասկցածին պէս...) վերջնական պատասխաններու:

Մէկ խօսքով՝ Պետիկ Հերկելեան «Եւ երկիր պագանեմ» իր քերթողագիրքով հայ բանաստեղծութեան դարձարանէն ներս կ'ու գայ աւելցնել իր արժէքաւոր լուծման՝ ծաւալով փոքր, բայց որակով բարձր նպաստը:

28 Փետրուար 1986
Հալէպ
(Անտիպ)

ՅԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆԷՆ ՆԱՄԱԿ ՄԸ ՊԵՏՐՈՍ ԶԱՐՈՅԵԱՆԻՆ

ՎԱՐԳԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Պետրոս Զարոյեան (1903-1986) ֆրանսահայ գրականութեան երկրորդ գիծի անուններէն մէկն է: Արձակ ու թատերախաղ փորձած է, միեւնոյն ժամանակ գրական-տեսաբանական հարցեր արծարծելով, յատկապէս 1930-1960ական թուականներուն: 1930ական թուականներուն «Օշականի լակոտներ»էն մէկն էր («Ապագայ»ի 1935ի իր մէկ յօդուածին խորագիրն էր), որ մասնաւորապէս ժխտական վերաբերմունք ցուցաբերած էր Յակոբ Օշականի հանդէպ: Զարոյեան, ինչպէս ֆրանսահայ այլ գրագէտներ, Պոլսոյ Կեդրոնականին մէջ (չրջանաւարտ՝ 1923ին) Օշականի աշակերտը եղած էր:

Գրիգոր Պրլտեան համառօտ կերպով անդրադարձած է Զարոյեանի թատերագրութեան, անոր առաջին թատերախաղը՝ «Մեռնողները» (Մարսէյ, 1928), բնորոշելով իբրեւ երիտասարդութեան գործ: Այդ թատերախաղը օրին Արշակ Չօպանեանի դրական գնահատականին արժանացած էր (հաւանաբար՝ «Ապագայ»ի մէջ), որուն հակադրած էր Օշական ստորեւ հրատարակուող նամակին մէջ (Եղիշէ Զարենցի անուան Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարան, Երեւան, Յակոբ Օշականի ֆոնտ, թիւ 86): Նամակը, որ օշականեան թատերական քննադատութեան շահեկան նմոյշ մըն է, լոյս կը տեսնէ նոյնութեամբ:

Նիւ Ճրրգի

295 P.O.B.
Nicosia
1928 Նոյ. 9
Նիկոսիա

Սիրելի պ. Զարոյեան,

Առի գիրքդ ու կարդացի նամակէդ առաջ: Յաւեցայ որ մոլորուած մը ու կորսուած մըն էիր: Նոյն օրերուն կարդացեր էի պ. Ա. Չօպանեանի ծիծաղելի յօդուածը ու գնահատումը քու գործիդ մասին: Ու մոռցեր էի արդէն: Նամակդ, իր պարզութեանը մէջ, ինծի պարտք կը դնէ ըսելու քեզի ճշմարտութիւնը:

1. Չեմ հասկնար թէ տարիներով ֆրանսա ապրելէ եւ թատրոն տեսնելէ ետ-

քը ի՛նչպէս չես ըմբռնած թատրոնին հիմնական, մէկ ու անվերածելի առաքի-
նութիւնը՝ գործողութիւնը: Կտորիդ մէջ ասոր հետքն իսկ չի կայ: Քու մարդիկ
փոխանակ գործելու, քալելու, վիճելու, կը խօսին:

2. Կր կարծես թէ քարաքթէրներ կերտած ես: - Քու մարդերդ ասոր ստուերն
անգամ չունին: Եթէ տափակ կողմերը քարաքթէրիսթիք կը նկատես կը սխա-
լիս: Անհանդուրժելի են հերոսներդ: Անմոռանալի կերպով ծիծաղելի են աղջիկ-
ներդ:

3. Կր մոռնաս թէ թատրոնը արուեստ մըն է, սեպհական թէքնիքով, անկախ
նոյնիսկ դրականութենէ: Ու թատերագիրը ան է որ ատ թէքնիքը իւրացուցած
է: Գրադէտ մը աւելցուր այդ թէքնիսիէնին վրայ, ու այն ատեն կ'ընենաս
մեծ թատերագիրը: Այլապէս ամէն աճալարար բիճը թատերագիր մըն է:

4. Կր խորհիմ թէ յաջողութիւն կը սպասէ քեզի այդ մարզին վրայ եթէ

ա) ուշադրութեամբ ուսումնասիրես տեսարաններու, արարուածներու, տե-
սիքներու, պատկերներու mécanique: Նախքան գրելդ, բոլոր տեսարաննե-
րուն մէջ եղելութիւնը, մագլցումը, գործողութիւնը, ստուերի մը պէս պէտք է
զարգանայ ու դուն համոզուիս յառաջատուութեան:

բ) լայնօրէն հետազօտուած, ճիշդ ու ճիշդ ճանչցուած, նոյնիսկ ձայնին թոնն
անգամ բանտարկուած մարդերու բանակ մը ունենաս տեսարան բերելիք:

գ) այդ տարրերն ամէնն ալ լծես մէկ ու միակ տուամի մը, շարժումի մը հե-
ղելին մէջը որ քայլէ, վազէ ու անդունդ թափի:

դ) տիալոկդ կենդանի ու թեթեւ դառնայ:

Ահա ինչ որ կ'ըսէի քեզի եթէ քովս ըլլայիր: Գործիդ վրիպանքը թող չխոր-
տակէ քեզ: Լաւ հարց մը ունիմ, ան ալ լեզուն է: Ճկուն, կենդանի ու հաղորդա-
կան այդ ոճդ իսկ կը բաւէ որ հետաքրքրուիմ քեզմով: Բայց մի մոռնար որ
պէտք է դուն ինքզինքդ հաւնիս ամէնէն առաջ: Ուրիշներու կարծիքը քեզ կը
մոլորեցնէ:

Կարդացած եմ նաեւ զանազան պատկերներդ: Բոլորին մէջն ալ ինքզինքը
փնտռտող տղան ես տակաւին:

Յուսահատ չեմ ապագայէդ, միշտ ենթադրելով թէ յամառ ու աննկուն աշ-
խատող մըն ես: Եթէ ուրիշ է գրականութիւնը, առաջին աժան գովեստով շփա-
ցած՝ արդէն իսկ ինքզինքդ կը մտածես, այն ատեն մեղքը վզիդ:

Լաւագոյն փափաքներով

Յ. ՕՇԱԿԱՆ

Տե՛ս Մարկ Նշանեան, Յակոբ Օշականի մատենագիտութիւն, Լոս Անճելոս,
1999, էջ 103-105:

Krikor Beledian, Cinquante ans de littérature arménienne en France, Paris,
2001, p. 354-355.

ՎԵՐԱ ՓԱԻԼՈՎԱ

Ռուսերէնէ թարգմանեց՝
ԱՐԾՈՒԻ ԲԱՄԶԻՆԵԱՆ

Ռուս ժամանակակից բանաստեղծուհի Վերա Փաւլովա աւարտած է Մոսկուայի երաժշտանոցը, մասնագիտութեամբ երաժշտագէտ է։ Մոսկուայի եւ Սան-Փեթերսպուրկի մէջ լոյս տեսած են իր ժողովածուները՝ «Երկնային կենդանի» (1997), «Երկրորդ լեզու» (1998), «Կտրելու գիծը» (2000), «Զորրորդ երազը», «Զայնարտաբերում», «Գերազանցիկ աշակերտուհի-ին մտերիմ օրագիրը» (2001), «Զափահասութիւն» (2002), «Համբոյրի երկու կողմերուն մէջ» (2004), «Նամակներ կողքի սենեակ» եւ «Զեռքի ուղեբեռ» (2006)։ Այժմ իր երրորդ ամուսինին՝ ամերիկացի Սթիվըն Սէյմուրին հետ կը բնակի Ջուրջերիս, այն տունին մէջ, ուր ատենին բնակած է գերմանացի մեծ քերթող Ռայնէր Մարիա Ռիլքէ։

Ներկայացուող բանաստեղծութիւնները վերջին ժողովածուին կը պատկանին։ Հայերէնի կը թարգմանուի առաջին անգամ ըլլալով։

Բնական հարց կ'առաջանայ, թէ ինչո՞ւ այս բանաստեղծութիւնները արեւմտահայերէն թարգմանած եմ՝ ինքս արեւմտահայ չլլալով։ Չեմ գիտեր, այդպէս կամեցայ։ Հաճելի է տպուած կարգալ՝ «Ռուսերէնէ թարգմանեց Ա. Բ.»... Ի վերջոյ, որքան ալ հակառակը պնդեն, գրական արեւելահայերէնի եւ արեւմտահայերէնի մէջ տարբերութիւնները մեծ չեն, եւ ես միշտ ալ արեւմտահայերէնը նույնպէս իմ լեզուս նկատած եմ (Ընդգծ.՝ Բ.)։

ԹԱՐԳՄԱՆԻԶ

* * *

Կը քալեմ ձուպանին վրայ։
Հաւասարակշռութեան համար
երկու երեխայ առած եմ ձեռքերս։

* * *

Ատենն է զիջելու տեղս
անոր որ ինծի զիջած է
իր տեղը հանրային փոխադրամիջոցներու մէջ
երթեւեկի լարուած ժամերուն

* * *

Իմ արտացոլքը կը սիրէ զիս,
 իսկ ես զայն՝ ոչ:
 Իմ ստուերը կը սիրէ զիս,
 ետեւէս քաշքշուելով,
 կոտորտուելով, խոնարհելով:
 Կը մարեմ լոյսը:
 Իմ բանաստեղծութիւններս կը սիրեն զիս,
 ես ալ՝ զիրենք:

* * *

աչքերս
 ինչո՞ւ դուք տխուր էք
 չէ՞ որ ես ուրախ եմ

բառերս
 ինչո՞ւ դուք կոպիտ էք
 չէ՞ որ ես նուրբ եմ

գործերս
 ինչո՞ւ դուք լիմար էք
 չէ՞ որ ես խելօք եմ

բարեկամներս
 ինչո՞ւ դուք մեռած էք
 չէ՞ որ ես ուժեղ եմ:

* * *

Իմ թախիծս ջրհոր մըն է առանց դոյլի,
 քուկդ՝ չորցած ջրհորի դոյլ մը:
 Ո՞վ ատելի կը ծարաւնայ:
 Ո՞վ ատելի շուտ կը խմէ:
 Ո՞վ կը ստէ,
 թէ չի դիմանար մինչեւ առաւօտ:

* * *

Հոգիի տենչա՞նք: Հեշտոցի քմծիծա՞ղ:
 Սպաննուածի լռութի՞ւն, չբեղմնաւորուած որդիի ձի՞չ:
 Իսկ գուցէ այս լամառ թախիծին մէջ մեղաւոր են
 երեսկայական ցաւե՞րը կտրուած պորտին:

* * *

Ըսաւ պապան,
«Ե՛ս քոյ մաման»,
Եւ ես ալ ըսի.
«Անպայման»:

* * *

Փորձը փորձանք չէ:
Փորձանք չէ փորձը երկրորդ:
Իսկ երրորդ փորձը
բաւական կը նմանի փորձանքի:
Զորրորդը՝ փորձանք է:
Իսկ հինգերորդ փորձանքը փորձ է՝
ներշնչելու քոյ դահիճիդ,
որ փորձը փորձանք չէ:

* * *

Տասներեք օր, եւ Նոր Տարին ծերացաւ:
Ի՛նչ չարախնդութեամբ
եւ աղբանոց քարշ տուի Կաղանդի ծառը:
Դեհ, մեզմէ ո՞վ է յաւերժօրէն կանաչ,
ո՞վ է երկար սպասուած, ո՞վ է շքեղ,
ուրախութեան հոգին, լուսամուտին մէջ՝ լոյս:
Եւ եղեւինն պատասխանեց՝ դուն:

* * *

Զեռքը ձեռքին մէջ
կեանքի երկու գիծեր
խաչ եւ փաչ

* * *

Քամին ինծի կ'ըսէ՝
ատենն է սանրուածքդ փոխես:
Արեւը ինծի կ'ըսէ՝
ատենն է մաշկդ փոխես:
Աւազը ինծի կ'ըսէ՝
ատենն է անունդ փոխես:
Ծովը ինծի կ'ըսէ՝
ոչ մէկ բան պէտք է փոխել:

* * *

Երբ ես երջանիկ եմ, ինծի կը թուի, թէ քովս ծով կայ:
Իսկ երբ ես երջանիկ եմ եւ քովս իսկապէս կայ ծով,
ինծի կը թուի, թէ քովս ուրիշ ծով մըն ալ կայ,
աւելի տաք, թափանցիկ, քնքոյշ, խորունկ, մօտիկ:

* * *

Ամբողջ կեանքդ
փնտռել
զայն
զոր
կրնաս
սիրել
ամբողջ կեանք մը

* * *

Երթալ լոգնալ ծովուն մէջ
երբ չես ուզեր միգել

գրաւել դատարկ սինեմային մէջ
քու տեղդ՝ ըստ տոմսակիդ

թրամուլէյով երթեւեկիդ վարձքը
վճարել Կիրակի երեկոյեան

ամուսնանալ սիրականի հետ

արուեստ արուեստի համար

* * *

Փռուած՝
սէր ընելէ ետք.
– Նայէ՛,
ամբողջ առաստաղը
աստղերու մէջ է:
– Եւ մէկու մը վրայ
հաւանաբար
կեանք կայ՝

* * *

այս քերթուածը
դիր ասիիդ մէջ
բռնեցքդ սեղմէ՛
փշէ՛
բա՛ց
ի՞նչ մնաց:

ՆԱՄԱԿ՝ ՆԱՄԱԿԱԳՐԻՆ

Պոլսոյ «Մարմարա» թերթի խմբագիր, արձակագիր Ռուպեր Հատտէճեանի «Նամակ՝ Նամակագրին» խորագրեալ գրութիւնը ստացանք Արմէն Յարութիւնեանի «Նամակներ՝ Պէյրութէն» Բ. հատորի լոյս ընծայման առիթով ԲԱԳԻՆի կազմակերպած Ընթերցման հանդիպման, որ տեղի ունեցաւ 8 Սեպտեմբեր, 2010ին:

Ողջուն սիրելի նամակագիր, սիրելի Արմէն Յարութիւնեան,

Պէտք եղաւ որ տասնամեակներ ու տասնամեակներ պտրտկիմ մեր դրականութեան պարտէզին ու պատմութեան մէջ, որպէսզի օր մըն ալ յանկարծ անդրադառնամ, թէ որքան կարեւոր են եղեր մեր գրագէտներուն ու մտաւորականներուն կողմէ դրուած նամակները: Ի՞նչ մեղք, որ շատ ուշ մնացած էի այդ գիւտը ընելու համար, բայց աւելի լաւ է ուշը քան երբեքը:

Գրագէտներու դրականութիւնը կարեւոր է, դիտենք, բայց արդէն այդ դրականութիւնը այնքան խօսուէն է, որքան խօսուէն են գրագէտներուն կողմէ մտերիմ բարեկամներու կամ պաշտօնական անձերու դրկուած նամակները:

Ահա թէ ինչու պիտի ըսեմ, որ քու նամակներդ ալ օր մը մեծ կարեւորութիւն պիտի ներկայացնեն ապագայ գրականագէտներու ու մատենագիրներու համար: Նամակը ընկերային կեանքի հայելին է, թէեւ նամակները կը գրուին երկու հոգիի միջեւ եւ թերեւս գաղտնի մնալու համար, բայց ամէն նամակ շուտով կը դառնայ հանրութեան սեփականութիւն: Մնաց որ դուն այն նամակագիրն ես, որուն նամակները անձի ուղղուած չեն, այլ՝ ուղղուած են հանրութեան:

Արեւի Արմէն, ես միշտ հետաքրքրութեամբ կը կարդամ քու նամակները, Ոմանք ընթացիկ նիւթեր կը շօշափեն, ոմանք ալ կենսական կարեւորութիւն կը ներկայացնեն: Նամակներդ կը դառնան վկայութիւն, նկարագրութիւն, պատմագրութիւն: Բայց քու նամակներուդ մէջ ուշագրաւը երգիծական ոճն է, այդ ոճը կրկնապատիկ հետաքրքրական ու հաճելի կը դարձնէ քու նամակները: Միայն թէ ես շատ լաւ գիտեմ նաեւ, որ հոն ուր երգիծանք կայ, հոն անպայման կայ նաեւ գրաքննիչ մը, մկրատող մը, նամակին հրատարակութեան դէմ եկող մը: Ուստի կը հասկնամ որ դուն երբեմն կը գրես ու հրատարակելու կարելիութիւնը չես գտներ: Խմբագիր մը կայ, որ պիտի սաստէ, գրածդ հրատարակել պիտի չուզէ: Խնդիր չէ: Ամէն երգիծաբան կրնայ հրատարակել այն, ինչ որ կրցած է փախցնել գրաքննութեան մաքսէն: Ճակատագիր է: Երկու կը գրես, մէկ կը հրատարակես: Վհատելու չէ:

Այս գգացումներով կ'ողջունեմ քեզ նոր հարիւր նամակներուդ առիթով: Լաւ է, որ կը հրատարակես այս գիրքերը, որովհետեւ գոնէ գիրք հրատարակելու ընթացքին դիմացդ չունիս խիստ գրաքննիչ մը կամ խմբագիր մը, որ պիտի մկրատէ նամակներդ:

Յարատեւութիւն կը մաղթեմ: Անվհատութիւն կը մաղթեմ: Երգիծաբանները պէտք է ըլլան տոկուն, պէտք է ունենան երկաթեայ ջիղ:

Արալի գգացումներով՝

Ռ. ՀԱՏՏԷՃԵԱՆ

ՄԱՐԳԱՐ ԹՈՒՄԱՅԵԱՆԻ ՈՍՊՆԵԱԿՈՎ ՀԱՅԱՔԱՂԱՔԻ ՄԸ ԵՒ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՄԸ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Բ.

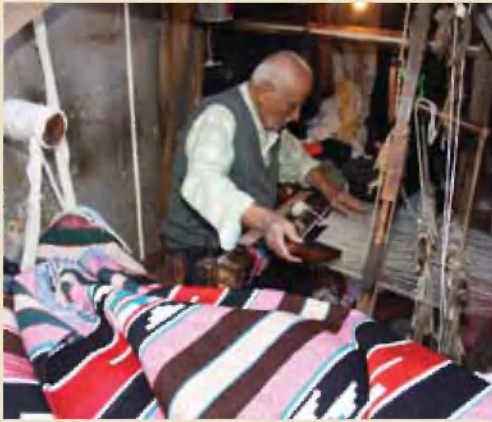
Ժամանակակից քաղաքակրթությունը կր յատկանշուի ձայնով եւ պատկերով, որոնք այլեւս մաս կը կազմեն մեր զգայարաններուն, աւելի ճիշդ՝ զանոնք կ'ընդլայնեն, կ'օղակեն մոլորակը: Անցած դարու մեծ իմաստասէրներէն Թէյյար տը Շարտէն, իր «Մարդկային երեւոյթը» գիրքին մէջ կ'ըսէր, թէ մարդէն անդին, կը հիւսուի աւելի համապարփակ ջղային դրութիւն մը, միաձուլման տանելով, սպասելով այն օրը երբ սէրը նաեւ պիտի հիւսուի մոլորակին շուրջ:

Լուսանկարը իրականութեան վերարտադրութիւնն է, կը բաւէ կոճակը սեղմել ակնթարթը սա-

ռեցնելու համար: Ան կրնայ ճամբորդել մոլորակի մակերեսին եւ ժամանակին մէջ, ծաւալ տալով յիշողութեան: Կրնայ աւելին ըլլալ եթէ նկարողի աչքն ու միտքը գտնուին ոսպնեակի միւս կողմը: Դիպուկ օրինակ է հայազգի լուսանկարիչ Եոսոուֆ Քարչի «Ուինսթըն Չըրչիլ»ը, առանց իր աւանդական պապիրոսին (սիկարին), զոր նկարիչը խլած էր Չերչիլի բերնէն կացութիւն ստեղծելով, պաշտօնականի եւ ընդունուածի ապակին ջարդելով:

Երբ լուսանկարողը սոսկ իրականութենէն անդին գիտէ անցնիլ, զայն կերտել, այլ բան կը ստացուի: Յիշել Քարչի օրինակը: Մարդար Թու-

մայեան, առանց սեթեւեթի, կը գրկէ քաղաքը եւ հայաքաղաքը, Մեծ Պէյրութը, Պուրճ-Համուտը եւ անոր կուշտին ապրած, թէեւ փոքրացած բայց դեռ տեւող, վերջնականապէս անհետանալէ առաջ, թրքական խժոժութիւններէ մազապուրծ ճողոպրածներու դրեթէ հարիւրամեայ հիւղաւանը, դիտուած երկինքէն, կապոյտ կերպրնկալ (plastique) սաւաններով ծածկուած, անձրեւէն պաշտպանուելու համար, եւ քիթ-քիթի տուններու փողոցը, որ մեզ կը մղէ հարցներու թէ հոն ինչպէս կըրցած են ապրիլ մարդիկ, երեք սերունդ: Մեծ չէնքերու դէպի երկինք բարձրացող ամբարտաւան օդակին մէջ կծկուած: Հասկնալ մարդիկը եւ ժամանակը: Անոր բնակիչներու, արմատախիլ եղած ազգի մը բեկորներուն խօսուն վկայութիւնը:

Մարգար Թումայեանի հետ կը գրուցենք, միեւնոյն ժամանակ հետեւելով, համակարգիչի պաստառին վրայ, բազմահարիւր նկարներու տողանցքին: Ինք յաւակնութիւն չունի արուեստի գործ կատարելու, այդ կ'ըսէ: Իր դերը կը սահմանէ նուագողով: Կ'ըսէ թէ ինք «Ֆոթո-թուրնալիզմ» կ'ընէ, լրագրական նկարչութիւն, նոյնիսկ երբ իր նկարները կը ծառայեն տեղեկատուութիւնը զարգարելու: Կը խոստովանի որ պաշտօնական լրատուութեան համար ենթակաները կը նախընտրեն դասական կեցուածքները, քանի որ պատկերը կը ծառայէ քարոզչութեան եւ կարեւոր մարդիկ պիտի չուզէին որ իրենց հետ կրկնուէր յիշուած Զըրչիլի եւ Քարչի օրինակը: Տարբեր մշակոյթի հասկացողութիւն: Ափսո՛ս: Մասիաի եւ Հովիւի երգիծանկարները այնքա՛ն դիպուկ կերպով մեզ կը պատմեն... մեզի: Այս արդէն այլ խնդիր է:

Կը տողանցեն հանգամանաւորները, փողկա-

պաւոր, ժպտուն: Եկեղեցականները՝ տպաւորիչ: Մարգար Թումայեան նկարած է նաեւ ժողովուրդը, - անանուններ եւ գանգուած -, որ կայ, կ'ապրի, որ պատուանդանն է ազգի տեւականացման: Դիտել իր վաճառելիք ձուկերուն վրայ գուրգուրանքով հակած պատանին, կօշկակարները, պղնձագործները, կաշեգործները, դերձակները: Ինչ որ կը տեսնենք խօսք չէ, մտքի մարզանք չէ, ապրող իրականութիւն է, այսինքն՝ վկայութիւն, այսինքն՝ պատմագրութիւն, որ կ'ըսէ թէ «այսպէս կ'ապրէին հայաքաղաքի մարդիկ»... Եղաւ ժամանակ երբ անոնք բնակիչներն էին անհեթեթ, կերպով այրուող քաղաքի մը: Ռումբ որ կը պայթի, կրակ որ կը խլէ կեանք, կը մոխրացնէ տուններ:

Բոլոր պատկերները աւելի բան պիտի պատմէին եթէ Մարգար Թումայեան աւելի «չար» ըլլար եւ երբեմն նկարէր վարագոյրին ետին թաւալող կեանքը, քանի որ ան ալ կեանք է, նաեւ մեր պատմութիւնը, օրինակ մեր ժողովները: Մեծ պետութիւններու ժողովներուն ծեծկրուք կ'ըլլայ, պատկերները կը տեսնենք, բայց այդ ժողովուրդ-

ները այդ պատճառով չեն մեռնիր: Մեր կեանքը եւ մեր յարաբերութիւններն ալ տաք ու պաղ ունին, միշտ վարդազոյն չեն: Ինչո՞ւ զանոնք ջնարակել եւ իրականութիւնը դարձնել մասնակի: Մարգար Թումայեանի լուսանկարները, ընկերացող տեղեկութիւններով, հարկ է տպագրել: Համակարգիչի մէջ կամ խոսասլիկի վրայ արձանագրուած լուսանկարի կամ գրութեան կեանքը սահմանափակ է, յաճախ խօսուած է այս մասին: Իսկ վկայութիւնը սոսկ անմիջականի համար եղած «Ֆոթո-ժուրնալ» չէ, այլ պատմագրութիւն վաղուան համար: Անոնց համար, օրինակ, որ դար մը ետք, կամ նոյնիսկ այսօր, հայաքաղաքի պատմութիւնը պիտի ուզեն գրել:

Քսան տարի վերջ, եթէ ուղղաթիւէն դիտեն եւ նկարեն հոն ուր կար հայկական հիւղաւանը, կապոյտ երդիքներով ցածրիկ տուները պիտի չտեսնեն: Անոնք մոռցուած կամ յիշուող անցեալ պիտի ըլլան: Նաեւ տողանցող այժմ ծանօթ

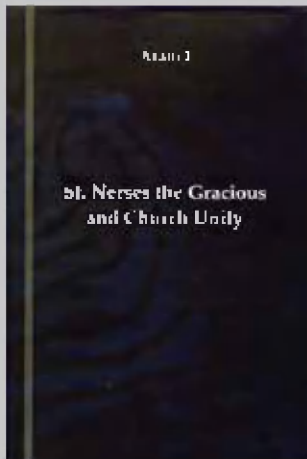
դէմքերը վաղը անծանօթ պիտի ըլլան երբ սերունդը փոխուի: Հարկ է նկարները իմաստաւորել անոնց կցուած թուականներով եւ խօսքով: Անոնք այսօր կ'ընդգրկեն 1995-2010 ժամանակահատուածը:

Գեղեցիկի եւ արուեստի լուսանկարիչներ ունեցած ենք եւ ունինք: «Մեր կեանքը» պատմող երգիծանկարողներ ունեցած ենք: Կ'ունենանք պատմագրական իրաւ բովանդակութեամբ լուսանկարչութիւն, ոչ միայն մեր զգացականութիւնը շոյող, սօնախմբութիւններու, բեմերու եւ ցուցադրական, այլ իրաւութեամբ խօսուն: Ինչ որ Մարգար Թումայեան կը հրամցնէ, այդ ճամբուն վրայ խոստմնալից իրականացում մըն է: Իսկ այդ «խոստմնալից»ը օդով եւ ջուրով չ'ապրիր: Ֆրանսացիները կ'ըսեն avis aux amateurs, ըսենք՝ յիշեցում սիրողաց...

Գեւ կան արագօրէն դիմափոխուող հայաքաղաքի այսօրը եւ վաղը՝ որ կրնայ շարունակութիւն մը ըլլալ... կամ չըլլալ: Իսկ Մարգար Թումայեանի լուսարձակները կը բացուին միայն հայ իրականութեան վրայ, որ այնքա՛ն զանազանութիւն ունի եւ այնքա՛ն բազմազոյն է...

12 Սեպտեմբեր 2010

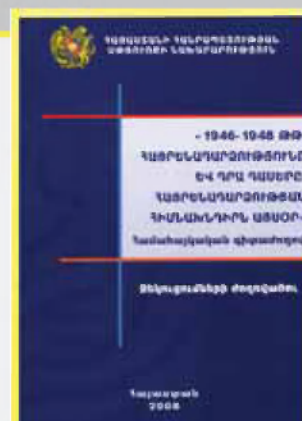
St. Nerses the Gracious
and Church Unity

Հեղինակ՝
ԱՐԱՄ Ա.

Անթիլիաս - Լիբանան
2010

«1946-1948 թթ.
ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԴՐԱ ԴԱՍԵՐԸ.
ՀԱՅՐԵՆԱԴԱՐՁՈՒԹԵԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆ ԱՅՍՕՐ»
Ջեկուցումներու ժողովածու

Երևան
ԼԻՄՈՒՇ հրատարակչություն
2009

ԿԱՄՈՒՐՋ ՏԱՐԵԳԻՐՔ

Վրաստանի գրողներու
ստեղծագործական միություն

Կազմող եւ գլխավոր խմբագիր՝
ԱՆԱՀԻՏ ԱՆԻ ԲՈՍՏԱՆՋԵԱՆ

Թիֆլիս
2009

ՎԿԱՅԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
Գիրք Ա

Պատրաստեց՝
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԻՍԿԱՀԱՏԵԱՆ

Պեյրուք
2010

ԱՐԴԻ ՀԱՅ ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
ՍՓԻՒՌ

- Բ -

Կազմեց՝
ԱՐԵՒՇԱՏ ԱԻԱԳԵԱՆ

Երևան
ՀԳՄ հրատարակչություն
2010